

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Rigorózní práce

Josef Knap – ruralista z Jičínska

Autorka rigorózní práce: Mgr. Martina Boldišová

Vedoucí rigorózní práce: PhDr. Roman Ferstl

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 29. listopadu 2007

Martina Boldišová

Děkuji za pomoc a poskytnuté rady panu Romanovi Ferstlovi, paní Janě Šedové-Knapové, Josefovi Šedovi a Pavlovi Knapovi. Rovněž děkuji rodině a svým blízkým a přátelům za všestrannou podporu, jmenovitě Milanovi Jurčekovi, Josefíně Mackové, Lucii Procházkové, Martě Maškové a Michaele Vojtíškové. Největší dík patří mé mamince Martě Boldišové.

OBSAH

1. Úvod	7
1.1 Cíl práce	7
1.2 Prameny a literatura	8
1.3 Členění práce	10
2. Obecná část	11
2.1 Ruralismus – definice pojmu ruralismus a hlavní údaje	11
2.2 Ruralismus ve světě a jeho kořeny	12
2.3 Region a regionalismus	20
2.4 Kořeny, vývoj ruralismu a venkovské tematiky v české literatuře	22
2.4.1 Ruralismus po roce 1948	29
2.5. Tradice a program ruralismu	34
2.5.1 Sever a východ	34
2.5.2 Básníci selství	37
2.5.3 Tvář k vesnici	38
2.5.4 Literatura české půdy	42
2.5.5 Představitelé ruralismu v Čechách a na Moravě	43
2.6 Politický a společenský kontext	48
2.6.1 Agrární hnutí a pozemková reforma	49
2.6.2 Literární život po roce 1918	50
2.7 Kritika ruralismu	52
3. Josef Knap – biografie	58
3.1 Životopis	58
3.2 Literární dílo Josefa Knapa	60
3.3 Josef Knap v procesu se Zelenou internacionálou	61
3.4 Korespondence Josefa Knapa z vězení	67
3.4.1 Korespondence Josefa Knapa z vězení adresovaná rodině	67
3.4.2 Korespondence adresovaná Josefu Knapovi do vězení	74
4. Ruralismus v díle Josefa Knapa	81
4.1 Cizinec	81
4.1.1 Děj románu Cizinec	82
4.1.2 Kritické ohlasy	85
4.2 Román Věno	95

<i>4.3 Bez poslední kapitoly</i>	<i>97</i>
<i>4.3.1 Paralely mezi knihou paměti Bez poslední kapitoly a romány Cizinec a Věno</i>	<i>101</i>
<i>4.3.2 Ohlasy paměti v tisku a literatuře</i>	<i>103</i>
<i>5. Didaktická část</i>	<i>111</i>
<i>6. Závěr</i>	<i>118</i>
<i>7. Prameny a literatura</i>	<i>121</i>
<i>8. Obrazová příloha</i>	<i>129</i>

1. Úvod

Práce Josef Knap – ruralista z Jičínska byla obhájena 22. května 2007 jako diplomová práce na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a doporučena k uznání za práci rigorózní.¹ Následně byla zaslána do soutěže o Cenu Edvarda Beneše, kde v kategorii historie 20. století získala pod názvem *Josef Knap – neumlčený ruralista z Jičínska* 3. místo.

Nyní je práce předkládána k rigoróznímu řízení. Na základě doporučených rad v oponentském posudku byly učiněny úpravy, přidána pasáž o vývoji českého venkovského románu a didaktická část.

1.1 Cíl práce

Základním tématem, kterým se tato literárně-historická práce zabývá, je osobnost a činnost spisovatele a hlavního představitele ruralismu, Josefa Knapa. Vymezuje pojem ruralismus, mapuje kořeny a vývoj ruralismu ve světě i u nás. Zmiňuje i další představitele tohoto směru. Práce nastiňuje důležité aspekty života a tvorby Josefa Knapa. Jeho osobní příběh, vliv rodného kraje na uměleckou práci zachycují paralely mezi Knapovým literárním dílem a ruralistickým programem, mezi jeho životním postojem a programem, kterého byl od druhé poloviny dvacátých let dvacátého století hlavním hlasatelem. Jsou zde také shrnuty ohlasy na Knapovo dílo, které nalzáme především v článcích a také v recenzích. Jedná se o bezprostřední reakce na první vydání Knapových knih včetně jejich reedic. Ty byly vydávány v krátkém období, kdy autorovo dílo mohlo opět vycházet (v šedesátých letech 20. století a po roce 1989). Práce zmiňuje ještě současné ohlasy i polemiky, které odkaz Knapova díla rozpoutává, pokouší se zhodnotit význam zasazení literárních příběhů do konkrétní krajiny, možnosti poznání krajiny a doby skrze prózu.

Jméno Josefa Knapa není v literárních příručkách mnohokrát skloňované, není medializováno, dosud chybí monografie. Kromě výše zmíněných recenzí neexistuje publikace, která by se věnovala rozboru a interpretaci Knapova díla.

¹ Boldišová, Martina: Josef Knap – ruralista z Jičínska. Diplomová práce, UK – Pedagogická fakulta v Praze, Praha 2007, 117 s. + XV obr. příloh.

Téma ruralismu, jeho problematika, není zdaleka zmapovaná a vyžaduje ještě mnoho bádání. V naší literatuře neexistuje publikace o vesnici padesátých let dvacátého století, chybí i velký vesnický román z této doby. Ruralistům dluží naše společnost pravdivou prezentaci. Zatímco katoličtí intelektuálové a spisovatelé byli relativně rehabilitováni a je jim v současné literární produkci věnována pozornost, spisovatelům ruralistickým a ruralismu jako takovému nikoli. V případě Josefa Knapa se nejedná o tuto jednu „ruralistickou škatulku“, ale jeho dílo prochází vývojem od básnických sbírek, povídek, přes romány a biografie slavných divadelníků až po intimní memoáry.

Didaktická část uvede možnosti praktického využití ruralistické tematiky ve výuce se zřetelem na probíhající změny a reformy ve vzdělávání.

Práce ve svém závěru hodnotí přínos především literárního ruralismu. Politicko-ideovému ruralismu a agrarismu se věnuje v omezené míře. Hlavním tématem je osobní přínos Josefa Knapa literatuře, kultuře a společnosti. Na osudu jednotlivce se snaží zachytit dobu a atmosféru let nedávno minulých.

Náplní této práce není rozebírat detailně politickou ani kulturní situaci doby meziválečné, válečné nebo poválečné. Jsou zmíněny důležité aspekty, ze kterých ruralismus vyvěrá, načrtnuta je politická situace, pokud se to pro téma ukazuje jako důležité.

1.2 Prameny a literatura

Zdrojem informací byly nevydané prameny z Knapovy pozůstalosti, uložené ve fondech Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze. Pozůstalost je zpracována, má soupis pořízený Karolem Bílkem. Obsahuje doklady o trestním řízení a rehabilitaci v letech 1951–1969, ručně psané Knapovy poznámky o výsledku, mzdové lístky z vězení, vlastní korespondenci, příkazy ke stažení Knapových knih z knihoven a knihkupectví a mnoho dalšího materiálu.

Podkladem pro práci jsou také Knapovy romány, teoretické Knapovy statě o ruralismu *Literatura české půdy*², *Básníci selství*³, *Cesty a vůdcové*⁴, Čarkův sborník *Tváří k vesnici*⁵, nebo kniha vzpomínek *Bez poslední kapitoly*⁶.

² Knap, Josef: *Literatura české půdy*. Novina, Praha 1939.

Z memoárové tvorby byly důležitým pramenem pro toto téma Kalistovy vzpomínky *Po proudu života*, Černého *Paměti*, Rotreklova *Skrytá tvář české literatury*, Fučíkovo *Čtrnáctero zastavení*, Seifertovy *Všecky krásy světa*, Hany Pražákové *Nadějí tu žijem*⁷ a další knihy pamětí. Z naučné literatury jsou použity historické publikace o době první poloviny 20. století⁸, dále knihy o politických procesech v padesátých letech⁹, o historii poválečného Československa. K literární historii a teorii další publikace a publikace o Jičínsku.¹⁰ Přínosné byly též recenze a články z novin, časopisů a sborníky. Veškerá použitá literatura je součástí přehledu použité literatury, k němuž se také vztahuje poznámkový aparát.

Ve dnech 22. – 23. dubna 2005 se konala v Sedmihorkách konference *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví*. Následně k ní vyšel sborník, který se stal pro práci neopomenutelným zdrojem.

Didaktická část je zpracována na základě mé diplomové práce, vlastní pedagogické praxe, práce s kurikulárními dokumenty a konzultací s kolegyní z Výzkumného ústavu pedagogického v Praze.

V neposlední řadě mě obohatila opakovaná setkávání se členy rodiny Josefa Knapa – dcerou Janou Knapovou-Šedovou, jejím mužem Josefem Šedou a synem Josefa Knapa – Pavlem Knapem. Díky jejich laskavosti jsem mohla navštívit místa spjatá s životem Josefa Knapa: rodný dům v Podůlší a rodinnou vilku na Spořilově.

³ Básníci selství. Studie o ruralismu u nás. Uspořádal Josef Knap, Svobodné učení selské, Praha 1932.

⁴ Knap, Josef: Cesty a vůdcové. K literatuře let dvacátých. Müller a spol., Turnov 1926.

⁵ Tváří k vesnici. Uspořádal Jan Čarek. Novina, Praha 1936.

⁶ Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997.

⁷ Pražáková, Hana: Nadějí tu žijem. Hejkal, Havlíčkův Brod 2001.

⁸ Klimek, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII. 1918-1929. Paseka, Praha-Litomyšl 2000; Klimek, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIV. 1929-1938. Paseka, Praha – Litomyšl 2002; Kárník, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918-1938). Libri, Praha 2003.

⁹ Kratochvíl, Antonín: Žalují. II. Dolmen, Praha 1990; Dvořáková, Zora: Navzdory nenávisti a mstě. Tempo, Praha 2002. ; Cílek, roman: Čas triumfu, čas pomsty. Třebíč, tempo 1997; Hejl, Vilém – Kaplan, Karel: Zpráva o organizovaném násilí. Toronto, '68 Publishers 1986.

¹⁰ Veškerá použitá literatura je v příloženém seznamu literatury na konci práce.

1.3 Členění práce

Práce se skládá ze čtyř hlavních kapitol (Obecná část; Josef Knap – biografie; Ruralismus v díle Josefa Knapa; Didaktická část), některé jsou dále členěny. *Obecná část* se dělí na podkapitoly: *Ruralismus* (v tomto oddíle jsou vymezeny termíny a základní informace o tomto směru), *Ruralismus ve světě a jeho kořeny* se zabývá vznikem ruralismu ve světě a způsobem nazírání tématu vztahu „člověk a půda“ cizími autory a jejich zásadními díly, která ovlivnila ruralismus i u nás. *Region a regionalismus*, vymezení a definice těchto pojmů úzce souvisí s významem ruralismu a Knapovým dílem. Podkapitola *Kořeny a vývoj ruralismu v Čechách* představuje české prostředí a autory, *Ruralismus po roce 1948* mapuje nedávnou i současnou dobu. Dobové manifesty a ruralistické sborníky a stanoviska k ruralismu uvádí následující podkapitola *Tradice a program ruralismu*. V podkapitolách jsou zmíněny jednotlivé sborníky a *Představitelé ruralismu v Čechách a na Moravě*. Dobovou situaci obsahuje podkapitola *Politický a společenský kontext*. Pod tu spadají podkapitoly *Agrární hnutí a pozemková reforma* a *Literární život po roce 1918*. Obecnou část zakončuje kapitola *Kritika ruralismu*.

Druhá část práce *Josef Knap – biografie* je věnována hlavnímu představiteli, Josefu Knapovi. V podkapitole *Životopis* je v ní krátce shrnut jeho život. Literární činnost obsahuje kapitola *Literární dílo Josefa Knapa*. O zlomovém okamžiku jeho života vypráví kapitola *Josef Knap v procesu se Zelenou internacionálou*.

Emocionální prožívání a vztah k rodině obsahuje *Korespondence Josefa Knapa z vězení*, rozdělená na korespondenci odeslanou z vězení *Korespondence Josefa Knapa adresovaná rodině* a přijatou *Korespondence adresovaná Josefu Knapovi do vězení*.

Předposlední část *Ruralismus v díle Josefa Knapa* je literárně orientovaná a zabývá se Knapovým dílem, především romány *Cizinec* a *Věno* a knihou vzpomínek *Bez poslední kapitoly*. Důraz je kladen na ruralistické, regionální a biografické prvky v jeho tvorbě. Shodné momenty v životě a díle mapují *Paralely mezi knihou paměti Bez poslední kapitoly a romány Cizinec a Věno*. Nejsou opomenuty ani kritické ohlasy a recenze těchto děl.

Didaktická část stručně nastiňuje využitelnost tématu ruralismu a odkaz života a díla Josefa Knapa ve výuce na základní a střední škole.

2. Obecná část

2.1 Ruralismus - definice pojmu ruralismus a hlavní údaje

Podle Akademického slovníku cizích slov pojem *ruralismus* znamená „literární směr (před 2. světovou válkou) zabývající se vesnickou tematikou“¹¹. Pojem *rurální* znamená „venkovský. Z latinského *ruralis*, od *rus* (gen. *ruris*) *venkov*.“¹²

Pojem ruralismus měl ve třicátých letech dva významy – sociologický a literární. Sociologický ruralismus byl nahlížen jako sociologie „nového selství“ v propojení s agrární politikou – agrarismem.¹³

Literární ruralismus je český literární směr, proklamovaný ve třicátých letech 20. století kolem skupiny autorů, kteří se zabývali vesnickou tematikou. Mezi hlavní představitele patří Josef Knap, Antonín Matula, Jan Čarek, František Křelina, Josef Vojtěch Sedlák, Václav Prokúpek, Zdeněk Rón, Vojtěch Martínek, Josef Knob.

S pojmem ruralismus se setkáváme poprvé u Antonína Matuly, nazval tak Holečkovo selské nazírání světa, hlavně díky rodové kronice *Naši*.¹⁴ Autoři se seskupili kolem ruralistických sborníků a časopisu *Sever a Východ*, později kolem kulturní rubriky deníku agrární strany *Venkov*. Samostatného názvu uskupení „ruralismus“ se užívá až po roce 1932, kdy autoři vystoupili na veřejnosti sborníky *Básníci selství*¹⁵ a *Tváří k vesnici*¹⁶. Ruralisté ve své tvorbě navazovali na domácí tradice, přitom odmítali napodobování cizích vzorů. Český literární ruralismus dosáhl vrcholu ve druhé polovině dvacátých let minulého století. Ruralisté se obracejí k rodné zemi, nezůstávají však pouze u selských témat.

¹¹ Akademický slovník cizích slov. Academia, Praha 2000, s. 669.

¹² Holub, Josef - Leyr, Stanislav: Stručný etymologický slovník jazyka českého. SPN, Praha 1978, s. 426.

¹³ Brabec, Jiří: Geneze ruralismu. In: Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – suplementum 10. Semily, SOA Litoměřice – SOKA Semily 2005, s. 15.

¹⁴ Lehár, Jan – Stich, Alexandr – Janáčková, Jaroslava – Holý, Jiří: Česká literatura od počátků k dnešku. Lidové noviny, Praha 2002, s. 647.

¹⁵ Básníci selství. Studie o ruralismu u nás. Uspořádal Josef Knap. Svobodné učení selské, Praha 1932.

¹⁶ Tváří k vesnici. Uspořádal Jan Čarek. Novina, Praha 1936.

Revue *Sever a východ* vycházela od roku 1925 a lze ji považovat za hlavní tribunu hlásání ruralismu. Autoři vydávali knihy v edici *Hlasy země*, řízenou kritikem z agrárního *Venkova* J. V. Sedlákem.¹⁷ Program hlásal etický antagonismus mezi městem a venkovem, přikláněl se ke křesťanským hodnotám. Odmítal politickou angažovanost. Jan Čarek v předmluvě sborníku *Tváří k vesnici* napsal: „Bylo by schválností, kdyby v zemi pomatené politikou mělo být toto hnutí pokládáno za literární hnutí politické. Neboť ten, kdo zná spisovatele tohoto hnutí, ví, že jsou mezi nimi básníci různých odstínů, vzrušeného cítění sociálního, lásky k vesnické chudině, i básníci náboženského zanícení. Tak, jak mnohotvárnou jest i tvář vesnice.“¹⁸

2.2 Ruralismus ve světě a jeho kořeny

Podle Jaroslava Meda je pro konstituování ruralismu jako světového hnutí důležitým momentem střet nastupující modernity s tradicí. Podle tradicionalistů je pokrok cesta zpět. Počátky budoucích ruralistických snah a vidění světa vidí Jaroslav Med ve Spojených Státech po válce Severu proti Jihu, kdy se rozpadl tradiční řád jeffersonovského agrárnictví, kdy se společnost rychle měnila ve vyspělou průmyslovou společnost s požadavky ekonomické produktivity. V roce 1839 píše „velekněz transcendentalismu“¹⁹ Ralph Waldo Emerson²⁰ knihu *Příroda*²¹, v níž se staví proti vývoji moderní civilizace a nabádá člověka k návratu

¹⁷ *Tváří k vesnici*. Uspořádal Jan Čarek. Novina, Praha 1936.

¹⁸ Čarek, Jan: Předmluva ke sborníku. In: *Tváří k vesnici*. Novina, Praha 1936.

¹⁹ Transcendentalismus bylo hnutí v Nové Anglii, které odvozovalo svůj název od důrazu na sféru myšlení, která transcenduje (neboli přerůstá) hranice rozumu. Americký transcendentalismus byl inspirován evropskými mysliteli (Immanuel Kant, Samuel Taylor Coleridge), základem byl novoanglický puritanismus. In: Georg Brown Tindall – David E. Shi: *Dějiny států. USA*. Lidové noviny, Praha 1994, s. 242-243.

²⁰ Emerson, Ralph Waldo (1803-1882); spisovatel, představitel transcendentálního klubu v Bostonu a Concordu.

²¹ V knize *Příroda* se staví proti vývoji moderní civilizace a programově nabádá člověka k návratu k přírodě, aniž by ovšem kopíroval zásady rousseauovského naivismu. Spíše mu jde o návrat k přirozenému společenskému řádu, v němž budou lidé žít v souladu s přírodou a jeho přirozeným reprezentantem bude člověk obdělávající půdu. Podle jeho soudu jsou už mrtvé osvícenské tradice, dávající v pln lidskému rozumu i přírodu jako exploatační rezervoár. Bůh nestvořil přírodu jen

k přírodě. Následníkem Emersonových myšlenek byl Henry David Thoreau²². Ve své knize *Walden aneb Život v lesích* (1854) chápal přírodu jako duchovní prostor, jako prostor interpretace stvořeného bytí.²³

Na konferenci o ruralismu zazněla přednáška Jaroslava Meda o světových kořenech ruralismu. Evropa byla v jiné situaci než Spojené státy americké, selská tradice tu byla delší a jiná než byl vývoj v americkém zemědělském prostředí. Jaroslav Med uvádí, že prvotní agrární hnutí bylo v USA, ale i v Evropě byly selské tradice: „*Uznáme-li prioritu některých těchto amerických myšlenek při vzniku politické filozofie agrarismu, pak evropské kořeny vztahu k půdě a k fenoménu selství vyrůstaly z poněkud jiných zdrojů, byť byly často vyprovokovány identickými pohnutkami. Selská tradice s příznačným rodovým vztahem k půdě byla v Evropě mnohem delší; také směřování k průmyslové liberalistické společnosti zde nebylo tak přímočaře překotné a dynamické. Nicméně feudální resentimenty při pohledu na rolnický stav, rychlá urbanizace a sílící vliv průmyslového dělnictva vytvářely stále výraznější inferioritu vesnice vůči městu.*“²⁴

Ruralistické tendence se rozvíjely ve dvou liniích. První se přikláněla k regionalismu, kladla důraz na svéráz vesnického života a selského stavu, druhá vycházela z hlubinných souvislostí mezi člověkem a půdou, proto mířila k mytizaci přírody a půdy jako k dárkyni života. Obě tyto linie se do jisté míry prolínaly.²⁵

Ve francouzské literatuře se podařilo spojit regionální prvky s obecně lidskými hodnotami. Podle Leona Hirsche dala popud k regionální literatuře spisovatelka George Sandová (1804-1876) svými romány *Malá Fadettka* (1840), *Jana* (1844), *Ďáblův močál* (1846), které se přiklánějí k venkovské idyle. Jako první ve Francii se odvažuje vyvést venkovana z vedlejších rolí v románu a staví ho

proto, aby ji člověk využíval, příroda je podobenstvím, je textem o stvoření a má povahu transcendentální. In: Med, Jaroslav: Ideové kořeny ruralismu. In: Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10. Semily, SOA Litoměřice – SOKA Semily 2005, s. 11-12.

²² Henry David Thoreau (1817-1862), absolvoval Harvard, praktikoval introspektivní soběstačnost, odešel do lesů a žil ve vlastnoručně postaveném srubu na Emersonově pozemku u jezera Walden, napsal o tom knihu *Walden aneb Život v lesích* (1854).

²³ Med, Jaroslav: Ideové kořeny ruralismu. In: Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10. Semily, SOA Litoměřice – SOKA Semily 2005, s. 11-14.

²⁴ Tamtéž, s. 12.

²⁵ Tamtéž, s. 12.

do jeho středu. Její román má ráz kompromisu mezi fikcí a skutečností, přesto zahájila velký směr regionalistického francouzského románu.²⁶

Francouzská literatura nezná pojem ruralismus, ale jde o kulturu regionální či regionalistickou.²⁷ Nejvýznamnějšími představiteli francouzsky píšících poválečných autorů byli Švýcar Charles Ferdinand Ramuz²⁸, Provensálec Jean Giono²⁹ a Auvergnan Henry Pourrat, který napsal knihu *Kašpar z hor*³⁰.

Kašpar z hor je román o selské rodině Grangeových, který je motivován lidovou baladou, která česky vyšla v souboru *O řeřavých očích a jiné příběhy*³¹. Fabule románu vypráví o venkovské dívce Anně-Marii, která během přepadení statku vůdci loupežníků usekne prsty. Ten se jí chce pomstít, okrást ji a zabít. V přestrojení za slušného a spořádaného občana se stane jejím manželem. Anna-Marie má věrného přítele Kašpara, který jí zachrání život. Fantazie venkovanů oživuje krajinu v podobě přízraků. Je tu zachycena spojitost mezi lidmi a zemí, lidé mluví prostým selským jazykem, který se autor pokusil zachytit s jistou dávkou syrovosti a opravdovosti. Román se odehrává na jednom místě – ve střední Francii v kopcovitém kraji Auvergne, odkud autor pocházel a kde strávil celý život. Pourrat kolem sebe soustřeďoval literáty, umělce a přátele, zval si je do Auvergne. Jedním z nich byl i Jan Čep, který se záhy ujal překladu *Kašpara z hor*, proto kniha u nás vyšla již v roce 1932.

²⁶ Hirsch, Lcón: Vesnický román ve Francii. In: Tváří k vesnici. Novina, Praha 1936, s. 181-189.

²⁷ Med, Jaroslav: Ideové kořeny ruralismu. In: Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10. Semily, SOA Litoměřice – SokA Semily 2005, s. 11-14.

²⁸ Ramuz, Charles Ferdinand (1878-1947), švýcarský tvůrce moderního literárního regionalismu v románech oslavujících poezii přírody a venkovského života *Děs na hoře* (1926), *Zpívající pastviny* (1935), jimiž zapůsobil i na naše ruralisty. In: Dušan Karpatský: Malý labyrint literatury, Albatros, Praha 2001 a Slovník francouzsky píšících autorů, Libri, Praha 1997.

²⁹ Giono, Jean (1895-1970), významný francouzský regionalista, básník, dramatik a prozaik. Dílo: *Člověk z hor*, *Hlasy země*, *Pahorek*, *Kéž tonu v radosti*, *Muž, který sázel stromy*. In: Dušan Karpatský: Malý labyrint literatury. Albatros, Praha 2001); Slovník francouzsky píšících spisovatelů, Libri, Praha 2002.

³⁰ Pourrat, Henri: *Kašpar z hor* (z francouzského originálu *Gaspard des Montagnes*. Albin Michel, Paris 1948). Český překlad Jíří Reynek. Literární čajovna Suzanne Renaud. Havlíčkův Brod 2001.

³¹ Pourrat, Henri: *O řeřavých očích a jiné příběhy*. Literární čajovna Suzanne Renaud. Havlíčkův Brod 1997. Jedná se o český výbor z Pourratova třináctidílného souboru *Le Trésor des Contes* (1948-62, Pokladnice příběhů), *Ceux d'Auvergne* (1928, Ty z Auvergne), *Les Sorciers du Canton* (1933, Čarodějové z kraje)

Ve sborníku *Tváří k vesnici* čteme: „*Je možno říci, že Pourrat vyvrcholuje básnický realismus v líčení selského života, spojuje tradice středověkých fabliaux, románu Rabelaisova, romantismu a realismu. Gaspard des Montagnes představuje vrchol určitého sanžení, po kterém nutno hledat něco jiného.*“³²

Jiný francouzský regionalista Jean Giono napsal román *Člověk z hor* (1929) a spisy *Pahorek* (1929), *Hlasy země* (1930), *Země zpívá* (1934) *Kěž tonu v radosti* (1935). Lidé v Gionových dílech mluví tajemnou řečí. Zvířata, rostliny, pole, údolí, obloha jsou spolu propojeny.³³

O evropských regionalistech Jaroslav Med říká: „*Jejich regionalistický svéráz byl povýšen do obecně lidských poloh, sepětí člověka s půdou a danou „užší vlastí“ má až mystický ráz, aniž by tuto mystiku země vsazovali do nějakých konkrétních konfesně náboženských souřadnic; mystičnost těchto autorů má vysloveně synkretický charakter, daný až animistickým vztahem k přírodě a zemi. Můžeme u nich mluvit o jakémisi mystickém realismu selství.*“³⁴

V Německu měl selský stav mezi dvěma světovými válkami výsostné postavení. Bylo potřeba uživit lidi ve městě, dodávat jim potraviny a také pracovní sílu. Podle nových zákonů, které vytvořila nacionálněsocialistická vláda, poskytují selskému stavu nedotknutelné postavení v národě. Vznikly selské dvory, které nesměl jejich dědic prodat, zmenšit. Článek o německém selství vyšel ve sborníku *Tváří k vesnici*. Nabízí se otázka, jak se asi teze o ruralismu jako apolitickému hnutí snoubí s následujícími řádky, a co na to říkali čeští ruralisté, kteří tuto stat' ve svém programovém sborníku vydali. Čteme, že sedlák v německém prostředí: „*Musí na dvoře dobře hospodařit k užitku národa, musí býti počestný, t. j. nesmí býti pijákem, liknavým dlužníkem, vykořisťovatelem své čeládky; musí býti konečně německé nebo příbuzné krve a míti říšsko-německou příslušnost. Nesplní-li těchto předpokladů, není-li si vědom svého čestného stavu, stane-li se zločincem, zanedbává-li zlomyslně dvůr, nemůže býti dále sedlákem a na návrh selského vůdce může mu zvláštní soud pro dědičné dvory odeprítí způsobilost k zastávání rolnické práce, odejmouti dvůr a*

³² Hirsch, León: Vesnický román ve Francii. In: *Tváří k vesnici*. Novina, Praha 1936, s. 186.

³³ Ke konci života napsal Giono svou nejznámější knihu, v češtině pod názvem: *Muž, který sázal stromy*. Literární čajovna Suzanne Renaud. Havlíčkův Brod 1997, 1999.

³⁴ Med, Jaroslav: Ideové kořeny ruralismu. In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10*. Semily, SOA Litoměřice – Soka Semily 2005, s. 13.

přenéstí jej na jeho syna nebo jiného příbuzného, nebo není-li příbuzných, na jiného muže, který je schopen rolnické práce zastávatí.“³⁵

Situace v Německu dospěla až k hnutí *Blut und Boden* (krev a půda), což byla nacisty podporovaná literatura, oslavující selství a zdůrazňující věrnost půdě a rase. Šlo o nacionalismus půdy a mrtvých, celek, který byl daný společnou krví a půdou.³⁶

„Mluvíme-li o mytickém spojení člověka s přírodou a půdou, neměli bychom přehlédnout agrární filozofickou doktrínu spojenou s mýtem Blut und Boden, které se dařilo zejména v německém a skandinávském kulturním prostředí. Spojení krve s půdou má půdorys pragermánské rasové nadřazenosti, jež odmítá vše cizorodé ve jménu rasově plemenné čistoty.“³⁷

V německé literatuře se setkáváme s pojmem domov, domovina – *Heimat*. „Tzv. *Heimatkunst*, umění domácího svérázu, stojí v příkré opozici vůči městské, tzv. *asfaltové kultuře*, jež svým *civilizačně liberalistickým rázem porušuje celistvost člověka vyrostlého z rodné půdy*. Není divu, že tento *ruralismus dospěl k vrcholu v nacistické éře*; svou *mytickou sugestivností však ovlivnil i některé negermánské umělecké osobnosti (Knut Hamsun, Jean Giono)*. Tento *rasově plemenný mýtus odsoudil Arne Novák v obsáhlé stati Národ a plémě v roce 1934.*“³⁸

Na české ruralisty, především na Josefa Knapa, měla značný vliv severská literatura. I revue Sever a východ se hlásila k severskému odkazu. V meziválečném období se objevují překlady severských autorů, které vydává nakladatelství Jaroslava Topiče a paní Milady Topičové v edici Bílé knihy od roku 1929. Josef Knap pracoval na této edici od roku 1930 až do zrušení nakladatelství v roce 1948. Josef Knap popisuje vzhled prvních dvou knih a genezi názvu Bílé edice: „*Co na obou svazcích vydaných u Topičů zvlášť upoutalo, byl (podobně jako u obleku od dobrého krejčího) jejich vyhraněný zevnějšek: zajímavý, poněkud vysoký formát, který potom byl u nás napodobován, klidný tisk, bílá barva obálky a na ní ve vkusné proporci posazený dřevoryt Cyrila Boudy. Elitní literární výtvar se tu snoubil*

³⁵ Schulz, Kurd: Německé selství a německé selské básnictví. In: *Tváří k vesnici*. Novina, Praha 1936, s. 172-173.

³⁶ Kárný, Miroslav: *Tajemství a legendy třetí Říše*, Praha 1983, s. 55.

³⁷ Med, Jaroslav: *Ideové kořeny ruralismu*. In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10*. Semily, SOA Litoměřice – Soka Semily 2005, s. 13.

³⁸ Tamtéž, s. 13.

s elitní knižní úpravou. Aniž by je nakladatel předem tak pokřtil, začalo se mluvit o Topičových bílých knihách.“³⁹

V severských literaturách neprobíhal vývoj jednoznačně. Norsko bylo ve státní unii s Dánskem (1380-1814), tedy až do rozpadu unie a vytvoření nové se Švédskem (1814-1905) byla dánština spisovným jazykem. Ustavila se nová norština a literatura v Norsku se rychle emancipovala.⁴⁰

Nejvýznamnějším severským autorem je realista Henrik Ibsen⁴¹, jehož román *Matka země* (1917) se stal vzorem ruralistickým spisovatelům. Česky vyšel v roce 1920. Román se navrácí k půdě, oslavuje rolnickou práci. Dalším významným norským spisovatelem a nositelem Nobelovy ceny za literaturu je Björnsterne Björnson⁴² a Olav Duun⁴³ se svou zásadní rodovou historií v šesti svazcích *Lidé z Juviku* (1918-1923). Ve sborníku *Tváří k vesnici* je charakteristika Duunova díla a jeho hrdinů – sedláků: „*Líčí jen sedláky, v románu za románem, v novele za novelou. Avšak povznesl toto líčení sedláků k všeobecnému významu. U něho zápasí lidé s universálním problémem a zároveň jsou venkoncem norští. (V knize Lidé z Juviku) předvádí rodovou společnost z doby kulturního převratu v minulém století. Vystupují tam předáci a vítězí nad venkovským lidem ve sporech o nepatrné věci okolo sebe a nebo nerozhodnuté otázky v sobě samých.*“⁴⁴ Pro české prostředí byl známým tvůrcem Knut Hamsun⁴⁵, nositel Nobelovy ceny za literaturu, který svým dílem ovlivnil mnoho autorů.

³⁹ Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, s. 237.

⁴⁰ Slovník severských spisovatelů. Libri, Praha 1998. Karpatský, Dušan: Malý labyrint literatury, Albatros, Praha 2001.

⁴¹ Ibsen, Henrik (1828-1906), světoznámý norský dramatik. Ve svých dílech zkoumá různé stránky života, rodinné vztahy, vášně. Nejvyšší staví lásku a obětavost. Nejvýznamnější díla: *Peer Gynt* (1867), *Nora aneb Domov loutek* (1878), *Divoká kachna* (1884), *Paní z moře* (1888), *Stavitel Solness* (1892). In: Slovník severských spisovatelů. Libri, Praha 1998. Karpatský Dušan: Malý labyrint literatury, Albatros, Praha 2001.

⁴² Björnson, Björnsterne (1832-1910), norský prozaik, dramatik a básník. Ze selského prostředí napsal povídky *Synnøve ze Slunečného návrší* (1858), kde vystupují postavy drsných sedláků.

⁴³ Duun, Olav (1876-1939), norský prozaik, psal romány o venkovských lidech: *Lidé z Juviku* (1918-23), *Hoši z ostrova* (1927), *Lidé a živly* (1938). In: Slovník severských spisovatelů. Libri, Praha 1998. Karpatský, Dušan: Malý labyrint literatury, Albatros, Praha 2001.

⁴⁴ Dale, A. Johannes: Norské selské básnictví. In: *Tváří k vesnici*. Novina, Praha 1936, s. 166.

⁴⁵ Hamsun, Knut (1859-1952), norský prozaik, nositel Nobelovy ceny za literaturu. Významná díla: *Hlad* (1890), *Pan* (1894), *Matka země* (1917). In: Slovník severských spisovatelů. Libri, Praha 1998.

Ze švédského prostředí je významná novoromantická prozaička, nositelka Nobelovy ceny za literaturu, Selma Lagerlöfová⁴⁶, o které dokonce Josef Knap napsal monografii.⁴⁷

V islandské literatuře jsou moderními představiteli Gunnar Gunnarsson⁴⁸, který žil a tvořil řadu let v Dánsku, a autor sociálních románů, nositel Nobelovy ceny za literaturu, Halldór Kiljan Laxness⁴⁹.

Polská ruralisticky laděná literatura vycházela z díla Wladysława Reymonta⁵⁰ *Chłopi* (1904-1909), čtyřdílné románové kroniky z polské vesnice na konci 19. století. V českém prostředí je známá pod názvem *Sedláci* (1920-1922). V roce 1924 byl Reymont za tento román poctěn Nobelovou cenou. Tradice venkovsky laděné prózy v Polsku po roce 1945 je jiná než u nás. Významní regionální autoři, kteří jsou orientováni ruralisticky, vydávají kontinuálně zajímavá díla. V návaznosti na tradici Reymontových *Chlopů* pokračuje rurálně i vlastenecky laděná literatura. V roce 1984 vyšel v Polsku román Wiesława Myśliwského *Kamień na kamienie*, v českém překladu z roku 1986 nazvaný *Na kameni kámen*⁵¹. Jedná se o rodinnou kroniku, vykreslující obraz současné polské vesnice, kde přestávají fungovat rodinné vazby a vztah k půdě. Hlavní hrdina nechce zradit a prodat půdu, touží po tom zachovat si klid a jistoty v nové „moderní“ době. Zároveň

⁴⁶ Lagerlöfová, Selma (1858-1940), švédská prozaička, nositelka Nobelovy ceny za literaturu. Svým dílem oslavuje rodný kraj: *Gösta Berling* (1891), *Charlotta Löwensköldová*, *Lowenskeldův prsten* a *Anna Svärdová* (1925-28), dětská knížka o hrdinovi, který letí s divokými husami a poznává svou vlast: *Podivuhodná cesta Nilse Holgerssona Švédskem* (1906-07). Slovník severských spisovatelů. Libri, Praha 1998.

⁴⁷ Knap, Josef: Selma Lagerlöfová. Česká akademie věd a umění. Praha 1949.

⁴⁸ Gunnarsson, Gunnar (1899-1975), autor dánsky psaných románů z islandského prostředí, ve kterých líčí osudy rázovitých venkovanů žijících v krásné přírodě: *Rod na Borgu* (1912-14), *Sedm dní temnoty* (1920), *Pokrevní bratři* (1928) a autobiograficky laděný *Kostel na skále* (1923-28). Po návratu na Island už tak zdařilá díla nenapsal. In: Slovník severských spisovatelů. Libri, Praha 1998.

⁴⁹ Laxness, Hallór Kiljan (1902-1998), islandský prozaik, básník a dramatik, vlastním jménem H. Gudzjónsson, čerpal náměty ze života rybářů a rolníků a z dávné historie. Dílo: *Salka Valka* (1932), *Světlo světa* (1937-40), *Islandský zvon* (1943-46), *Gerpla* (1952). In: Slovník severských spisovatelů. Libri, Praha 1998.

⁵⁰ Reymont, Władysław Stanisław (1867-1925) byl polský prozaik, nositel Nobelovy ceny za literaturu. Hlavními díly jsou čtyřdílná kronika podle ročních období *Chłopi* (*Sedláci*) a román z průmyslové Lodže *Ziemia obiecana* (1899) česky *Zaslíbená země* (1967, 1978, 1984).

⁵¹ Myśliwski, Wiesław: *Na kameni kámen*. Odeon, Praha 1986.

chce po sobě zanechat stopu, odkaz, a proto se rozhodne vybudovat pro svůj rod na místním hřbitově velkolepou hrobku. Při kopání mu v myšlenkách procházejí události, které se přes vesnici i jeho životem přehnaly, ať už to byla válka, přestřelky banderovců, poválečné budování socialismu. Jeho rodina vždy hospodařila, v Polsku se totiž združstevňování nedařilo jako u nás.

Z polských současných autorů jsou v našem literárním prostředí nejznámější Olga Tokarczuková⁵² a Andrzej Stasiuk⁵³. Dílo Olgy Tokarczukové bývá označováno jako magický realismus ve východoevropském pojetí. Týká se to především díla *Pravěk a jiné časy* (1996, česky 1999), realistickém románu s fantaskními prvky o hledání vlastních kořenů, potřebě pevného domova a identity. V románu *Denní dům, noční dům* (1999, česky 2002), jenž vypráví o starém domě v sudetské krajině nedaleko česko-polských hranic na Broumovsku, říká jedna z postav - stará Marta: „*Jestli najdeš svoje místo – budeš nesmrtelná.*“⁵⁴

Haličský bard Andrzej Stasiuk je provázán s místem, kde žije a tvoří. Jindřich Kolda míní, že v Polsku je taková literatura nazývána *literatura malých vlastí*. *Jednu z jejích nejzajímavějších položek představuje krokování prostoru na pomezí kultur. Tak třeba Stefan Chwin doplňuje o polskou zkušenost Grassův Gdaňsk, Olga Tokarczuková si osvojuje Kladsko, po Haliči a někdejších uherském prostoru krásné monarchie putuje Andrzej Stasiuk.*“⁵⁵

⁵² Tokarczuková, Olga se narodila v roce 1962 v Opolsku, dětství strávila v Sulechově u Zelené Hory, vystudovala psychologii na Varšavské univerzitě, žila v Dolním Slezsku, bývalém západním území připojeném znovu k Polsku po 2. světové válce, poznamenaném odsunem Němců. Zakotvila v Krajanově u Broumova, kde koupila starý dům. Za román *Pod mocnym aniołem* (2000, česky *U silného anděla*) obdržela v roce 2001 prestižní cenu pro spisovatele NIKE.

⁵³ Andrzej Stasiuk se narodil ve Varšavě v roce 1960. Žije na polsko-slovenském pohraničí u dukelského průsmyku, kde založil malé nakladatelství Czarne. Krajina Beskyd, motiv horských vesnic a místních lidí se mu promítá i do jeho díla. Z jeho bohaté tvorby zatím v češtině vyšly roku 1999 *Haličské povídky* (1995), letos vyšel v česky jeho kniha textů *Dukla* (1997). Autobiograficky laděná kniha *Jak jsem se stal spisovatelem* (1998) vyšla česky v roce 2005. Za knihu *Jadąc do Babadag* obdržel v roce 2005 polskou prestižní literární cenu NIKE.

⁵⁴ Tokarczuková, Olga: *Denní dům, noční dům*. Host, Brno 2002, s. 252.

⁵⁵ Kolda, Jindřich: *Stasiukova cesta k ložisku*. In: *Orientace*. Lidové noviny. 17. 3. 2007, s. VI.

2.3 Region a regionalismus

*Region*⁵⁶ a *regionalismus*⁵⁷ jsou dva termíny, které nás v rámci práce zajímají. Existuje velké množství definic těchto pojmů. Historici, regionalisté, politici, ani sociologové nemají jednotný názor na vymezení těchto termínů. Region pro nás může být: „každá teritoriálně společenská, objektivně existující struktura prvků a vztahů, kde víceméně subjektivní a individuální vědomí sounáležitosti není faktorem určujícím, je spíše odvozeným.“⁵⁸

Další z novějších pojetí termínu region říká: „Region je dnes i v mezinárodním měřítku chápán, i když s některými odlišnostmi podle zemí a oborů, jako obecný název pro menší územně ohraničené jednotky určitého většího prostorového nebo územního celku, tj. světa, světadílů a jednotlivých zemí. Toto nejširší pojetí je však ve společenských vědách specifikováno a zúženo na označení tzv. středně velikých územně rozložených a vymežitelných jednotek uvnitř států, tedy na jednotky s rozlohou menší než stát a větší než jednotlivé lokality a základní sídelní a správní jednotky – obce. Záleží potom na vědním nebo praktickém oboru, zda je touto jednotkou nějaká přírodní krajina či ekosystém nebo je to určitá teritoriální skupina či lidská pospolitost.“⁵⁹

Jedná-li se o menší region, lokalitu, můžeme mluvit o mikroregionu. Obráceně o makroregionu.

Definice pojmu *Regionální literatura* praví, že „do regionální literatury se řadí literární díla, v nichž autor výrazným způsobem projevuje osobitý vztah k určitému kraji a jeho zvláštnostem krajinným, společenským i jazykovým. Mnozí spisovatelé vyšli z regionální literatury, ale přesáhli regionalismus šíří a hloubkou pohledu.“⁶⁰

⁵⁶ pojem **region** – (geopoliticky) vymezená oblast, kraj, území: r. Šumava in: Akademický slovník cizích slov, Academia, Praha 2001.

⁵⁷ pojem **regionalismus** in: Akademický slovník cizích slov, Academia, Praha 2001 -I. úsilí o poznání a hospodářské a kult. povznesení urč. kraje; etn. hnutí usilující o zachování krajové (kulturní) svébytnosti 2. lingv. regionální jev, prvek, zvl. jazykový

⁵⁸ Bartoš, Josef a kol.: Metodické otázky regionálních dějin. Praha 1981.

⁵⁹ Bartoš, Josef: Pojetí regionu v historiografii. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Facultas Philosophica. Historica 27. Brno 1996, s. 127.

⁶⁰ **regionální literatura**. In: Dušan Karpatský: Malý labyrint literatury, Albatros, Praha 200, s. 461.

Josef Knap přiznává každému kraji určitou osobitost a svébytnost, je důležité, kde se literární dílo odehrává, kam je autor zasadil a kam jako spisovatel patří. Sám Josef Knap pochází z jičínského kraje, kam umístil děje svých nejnámějších ruralistických románů *Věno*, *Cizinec*, *Réva na zdi*. Vystavěl tak svému rodnému kraji a vesnici Podůlší literární pomník. Za přínos lze považovat fakt, že nazval krajinu, vesnice, města, místní názvy lesů, cest, luk i samot vlastním jménem, neschovával se za smyšlená jména⁶¹. Nebál se regionální kultury ani její proporcionality.

Místní lidé a jejich grunty se museli v románech najít, autor šel vlastně s kůží na trh. U některých dalších ruralistů se setkáváme se stejnou skutečností. František Křelina v románu *Hubená léta* umístil děj do města Český Dub a jeho okolí, místa, kde dlouho žil a které dobře znal.

Josef Knap se zdá být spřízněn s autory severovýchodního regionu, ale sám svými romány vyjadřuje cit pro vykreslení duše i jiné krajiny. Umí se vcítit do cizích krajů, v románu *Muži a hory* popisuje horskou slovenskou krajinu a místní rázovité postavy na Liptově. V časopiseckém rozhovoru Josef Knap o tomto románu prohlásil: „(...) *chtěl jsem zachytit kus odvěčné poezie pastvin a stád v údolí Váhu od Liptovského Sv. Mikuláše do hor. Býval jsem tam a setkával se taky s baptistickými zanícenci, snažil jsem se v románě porozumět jejich světu.*“⁶²

V románu *Pusztá* zachytil Josef Knap atmosféru rovinaté krajiny z maďarských hranic na bývalé Podkarpatské Rusi, kam přicházejí čeští kolonizátoři. Děj tohoto románu se odehrává v blízkosti maďarských hranic „*fantastické nedohledné roviny směrem od Čopu k Černému močálu*“⁶³ Josef Knap vzpomíná na atmosféru kraje, který v jeden čas zcela pokrylo bláto: „*Ano, bláto. Jaké jsem tam vídal za podzimních zoufalých dešťů, takové snad není jinde k vidění. Bláto nekonečné, bez kamene, bez útěchy. Něco jako živel sám o sobě.*“⁶⁴

⁶¹ Ve vzpomínkách *Bez poslední kapitoly* jsou osobní příběhy Knapovy rodiny, které se prolínají s romány. Více o tom v kapitole této práce: 4.3.1 *Paralely mezi knihou paměti Bez poslední kapitoly a romány Cizinec a Věno.*

⁶² LA PNP, osobní fond Knap Josef, tisky a výstřižky, rozhovor Hodinka s autorem „Révy na zdi“. In: Naše rodina, č. 24, 1970, s.4. č. inv. 7741, č. přír. 82/74.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Rozhovor s J. Knapem o jeho románě *Pusztá*. In: Osvěta venkova. Nová literatura, příloha OV ročník IX, č.3, prosinec 1937, s. 5.

2.4 Kořeny, vývoj ruralismu a venkovské tematiky v české literatuře

Téma návratu k půdě mělo v české literatuře velkou tradici. V 19. století se nejedná se ještě o ruralismus, ale spíše o umístění děje na vesnici, kdy venkov a příroda tvoří někdy kulisu literárních děl. Je velmi obtížné určit kritéria, podle kterých vybrat a zařadit autory do literární skupiny s venkovskou a přírodní tematikou. Následující výčet autorů je reprezentativní vzorek, který jistě není úplný. Jedná se navíc o literárně známé a zpracované autory, proto jsou u nich uvedeny jen základní údaje. Záměrně nejsou jmenováni Knapovi současníci, ruralisté a katolicky a spirituálně ladění autoři, kterým bude věnována pozornost v samostatné kapitole.

Tematiku přírody, oslavu její krásy nalézáme u Matěje Míloty Zdirada Poláka v básni *Vznešenost přírody* (1819), romantickou přírodní kulisu spatříme v díle Karla Hynka Máchy.⁶⁵ Josef Knap popsal ve studii *Literatura české půdy* z čeho vycházela tradice „příklonu k půdě a selství“. Všimá si prací Josefa Kajetána Tyla, Boženy Němcové, Karla Sabiny, označuje je za „obrazy venkovského života“ s národopisným laděním: „Vyličují venkovské idyly, scény z venkovské práce, venkovské povahy a osudy, zvyky a mravy.“⁶⁶

Za zakladatelku české venkovské prózy bývá považována Božena Němcová, která ve svých povídkách *Karla* (1855), *Divá Bára* (1856), *Dobry člověk* (1858) a nedokončené práci *Cesta z pouti*, píše o odvážných lidech z českého venkovského prostředí. Za vrchol znázornění venkovského života bývá označována *Babička* (1855).⁶⁷

Májovci měli mezi sebou autory, kteří se vesnickým tématem zabývali. Jan Neruda se klonil spíše k městskému prostředí, i když v jeho tvorbě najdeme díla venkovem a přírodou alespoň částečně inspirovaná. (*Balady a romance*, 1883), ostatní májovci ale venkovskou tematiku neodmítali. Vítězslav Hálek líčí přírodu ve své sbírce *Večerní písně* (1858), *V přírodě* (1872-74), *Pohádky z naší vesnice*

⁶⁵ V jeho díle lze mluvit i o regionálním významu míst. (Kokořínský důl, Bezděz, Sněžka, Křivoklát...)

⁶⁶ Knap, Josef: *Literatura české půdy*. Novina, Praha 1939, s. 9.

⁶⁷ Mocná, Dagmar: *Venkovský román*. In: Mocná, Dagmar, Peterka, Josef a spol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Paseka, Praha - Litomyšl 2004, s. 675 – 676.

(1874), v povídce *Muzikantská Liduška* (1861), *Na statku a v chaloupce* (1873). Příroda inspiruje i Adolfa Heyduka, dojmy z ní nalézáme v dílech *Vzátiší* (1883), *Hořec a srdečník* (1876), *Zaváté listy* (1886).

Karolína Světlá, která bývá označována za tvůrkyni vesnického románu, umístila své romány do Světlé v Podještědí. Hrdiny, hlavně hrdinkami, jejich románů bývají pracovití, poctiví lidé, kteří žijí v souladu s Bohem i s přírodou, i když už s sebou na rozdíl od Němcové „přinášejí problematiku moderního člověka a s ní dramatický vzruch“⁶⁸ V próze *Vesnický román* (1867) Světlá na pozadí příběhu velké lásky vykresluje venkovské prostředí, krajové lidové zvyky (pohanské stínání kohouta) i svátky církevního roku. V podobě legendy o obětování a věrnosti je koncipován optimisticky končící román *Kříž u potoka* (1868). Dalším ještědským románem je výchovné dílo *Frantina* (1870). Vesnické povídky zařadila do sbírky *Kresby z Ještědí* (1880). Karolína Světlá „stvořila modely lidských postojů, vyzývající k následování i k popírání. Dosud láká i leká její heroizace postav a idealizace prostředí, příběhy blízké dramatu a bájím, podání plné patosu a obřadnosti. V tom se k ní jako ke své první učitelce hlásili v meziválečném období ruralisté.“⁶⁹

Až novější literatura podle Josefa Knapa splňuje úkol literárního popisu vztahu člověka a půdy: „sledování toho, co činí sedláka sedlákem, jeho souvislosti s půdou, vyznačuje teprve psychologicky prolínavější a ideově uvědomělejší tvorbu novější.“⁷⁰ Za takovou tvorbu považuje dílo Svatopluka Čecha (*Ve stínu lípy*, 1879) a Josefa Václava Sládka (*Selské písně a české znělky*, 1890), pochvalně se zmiňuje i o soboteckém básníkovi Václavu Šolcovi⁷¹ a jeho básni *Dědovy vrásky*, kde hlavní hrdina až „fanaticky lpí na rodné hroudě“.

Jaroslav Vrchlický vyjádřil své stanovisko v prvním čísle prvního ročníku *Venkova* z 29. března 1906: *Já město opustil, tu velkou výheň duchů, / kde v kladiv hřímání a kol a pístů ruchu / svou píseň nezměrnou si život zpívá; / já v polích*

⁶⁸ Lehár, Jan – Stich, Alexandr – Janáčková, Jaroslava – Holý, Jiří: Česká literatura od počátků k dnešku. Lidové noviny, Praha 2002, s. 278.

⁶⁹ Lehár, Jan – Stich, Alexandr – Janáčková, Jaroslava – Holý, Jiří: Česká literatura od počátků k dnešku. Lidové noviny, Praha 2002, s. 280.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Václav Šolc, básník (1838-1871) se narodil v Sobotce, knihou *Prvosenky* (1868) inspiroval Fráňu Šrámka i Josefa Knapa.

octnul se, mír obejmout chtěl s klidem, / spor vřavy zapomnět, se bratřit, cítit s lidem, / co unavený zrak se za skřivánkem dívá.

Dokonce i František Xaver Šalda v roce 1917 publikoval patetickou báseň *Selský svatý Václav*, v témže roce vychází jeho román *Loutky a dělníci boží*.

Josef Knap i další ruralisté hodnotí jako nejrozsáhlejší a myšlenkově nejuvýstižnější Holečkův román *Naši*, který Knap nazval „*velkým naučným traktátem, slovesným pomníkem jedné ukončené epochy selství*“⁷² a dílem, které monumentalizuje „*selské typy, selské duchové dějiny, selskou filozofii... a je velkým mýtem země, nesrovnatelným v moderní světové literatuře s ničím kromě Reymontových Chlopů a Duunových Lidí z Juviku*.“⁷³

Podle Josefa Knapa se nejčistěji podařilo vyjádřit nespokojenost, zvědavou touhu po poznání světa a hlubokou nostalgii, kterými poznamenal kraj východních Čech svůj lid Václavu Šolcovi, Josefu Jakubcovi a Fráňovi Šrámkovi: „*Ano, Šrámek je ze Sobotky, z kraje Šolcova, z kraje, který v něm zní utajen jako znění zvonu pod vodou, v té podvědomé duševní domovině, jež má určitou známku, určité ladění na jednu píseň, určitý melodický hlas*.“⁷⁴

Inspirací pro ruralisty byla i básnická tvorba Antonína Sovy (*Květy intimních nálad*, 1891; *Z mého kraje*, 1892; *Ještě jednou se vrátíme*, 1912; *Žně* 1913), Karla Tomana (sbírka *Měsíce 1918*) a Viktora Dyka (*Milá sedmi loupežníků*, 1906; *Lehké a těžké kroky*, 1915; *Anebo*, 1918; *Okno*, 1921; *Poslední rok*, 1922). Josef Knap vidí 1. světovou válku jako jeden z důvodů „*návratu k půdě, vnitřnější lásce k zemi jako udržovatelce života a pevné ose v časech plných otřesů, nejistoty a úzkosti*“.⁷⁵

Z realistů je třeba zmínit Karla Václava Raise, který svůj román *Kalibův zločin* (1892) umístil na Jičínsko do prostředí selského stavení. Zápisky venkovského kantora Věnceslava Metelky sloužily jako podklad pro *Zapadlé vlastence* (1894) z podkrkonošského Pozdětína (Paseky nad Jizerou) a okolí. *Pantáta Bezoušek* (1897) je idyla o výminkáři z Jičínska, který se z návštěvy u svého syna v Praze zase rád vrací domů a k venkovské práci. Dalším Raisovým počinem s venkovskou tematikou byly povídky v cyklu *Výminkáři* (1891). Největší

⁷² Knap, Josef: *Básníci selství. Studie o ruralismu u nás. Svobodné učení selské*. Praha 1932, s. 8.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Knap, Josef: *O básnících našeho kraje*. Městská knihovna Fráni Šrámka, Sobotka 1997, s. 8

⁷⁵ Knap, Josef: *Básníci selství. Studie o ruralismu u nás. Svobodné učení selské*. Praha 1932, s. 10

svůj román *Západ* (1898) umístil Rais na Hlinecko do Kameniček, které přektřtil na Studenec. Raisovo líčení krás tamní krajiny inspirovalo k pobytu a kreslení malíře Antonína Slavička.

Z regionu severu a východu Čech pochází Antal Stašek, který většinu svých děl umístil do Podkrkonoší. Jedná se především o román *Blouznivci našich hor* (1895), který pojednává o spiritismu a jeho stoupencích. Do východních Čech na Poličsko a Litomyšlsko jsou umístěny romány Terézy Novákové *Jiří Šmallán* (1900), *Děti čistého živého* (1907), *Drašar* (1910).

Z moravského prostředí pocházejí a čerpají látku Alois a Vilém Mrštíkovi a Gabriela Preissová. Vilém Mrštík v impresionisticky laděné oslavě lásky a moravské přírody *Pohádka máje* (1897) staví do protikladu nezkaženou a upřímnou Helenku z hájovny a studenta Říšu z města. Průběh vesnického roku v moravské vesnici Habrůvka přináší „kronika moravské dědiny“ *Rok na vsi* (1903-1904). Gabriela Preissová vykreslila v dramatech, které se odehrávají na moravské vesnici, *Gazdina roba* (1889) a *Její pastorkyňa* (1890) tragické postavy žen.

Z německo-českého prostředí Šumavy psal původně německý spisovatel Karel Klostermann. Jeho nejvýznamnější díly jsou *Ze světa lesních samot* (1892), *V ráji šumavském* (1893) a *Mlhy na Blatech* (1909).

Jindřich Šimon Baar v románu o jihočeském čeledínovi *Jan Cimbura* (1908) vytvořil příklad, jak by měl vypadat sedlák. Prostor chodské vesnice zachytil v trilogii *Paní komisarka*, *Osmačtyřicátníci*, *Lůsy* (1923-25).

Josef Knap si velmi vážil Jarmily Glazarové a jejího díla (*Vlčí jáma*, 1938; *Chudá přadlena*, 1940). Spisovatelka umístila děj svého románu *Advent* (1939) do valašských Beskyd. Krajina se odráží i v jednání postav, jejich jazyce i zvycích.

Po roce 1948 umělecké nazírání na prostředí venkova a jeho problematiku v českém filmu a literatuře není příliš široké. Už po roce 1945 se venkov združstevňuje a zelenou má budovatelský román. I ve venkovském prostředí se setkáváme s formami politicky koncipovaných děl tvořených v duchu obdivu k družstevnímu zemědělství, tak je tomu v díle Bohumila Říhy *Dvě jara* (1952) a Josefa Václava Plevy *Jediná cesta* (1954).⁷⁶

⁷⁶ Mocná, Dagmar: Venkovský román. In: Mocná, Dagmar, Josef Peterka a spol.: Encyklopedie literárních žánrů. Paseka, Praha-Litomyšl 2004, s. 675-676.

Výrazným počinem politicky uvolněné atmosféry a deziluze konce 60. let byl film Vojtěcha Jasného *Všichni dobří rodáci*⁷⁷ z roku 1968. Pocit uvolnění nesou také díla Jana Procházky, zasazená do venkovského prostředí jižní Moravy. Jedná se o knihy *Ať žije republika* (1965), podle ní byl ve stejném roce natočen i stejnojmenný film. Dále knižní předloha *Svatá noc* (1966) k filmu *Noc nevěsty* (1967). Nejen pro dětské publikum byla napsána kniha *Trápení* a natočen v roce 1961 stejnojmenný film. Vypráví o přátelství venkovského děvčete a nezkrotného družstevního koně, který má být pro svou povahu a neužitečnost utracen. Podle scénářů Jana Procházky bylo natočeno mnoho filmů, pod které se autor v době normalizace nesměl podepsat (*Páni kluci, Už zase skáču přes kaluže*).

Z děl českých autorů je třeba ještě vyzdvihnout román *Kuropění* (1975) od Viktora Fischla, který emigroval do Izraele. Román pojednává o venkovském lékaři, jeho vztahu k zvířatům, přírodě a lidem. Průvodcem je mu symbolicky kohout Pedro.

Z venkovského prostředí sedláků, statkářů a chalupníků, propojených z minulosti do současnosti, je kniha Jiřího Hájíčka *Selský baroko*⁷⁸, vydaná v roce 2005. Ve filmu Vladimíra Michálka *Je třeba zabít Sekala*⁷⁹ se řeší vztahy mezi bohatými sedláky.

Další literární kapitolu z prostředí českého venkova by mohli tvořit autoři, kteří už nepopisují v první řadě rolníky a zemědělskou práci, ale věnují se vztahu člověka k přírodě, a především krajině. Nežrídka se jedná o hrdiny, kteří na venkov přicházejí z měst a hledají své kořeny, identitu a místo v životě. Tak je tomu v románu Jana Otčenáška *Když v ráji přšelo* (1972), kde se mladí hrdinové

⁷⁷ Děj začíná v květnu 1945 na moravské vesnici, všichni obyvatelé společně slaví a chodí do místní hospůdky. Po roce 1948 se lidé dělí na dva tábory – na ty co podporují komunismus a vstup do zemědělského družstva a na ty co odporují. Hlavní hrdina je hrdý statkář, který i za cenu věznění do družstva nevstoupí a po návratu z vězení umírá na následky věznění. Film byl zavřený v trezoru a spatřit jej mohli diváci až po roce 1989.

⁷⁸ Hájíček, Jiří: *Selský baroko*. Host, Brno 2005. Současný hlavní hrdina se živí sestavováním genealogií a dostane zakázku najít pisatele udavačského dopisu z 50. let. Pohlíží tedy do osudů jihočeských sedláků během združstevňování vesnice.

⁷⁹ Film v režii Vladimíra Michálka podle námětu Jiřího Křižana vypráví příběh z roku 1943, kdy do úrodné hanácké vesnice přichází cizinec, a ten je místními bohatými sedláky pod pohrůžkou, že ho udají gestapu, vybrán, aby je zbavil nepřitele – Sekala, který jim krade grunty. Film se vyznačuje působivou obrazovou scénérií.

odstěhují z Prahy na lesní samotu. Návrat ke kořenům řeší i Bohumil Říha v ideologickém románu *Doktor Meluzin* (1973).

V duchu tradice Karla Klostermanna tvoří autoři Ladislav Stehlík a Zdeněk Šmíd. Jihozápadními Čechami, převážně Šumavou, okouzlený Ladislav Stehlík vyjádřil svůj vztah k této oblasti v lyrické trilogii *Země zamyšlená* (1947).

Baladické motivy, návraty do minulosti a užití vytríbeného jazyka, téměř v duchu Vančurovy *Markety Lazarové*,⁸⁰ vykazují raná díla Zdeňka Šmída. Spisovatel Zdeněk Šmíd, jenž pochází ze západočeské Kdyně a většinu svého profesního učitelského života strávil v západních Čechách, může být řazen i mezi regionální autory, protože většinu děje svých příběhů umístil do regionu západních Čech. Ve své knize *Sbohem, Dicku!* (1977) vypráví příběh naivního mladého muže, jenž hledá své štěstí v Krušných horách jako lesní dělník. Humoristická knížka o partě přátel *Proč bychom se netopili* (1979) také obsahuje poetické líčení přírody. Sbíрка *Trojí čas hor* (1981) líčí tři baladické šumavské příběhy⁸¹. Regionální pověsti z Domažlicka v souboru *Dudáci a vlčí hlavy* (1987) a z Karlovarska *Strašidla a krásné panny* (1983) jsou vyprávěny i s dávkou humoru. Do majestátních slovenských Tater mezi partu kamarádů, známých už z vodáckých příběhů, nás přivádí knížka *Proč bychom se nepotili* (1984). Za nejznámější a významnou Šmídovu knihu se pokládá rodinná sága *Cejch* (1992), ve které se poeticky i drsně popisuje příběh jedné česko-německé rodiny ze sudetské krajiny na Karlovarsku.

Prvky fantaskna a lidové mytologie nabízí ve svých románech Miloš Urban. Jeho nejpriznáčnejším dílem s přírodní a venkovskou tematikou je ekologický

⁸⁰ „Šumava. Karavana soumarů obtěžená pytlí soli táhne po Zlaté stezce a kožené popruhy nepravidelně vrzají. Sten výra, vyděšeného samotou v nekonečných lesích. Večerní slunce se řine po svazích a medvěd rozbíjí tlapou úly divokých včel. Mrtvá tvář pytláka ponořená do rezavého potoka na kvildské pláni. Smích kamenitých říček, které se sotva narodily. My, kteří se už dávno neohlížime vpřed ani vzad, my vidíme už jen prach zbylý z postroje soumarů, sten výra už nepoznáme a někde jsme si přečetli, že poslední šumavský medvěd dávno padl pod ranou z knížecí pušky.“ In: Šmíd, Zdeněk: *Trojí čas hor*. Západočeské nakladatelství, Plzeň 1981, s. 9.

⁸¹ „(...)Vraceli se mělkými údolními kolem rezavých potoků, světem tak vysokým, že hory, které došplhaly až sem, sklonily únavou své šije a polehaly kolem chladných luk jako stádo spících zvířat. Když oblaka zastíní slunce, prodírá se mlha huňatými smrky a zanechává na hrotech větví kapky rosy.“ In: Šmíd, Zdeněk: *Trojí čas hor*. Západočeské nakladatelství, Plzeň 1981, s.61.

„zelený román“ *Hastrman* (2001), který se odehrává ve dvou časových rovinách – v 19. století a v současnosti.

Na vlně českého magického realismu z oblasti valašských a slováckých kopanic tvoří spisovatelka Květa Legátová. Debutovala knihou baladických povídek z fiktivní vesnice s názvem *Želary* (2001) a věhlas jí získala milostná balada *Jozova Hanule* (2002), úspěšně zfilmována roku 2003 Ondřejem Trojanem pod názvem *Želary*. Atmosféru východoslovenských hor, kde vedle sebe žijí Slováci, Rusíni a Romové vykresluje v románu *Děvčátko, rozděluj ohníček* (2005) Martin Šmaus.

Jistě by se v české literatuře našla další díla s venkovskou a přírodní tematikou, přesto snad byla zásadní díla výše uvedena.

2.4.1 Ruralismus po roce 1948

Šikanování ruralistů a jiných režimu nepohodlných spisovatelů probíhalo již po roce 1945, komunisté ruralisty obviňovali ze sympatizování a spolupráce s nacistickou ideologií, z kolaborantství. Také Josef Knap byl obviněn a musel dokazovat svou nevinu.⁸² Obvinění nebylo prokázáno a trestní řízení proti Josefu Knapovi bylo zastaveno.⁸³

Po roce 1948 se představitelé ruralistické literatury nedobrovolně odmlčeli. Komunisté zakázali vydávání literárních děl, pronásledovali autory v zaměstnání. Josef Knap byl po soudním jednání⁸⁴ propuštěn z Národního muzea. Ministerstvo informací a osvěty nařídilo v roce 1952 všem knihkupeckým prodejnám „*vyřazení a zmakulování všech publikací*“, jejichž autory jsou spisovatelé: Zdeněk Kalista, Josef Knap, František Křelina, Václav Prokůpek, Jan Zahradníček. V dopise bylo výslovně napsáno: „*Toto opatření se týkalo také všech sborníků s příspěvky těchto autorů.*“⁸⁵

V padesátých letech docházelo k politickým procesům s nepřáteli komunistického režimu. Proti ruralistům byl veden Proces s tzv. Zelenou internacionálou. (viz dále v oddíle 3. *Josef Knap – biografie*, kapitola 3.3 *Josef Knap v procesu se Zelenou internacionálou.*) Okamžitě vyšel článek v Rudém právu, který byl otištěn i ve všech periodikách. Veřejnost se dozvěděla o ruralismu a jejich představitelích, kteří byli obviněni, že „*byli již za první republiky typickými představiteli kulturní reakce. Knap, Křelina a Prokůpek ve svých „literárních“ pracích a na stránkách agrárních časopisů hlásali ve službách agrárního kapitálu falešná hesla o věčnosti majetkových rozdílů mezi lidmi a o venkovu jako jedné*

⁸² LA PNP, osobní fond Knap Josef, doklady trestního řízení po roce 1945, č. inv. 00195, č. přír. 82/74. Josef Knap byl 23. 5. 1946 obviněn, že je členem Vlajky a bylo proti němu zahájeno trestní řízení.

⁸³ LA PNP, osobní fond Knap Josef, doklady trestního řízení po roce 1945, č. inv. 00198, č. přír. 82/74. Zastavení trestního řízení z 24. 4. 1947.

⁸⁴ LA PNP, osobní fond Knap Josef, zaměstnání v Národním muzeu v Praze z let 1925-1958, č. inv. 37-64, č. přír. 82/74. Dopis Ústředního národního výboru hlavního města Prahy Josefu Knapovi z 15. 9. 1951. Zrušení pracovního poměru.

⁸⁵ LA PNP, osobní fond Knap Josef, doklady trestního řízení a rehabilitace z let 1952-1969, č. inv. 202, č. přír. 82/74. Ministerstvo informací a osvěty Knihkupeckým podnikům Československé strany lidové a všem prodejnám, 15. 7. 1952.

rodině'. Klamali tak pracující rolníky a snažili se je izolovat od stejně vykořisťovaných dělnických mas, aby je ideově odzbrojili a odváděli od boje proti jejich vykořisťovatelům – velkostatkářům a vesnickým boháčům.“⁸⁶

V roce 1952, v době procesu s ruralisty, vyšel v *Literárních novinách*⁸⁷ propagandisticky štvavý článek Ladislava Štolla a Jiřího Taufera *Proti sektářství a liberalismu – za rozkvět našeho umění*⁸⁸, v němž se hlásá, že se týdeník chce řídit „stalinským pojetím kultury“, a kritizuje bývalý Syndikát českých spisovatelů, že se v červnu 1947 nezastal S. K. Neumanna.⁸⁹ Zájmy v bývalém Syndikátu českých spisovatelů, označují za literátské a směrové, protože „převažovaly nad zájmy jednotného společného boje proti spiklenecké kontrarevoluci, jejímiž exponenty na kulturní frontě byli tehdy všelijací ti Peroutkové, Kovárni, Bedřiši Fučici, Knapové a pod., z nichž dokonce poslední tři byli v období těsně před únorem prosazeni do syndikátního výboru.“⁹⁰

Dezinterpretaci pojmu ruralismus po roce 1948 též najdeme ve zkreslených definicích v literárních slovnících a příručkách. Pokud se vůbec o ruralismu mluvilo a byl mu věnován prostor v encyklopediích, učebnicích a slovnících literární teorie, byl považován za zpátečnický směr, který vyznával buržoazní tradice, namířen proti proletářské revoluci a ideově směřoval nacistickému hnutí *Blut und Boden*. Často se zmiňoval a kritizoval odpor ruralistů proti pokroku. Ve *Slovníku literární teorie* z roku 1977 se v hesle ruralismus píše:

⁸⁶ LA PNP, osobní fond Knap Josef, doklady vlastní. Materiály týkající se trestního řízení a rehabilitace z let 1951 – 1969, článek Proces s odnoží tzv. „zelené internacionály“ v Brně. In: Zemědělské noviny, 5. 7. 1952. č. inv. 7744, č. přír. 82/74.

⁸⁷ Literární noviny převzaly po zakázaných Lidových novinách agendu předplatitelů.

⁸⁸ Štoll, Ladislav – Taufer, Jiří: Proti sektářství a liberalismu – za rozkvět našeho umění. In: Literární noviny, č. 19, Praha 1952, s. 5-6.

⁸⁹ „V okamžicích nejperfidnějších štvanic reakčního podsvětí na umírajícího St. K. Neumanna za jeho jasnovidický útok proti americkému imperialismu se otevřeně a bojovně ujali velikého socialistického básníka vskutku jen jedinci, zatím co z vedení spisovatelského syndikátu se neozval ani hlas. A není náhodou, že vedení Svazu sovětských spisovatelů právě v této době (v červnu 1947) poslalo umírajícímu básníkovi plamenný pozdrav a horoucí stisk ruky.“ In: Štoll, Ladislav – Taufer, Jiří: Proti sektářství a liberalismu – za rozkvět našeho umění. In: Literární noviny, č. 19, Praha 1952, s. 5-6.

⁹⁰ Štoll, Ladislav – Taufer, Jiří: Proti sektářství a liberalismu – za rozkvět našeho umění. In: Literární noviny, č. 19, Praha 1952, s. 5-6.

„(z lat. *Ruralis* = venkovský) – český literární směr, proklamovaný ve třicátých letech 20. stol. skupinou autorů zabývajících se vesnickou tematikou.(...) Od dvacátých let lze také sledovat, jak na podporu uměleckých snah o zobrazení novodobé vesnice vyrůstá ideologická konstrukce filozofie selství, polemicky orientovaná proti modernímu umění vůbec a umění levicovému zvláště. Tato konstrukce, přejímající některé prvky Holečkova patriarchalismu, tehdejší agrární ideologie, mystiku půdy a rodu, blízkou oficiální nacistické ideologii (*Blut und Boden*), a kult přírody a božského řádu, staví proti hrdinovi proletářské literatury kult sedláka jakožto nositele národních tradic, proti obrazu revoluce stabilitu přírodního řádu a tradicionalismus venkova. Formulace názorové základny ruralismu pod patronací agrární strany byla nutně úzká pro moderní literární tvorbu, takže zůstávala pouhým programovým schématem nenaplnitelným a nenaplňovaným ve významnějších dílech s ruralismem spjatých (románový cyklus V. Martínka, epická poezie J. Čarka aj.)“⁹¹ Josef Knap je zmiňován jako teoretik tohoto směru a tvůrce ruralistických sborníků, jeho románová tvorba je v heslu opomenuta.

Ve *Slovníku literárních směrů a skupin* pod heslem *ruralismus* najdeme obsáhlejší heslo. Zajímavá je už úvodní věta, která hned za latinským vysvětlením, začíná: „směr v české literatuře buržoazní republiky, který reprezentoval reakční agrárnickou ideologii a plnil úlohu konzervativní opozice vůči vznikající socialistické kultuře.(...) Východiskem ruralistického programu byla mytizace selství a půdy. Selství vydávali ruralisté za odvěký, v zásadě neměnný stav, podmíněný soukromou držbou půdy. Vztah rolníka k půdě chápali jako základ stability společenského řádu, národní tradice i jako bohem posvěcený tmel venkovského společenství.“⁹²

Slovník je z roku 1977, vyšel tedy v době, kdy byl Josef Knap i další ruralisté již plně rehabilitováni a většinou bohužel také mrtvi. Heslo *ruralismus* je přesto pojato jako obžaloba ruralistů. Obsahuje stejné fráze jako výše zmíněný

⁹¹ Macura, Vladimír. In: Vlašín, Štěpán a kol.: *Slovník literární teorie*. Československý spisovatel, Praha 1977, s. 331.

⁹² Peterka, Josef: *Ruralismus*. In: Vlašín, Štěpán a kol.: *Slovník literárních směrů a skupin*. Orbis, Praha 1977, s. 268 – 270.

článek z Rudého práva a jiných novin z roku 1952.⁹³ Ve slovní zásobě nechybí fráze poplatné době – zdiskreditovat revoluční program proletariátu, nespravedlivý sociální řád atp. Ruralisté jsou osočováni ze lpění na rodné hroudě, pro které nevidí: „v duchu pokryteckých hesel ‚venkov jedna rodina‘ či ‚všichni jsme především rolníci‘ palčivé sociální rozpory na vesnici. Tradiční stránku venkovského života, práce a povahy vydávali za jakousi antropologickou konstantu, nepodléhající dobovým horečkám a převratům. Tím idealizovali a konzervovali soudobý nespravedlivý sociální řád vesnice s nadvládou statkářů a sedláků, zastírali růst společenských protikladů a zvláště proletarizaci venkovského obyvatelstva, a konečně diskreditovali revoluční program proletariátu, který označovali za svévolné boření osvědčených životních řádů. Ruralističtí spisovatelé dezinterpretovali protiklad města a venkova, hlavním nepřítelem venkova učinili tzv. městskou lžicivilizaci a městské obyvatelstvo vůbec. Zkreslovali příčiny světové hospodářské krize a proletarizace rolnictva – oba procesy vykládali subjektivisticky z migrace venkovanů do měst a továren za městskými požitky v důsledku ztráty lásky k půdě. Z článků lidské společnosti preferovali ruralisté jako ohniško společenského bytí zejména rodinu, pěstovali kult rodu a odtud i sounáležitost umělce s regionem, z něhož tvoří. Zakládali si na vlastenectví, třebaže národ uznávali především jako strážce půdy. Oporou ruralistické ideologie byl katolicismus a mystika – zemi s oblibou zobrazovali jako boží dlaň a rolníkovu práci v potu tváře jako naplňování božího zákona. Relativně nejcennější stránky ruralistických prací souvisí s důvěrnou znalostí přírody, místního koloritu a lidové zkušenosti venkovského člověka.“⁹⁴

Ruralisté jsou kvůli svému nazírání vztahu člověka k půdě opět obviňováni z propagování německého nacionalismu: „Jistou literární analogii představovalo pro r. také hluboce reakční německé nacionalistické hnutí *Blut und Boden*, propagující anticivilizační postoje ve jménu pokrevních a rasových vazeb (...).“⁹⁵

⁹³ LA PNP, osobní fond Knap Josef, doklady vlastní. Materiály týkající se trestního řízení a rehabilitace z let 1951 – 1969, článek Proces s odnoží tzv. „zelené internacionály“ v Brně. In: Zemědělské noviny, 5. 7. 1952, s. 2. ,č. inv. 7744, č. příř. 82/74.

⁹⁴ Peterka, Josef.: Ruralismus. In: Vlašín, Štěpán a kol.: Slovník literárních směrů a skupin. Orbis, Praha 1977, s. 268 – 270.

⁹⁵ Tamtéž.

O ruralistech se mluví jako o „východočeské skupině ruralistů“ v *Encyklopedii literárních žánrů* (2004) pod heslem *Venkovský román*.⁹⁶ Autoři encyklopedie vnímají ruralismus jako pouze východočeskou záležitost, nezmiňují dílo Jana Čarka inspirované jižními Čechami, oproti tomu dílo ostravského Václava Martínka je zařazeno do sociálního románu, chybí jméno Václava Prokúpa a zmíněn není ani jeho selský román *Baba*. Knapovo dílo je uváděno románem *Muži a hory*, což není nejtypičtější ruralistické dílo, navíc se odehrává na Slovensku. Vhodnější „vesnický román“ by byl *Cizinec*, či *Věno*, které dosahují i vysokých literárních kvalit. Inspirace Knapovým rodným krajem v těchto románech zmíněna v hesle není. Také chybí údaj, že autoři byli po roce 1948 pronásledováni a jejich díla nesměla vycházet.

Pod heslem venkovský román v *Encyklopedii literárních žánrů* čteme: „*Prudká proměna životního stylu po skončení první světové války spojená s ofenzivou velkoměstské civilizace se v české kultuře projevila výraznou změnou preferencí: poprvé v novodobé české kultuře došlo k zásadnímu odklonu od národně typického venkova k dynamickému a kosmopolitnímu městu. V oblasti populární četby si venkovská próza sice udržela dosavadní pozici, avšak v umělecké literatuře se stala žánrem menšinovým. Pěstovali ji zejména autoři, kteří vyjadřovali zásadní nesouhlas s pragmatickým materialismem poválečné doby a kteří v soudobém zavržení tradice a ztrátě víry v Boha spatřovali předzvěst společenských katastrof. Šlo zejména o východočeskou skupinu **ruralistů**, soustředěnou kolem časopisu *Sever a Východ*, jejímiž nejvýraznějšími představiteli byli J. Knap, zobrazující osudové vazby mezi člověkem a přírodou (román *Muži a hory* 1929), a sociálně citící moralista F. Křelina (*Hlas na poušti*, 1935, *Puklý chrám*, 1936), spatřující východisko ze soudobé hospodářské krize v návratu zproletarizovaných venkovanů k půdě (román z podještědského prostředí *Hubená léta*, 1935). Obdobné směřování z odlidštěného a mravně vyprahlého města k venkovu jakožto zdroji duchovních jistot je příznačné i pro povídkovou tvorbu spiritualisty J. Čepa (*Zeměžluč*, 1931), umělecky patrně nejvýznamnějšího autora meziválečné venkovské prózy (od programových aktivit ruralistů se ovšem distancoval).“⁹⁷*

⁹⁶ Mocná, Dagmar: Venkovský román. In: Mocná, Dagmar, Peterka, Josef a spol.: Encyklopedie literárních žánrů. Paseka, Praha - Litomyšl 2004, s. 675 – 676.

⁹⁷ Mocná, Dagmar: Venkovský román. In: Mocná, Dagmar, Josef Peterka a spol.: Encyklopedie literárních žánrů. Paseka, Praha-Litomyšl 2004, s. 675-676.

2.5 Tradice a program ruralismu

Literární program ruralismu reprezentují jednotlivá vystoupení ruralistů a jejich ideových stoupců. Jedná se o přednášky, statě, prózu, výjimečně poezii a drama. V českém prostředí byla hlavní tribunou literárně-umělecká revue *Sever a východ*. Teoretické programové stati a ukázky ruralistické tvorby vyšly ve třech sbornících: *Básníci selství* (1932), *Tváří k vesnici* (1936), *Literatura české půdy* (1939).

Ruralisté nechtěli napodobovat avantgardní umění inspirované Francií, odkláněli se od městské kultury. Vymezovali se vůči skupině umělců seskupených v Devětsilu, především proti Karlu Teigemu a Františku Götzovi. Přitom si chtěli zachovat vysokou literární úroveň a tisknout jen kvalitní texty.

2.5.1 Sever a východ

Revue *Sever a východ* vycházela v Turnově v tiskárně bratří Václava a Zdeňka Müllerů. O časopise se dohodli přátelé z Jičínska – Josef Knap, Václav Prokůpek, František Křelina a Jan Knob. První číslo vyšlo v březnu 1925. Už dříve ale Knap v sobě nosil myšlenku na regionální časopis, který by vycházel v severovýchodním kraji Čech, oslavoval tento region, ale zároveň by ale překračoval hranice regionu, podmínkou by bylo venkovské téma a první publikování textu v tomto časopise. Se svými přáteli se v červenci roku 1924 Josef Knap setkal v Prachovských skalách a rozhodli se o vydávání vlastního časopisu. Na podzim se sešli v Knapově rodném Podůlší v hospodě Na jívě a dohodli se na koncepci. Za úkol si vytyčili respektovat literární tradice a nekopírovat všemožné – ismy.⁹⁸

Své budoucí ženě Vlastě psal Knap v dopise z vojny na podzim roku 1924 o koncepci časopisu: „*A časopis tu bude, snad „Sever a východ“, který v mých snech je už zcela živý, rád bych byl, aby to byl list, s nímž by se nedal druhý měřit. Lidé, s nimiž v té věci mluvím, jsou div ne nadšeni a člověk se pak lehko nakazí do prudšího chtění. Myslím, že by v tom listě podali ruce naši největší lidé, kteří něco*

⁹⁸ Hnízdo, Vlastimil: Ideové kořeny ruralismu. In: Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10. Semily, SOA Litoměřice – Soka Semily 2005, s. 61.

*mají dáti přítomnosti i zítřku a chci nyní navázati styk se skandinávskými a snad i ruskými a polskými kritiky. Těm literárním artismům západu a jihu by bylo na čase něco odpověděti.*⁹⁹

Odpovědným redaktorem po celou dobu trvání revue do roku 1930 byl Jan Knob. Pracoval i jako technický redaktor, dělal korektury, podílel se na grafické úpravě. Časopis byl měsíčník, o prázdninách nevycházel. Literární zaměření se soustředilo především na původní poezii, prózu, drama, literární kritiku a historii.

S výtvarným uměním měli ruralisté těsný vztah, především Josef Knap ve svých románech vykresloval podobu krajiny téměř malířsky, proto byl časopis doplněn původními grafikami významných českých a slovenských umělců. Z dřevorytců se jednalo o jména jako František Kobliha, Václav Kovárna, Jan Rambousek, Karel Vik. Kresbami přispěli Vojtěch Rabas, Václav Špála, Max Švabinský.¹⁰⁰

13. března 1925 píše Josef Knap Vlastě o začátcích vydávání revue:

*„začínáme ten časopis ‚Sever a východ‘, a to je potřeba psát mnoha lidem (...) Už také mám zhruba hotovo první číslo a bude pěkné. Šrámek tam má takovou rodáckou baladu, Píša báseň, Herben, Hora, Biebl a Ježková básně, prózu Malířová, Vančura, Kropáč a Vašek Prokūpků, ne zlou. Studie tam bude od Gilberta a ode mě.*¹⁰¹

Kultovním autorem revue byl Fráňa Šrámek, prvně tu byla otištěna jeho báseň *Balada rodácká*. V *Severu a východu* se objevil celkem třiadvacetkrát. Šlo o dvacet básní a tři prózy, vše otištěno v prvním vydání. Josef Knap Šrámkovi věnoval k padesátinám sborník *Knížka o Šrámkovi*.¹⁰²

V programovém prohlášení *Severu a východu* autoři psali: *„Časopis Sever a východ vychází v Turnově a chce tisknout v první řadě básníky, kteří mají určitý vztah k českému severovýchodu. Mýlil by se však, kdo by se domníval, že nová revue*

⁹⁹ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Vlastě Knapové-Breuerové, č. inv. 5795, č. příř. 82/74. nedatováno.

¹⁰⁰ Hnízdo, Vlastimil: Ideové kořeny ruralismu. In: Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10. Semily, SOA Litoměřice – SokA Semily 2005, s. 61.

¹⁰¹ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Vlastě Knapové-Breuerové, č. inv. 5797, č. příř. 82/74. Dopis z 13. 3. 1925.

¹⁰² Knap, Josef: Knížka o Šrámkovi (studie Rodové znaky). Fr. Borový, Praha 1927; Knap, Josef: Fráňa Šrámek. 1937.

*má být krajinským měsíčníkem. Vítáme každou kladnou básnickou a kritickou spolupráci z kterýchkoli končin.(...) Překlady budou se tisknouti až v poslední řadě, a jen ukáže-li se potřeba, za to bude Sever a východ přinášeti kritické články o stavu zahraničních literatur, psané nejen našimi, ale i cizími kritiky.*¹⁰³

Autoři kolem revue *Sever a východ* se odklonili od Prahy, Turnov byl vhodné místo na vydávání, navíc byli všichni z redakčního kruhu spjatí s tímto regionem. Josef Knap, František Křelina, Václav Prokúpek i Jan Knob pocházeli z Jičínska. O programu napsali, že: „*postihoval životně literární typologii regionu. V podání Josefa Knapa byla zároveň vyznáním rodnému kraji. Platnost této typologie bytostně trvá. Je proto nasnadě, že časopis věnoval hodně místa tvorbě krajanů. Snad nebylo čísla, aby se v něm jejich příspěvky neobjevily. Jsou mezi nimi i verše plhovského rodáka Joži Zindra a samozřejmě verše i prózy Fráni Šrámka.*“¹⁰⁴

V revui chtěli zachovat vysokou literární úroveň a tisknout jen kvalitní texty, dávali prostor literárním kritikám, článkům. Podle Josefa Knapa *Sever a východ* bude: „*jednak reprezentačním obrazem českého slovesného umění přítomnosti, jednak tribunou vážného, cílevědomého, kladného úsilí básnického, jež chce býti hrází proti bezduchému napodobování a formalistnímu hračkářství, jaké zachvátilo uměleckou Evropu.*“¹⁰⁵

Do šesti ročníků *Severu a východu* přispělo téměř sto jmen autorů různých politických a ideově tvůrčích vyznání. To vedlo až ke kritice revue a nařčení z eklektismu. Jaroslav Šimůnek, autor studie *Ruralisté z Českého ráje*, toto nařčení odmítá, o časopisu píše, že: „*Z literárněhistorického hlediska měla jeho existence hlubší smysl. Na jeho stránkách se ujasňoval a krystalizoval literární ruralismus, ověřovala se tu nosnost jeho literárně-kritických a teoretických východisek a co bylo nejdůležitější – prověřovala se tvorba.*“¹⁰⁶

Časopis zanikl v létě roku 1930. Už dříve došlo k redakční změně. František Křelina se nemohl zúčastňovat redakčních prací kvůli svému zaneprázdnění na

¹⁰³ *Sever a východ* I/1, Turnov, 1925, s. 27-28.

¹⁰⁴ Šimůnek, Jaroslav: *Ruralisté z Českého ráje*. Knihovnička Českého ráje – Sobotka, sv. 1. Městská knihovna Fráni Šrámka, Sobotka 1993, s. 5.

¹⁰⁵ *Sever a východ* I/1, Müller a spol., Turnov, 1925, s. 27-28.

¹⁰⁶ Šimůnek, Jaroslav: *Ruralisté z Českého ráje*. Knihovnička Českého ráje – Sobotka, sv. 1. Městská knihovna Fráni Šrámka, Sobotka 1993, s. 5.

venkovských školách. Václav Prokúpek se zase cítil zneuznaný „redakční posluha, zatímco Josef Knap sklízel vavříny“. V září 1927 přestal pro revui pracovat, stejně jako Josef Knap, kterého ale nakladatel přemluvil k pokračování ve funkci vedoucího redaktora. Poslední tři ročníky řídil Josef Knap revui jen s Janem Knobem. Přesto, jak vzpomíná ve své knize „*Bez poslední kapitoly*“, přátelství s Františkem Křelinou a Václavem Prokúpkem nijak neutrpělo.¹⁰⁷

2.5.2 *Básníci selství*

Revue *Sever a východ* přestala vycházet, ale ruralisté psali o svém programu dále. V roce 1932 sestavil Josef Knap sborník *Básníci selství*¹⁰⁸, který vyšel ve Svobodném učení selském. Úvodem napsal Josef Knap „*rodokmen*“ ruralismu, ve kterém hledá v českém písemnictví počátky inspirace venkovem. Nachází je v díle Josefa Kajetána Tyla a ve verších Františka Ladislava Čelakovského. V úvodu sborníku Josef Knap napsal: „*Bude tomu v dohledném čase 100 let, co v povídkách J. K. Tyla a ve verších Čelakovského začínala česká literatura uvědoměle zobrazovat soudobý život české dědiny a jeho charaktery. V rámci stoletého vývoje písemnictví rýsuje se zřetelně a zajímavě také sto let vývoje literárních inspirací českým zemědělským prostředím. Za tu dobu slovesné dílo s vesnickým tvůrčím námětem, zapjato do postupných dějin celého písemnictví, sdílelo s nimi téměř všechny proměny literárních slohů. Prošlo na začátku období prvních primitivních selanek a patetických obrázků, psaných pro zábavu i osvětlení se zřetelem obrozensko vzdělávacím.*“¹⁰⁹

Sborník obsahuje medailonky čtrnácti „básníků selství“, které napsali také autoři spjatí s půdou. Jan B. Čapek napsal svůj příspěvek o Josefu Knapovi a nazval jej: „*Josef Knap, obnovitel selské prózy*“. Antonín Veselý psal o Josefovi Koudelákovi a dal mu přídomek „*básník hanácké vesnice*“, František Křelina věnoval stat' s podtitulem „*Dva hlavní zážitky jeho vesnické prózy*“ Václavu Prokúpkovi, Antonín Matula je podepsán pod příspěvkem o Vojtěchu Martínkovi

¹⁰⁷ Knap, Josef: *Bez poslední kapitoly*. Torst, Praha 1997, s. 182-183.

¹⁰⁸ *Básníci selství*. Studie o ruralismu u nás. Uspořádal J. Knap. Svobodné učení selské, Praha 1932.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 5-6.

„*Bášníku umírajícího selství*“. V ruralistickém sborníku je medailon „*Bášík vesnické tragičnosti*“ věnovaný Janu Čepovi.

Sborník si možná kvůli autorské základně přispěvatelů a nevyhraněnosti velký ohlas nezískal. Jaroslav Šimůnek napsal: „*Sborník Bášíníci selství nebyl ničím víc, než proklamací, připomínkou ruralismu, i když obsažná bibliografie by mohla svědčit o jeho značné síle. Snaha pořadatele sborníku nepřesvědčila především proto, že uvedená díla nepřesahovala solidní průměr z přelomu dvacátých a třicátých let. Ruralismu stále chyběla díla přesvědčující o osudové nutnosti, a tím také o opravdovosti jeho programových tezí*“.¹¹⁰

Mnozí autoři, zmínění v tomto sborníku, patřili do sdružení spisovatelů vzniklého v roce 1912 pod názvem *Moravské kolo spisovatelů*.¹¹¹ Mezi ně se řadí Václav Prokůpek po svém příchodu do Brna, A. C. Nor, Josef Koudelák, Antonín Matula.

2.5.3 *Tváří k vesnici*

V roce 1936 vyšel sborník *Tváří k vesnici*, který redigoval Jan Čarek. Sborník je rozdělen do tří částí: ukázky současné české a moravské ruralistické literatury, programové teoretické statě a články věnované evropským literaturám.

V předmluvě napsal Jan Čarek, že sborník není manifestem a ruralistické hnutí není politické. Cílem ruralistického hnutí má být návrat k vesnicím, k tradici, k lidu a hodnotná literatura. Ptá se: „*Jaké poezie je nám třeba? Poezie, která se*

¹¹⁰ Šimůnek, Jaroslav: *Ruralisté z Českého ráje*. Knihovnička Českého ráje – Sobotka, sv. I. Městská knihovna Fráni Šrámka, Sobotka 1993, s. 17.

¹¹¹ *Moravské kolo spisovatelů (MKS)* byl první samostatný literární spolek na Moravě, snažil se sdružovat všechny spisovatele působící na Moravě. Vrcholem činnosti bylo meziválečné období, počet členů přesáhl sedmdesát a *MKS* bylo považováno za oficiálního reprezentanta moravského spisovatelstva. Ve třicátých letech získali vůdčí pozice ruralisté (J. Marcha, J. V. Sedlák, R. Habřina, J. Koudelák, V. Prokůpek, F. V. Kříž, Z. Bár, F. Neužil). Po roce 1948 se *MKS* začlenilo do *Syndikátu českých spisovatelů*. Významná byla ediční činnost, od roku 1928 existovalo vlastní nakladatelství (*Družstvo MKS*). Od roku 1925 vycházel propagační zpravodaj *Pískle v trní*, přejmenovaný roku 1930 na *Kolo* (vycházelo 1930-1941, 1946-1948). In: Vlašín, Štěpán a kol.: *Slovník literárních směrů a skupin*. Orbis, Praha 1977, s. 164-165.

obrací ke skutečnostem života. Poezie, na jejichž slovech zůstává nesetřen pel rodné země.¹¹²

Jan Čarek odmítá konzervativismus, z kterého byl ruralismus nařčen. Návrat k půdě nemá být cestou zpátky, ale vpřed: „*Tradice není plíseň. Tradice není konzervatismus nebo reakce. Je úrodnou půdou, z níž vychází dílo generací příštích.*“¹¹³

V prostřední části sborníku se autoři vyjadřují k různým tématům. Nadčasový je příspěvek Antonína Matuly *Tváří k vesnici*. Vyjadřuje obavu z politického vývoje na vesnici, především z komunismu. Antonín Matula zastává názor, že pro venkov je nejlepší soukromé vlastnictví půdy: „*Marxistický kolektivismus je nepřijatelným učením pro malý národ, na jehož ovládnutí číhají národy veliké. Jakou jistotu by měla svoboda národa bez soukromého vlastnictví půdy? Byla by zachránila naše zmatená buržoazie náš národ před komunismem?*“¹¹⁴

Právo na svobodné vlastnictví, které zastávali ruralisté, vyvolával nesouhlas v levicovém prostředí. V pojetí ruralistů je půda pro sedláka statkem, který se dědí z generace na generaci, je závazkem pro ty, kdo na ní pracují: „*Hlavním zdrojem tradice je usedlost na půdě. Půda, která je majetkem těch, kdo na ní žijí a pracují, není jen hmotou. Je člověku zákonodárcem. Dává jeho životu řád, vyšší řád, neměnitelný, věčný řád, jehož společnost lidská nezvrátí. Vlastnictví půdy je okovem a zárukou svobody zároveň.*“¹¹⁵

Ve druhé části se autoři sborníku dotýkají základních ruralistických témat v kapitolách: Josef Knap: *Půda a české písemnictví*, Jan V. Sedlák: *Člověk země*, Rudolf I. Malý: *Město a venkov*, František Křelina: *Duchovní tvář české literatury*, Rajmund Habřina: *Čeští ruralisté*.

Knapova kapitola je studií o kořenech českého ruralismu, byla později rozšířena a vydána v samostatném díle *Literatura české půdy*.

„Člověk země“ je metaforou J. V. Sedláka, nazývá tak svou představu člověka spjatého s půdou: „*Člověk země je sociální typ svého druhu, odlišný od ostatních typů společenských, a k této své odlišnosti je veden svou prací, s níž*

¹¹² Čarek, Jan. *Tváří k vesnici*. Novina, Praha 1936. s. 6.

¹¹³ Čarek, Jan. *Tváří k vesnici*. Novina, Praha 1936. s. 6.

¹¹⁴ Matula, Antonín: *Tváří k vesnici*. Novina, Praha 1936, s. 77.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 76.

souvisí i jeho specifický vztah k věcem, k životu, k přírodě, k společnosti i k Bohu.“¹¹⁶

Až mýticky popisuje Rudolf Malý, jak působí na ruralisty tradice rodu a předků. Takové magické nazírání na půdu bylo ruralistům vyčítáno ve spojitosti s nacistickou ideologií *Blut und Boden*: „Z klasů a osení k němu hovoří jeho předci a poklepávají mu na ramena. Z brázd k němu mluví příští generace a vděčně na něho vzpomínají. I Bůh je s ním spokojen, doufá.“¹¹⁷

Potřebu návratu k venkovské tradici vidí Rudolf Malý jako obranu proti duchovní zkaženosti literatury poslední doby. Viníkem je podle něho moderní městský život a kancelářská a průmyslová civilizace. O literatuře míní, že ji může zachránit ruralismus: „V dusném skleníku moderní doby zvadlá literatura volá po hlubokém obrození. Potřebuje vzduchu, světla, nové krve. Návrat zdraví. Ruralismus tedy otvírá okna do přírody a snaží se léčit přílivem venkovské pravdy a skutečnosti.“¹¹⁸

Obecná charakteristika ruralisty je vystižena slovy Rudolfa Malého. Míní, že není snadné být ruralistou: „Abys byl celým ruralistou, k tomu nestačí jen býti synem venkova a znalcem jeho tvárnosti – třebaže, arci, jinak snadno bys mohl mluvit o venkovu jen jako slepý o barvách. Nejde jen o folklor a vnější tvárnost vesnice, ale hlavně a především jde také o snahu proniknout k původní lidské podstatě a k všelidskému zdraví venkova.“¹¹⁹

Pro většinu ruralistů byl důležitým nejen vřelý vztah k půdě a tradicím, ale i k Bohu. Přitom ale ruralismus programově neodmítá realistické vidění světa: „Realismus – toť především snaha o realistickou správnost, věrnost, solidnost a zbožnost. O totální realitu. A tím vším ruralismus přestává býti jen podružnou odrůdou literární a stává se podstatnou součástí celého nového proudu a hnutí myšlenkového i literárního. Jde a snad i splyne s oním velikým proudem nové doby literární, kterému jinak bude možno také říkat: náboženský realismus. Neboť není skutečného realismu bez náboženství. Nejenom vítězství lidské soudružnosti nad

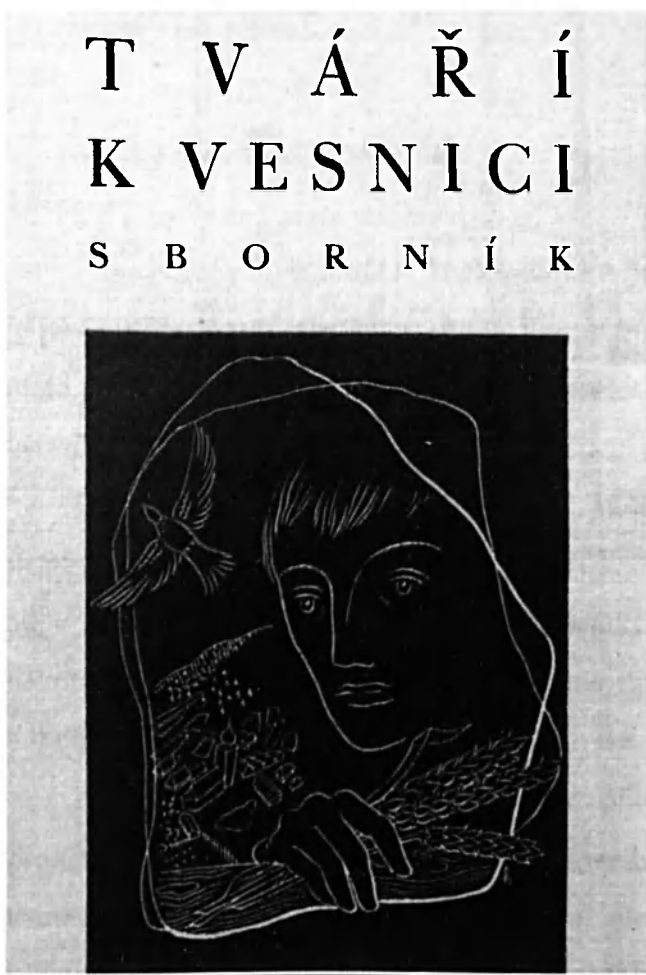
¹¹⁶ Sedlák, Jan, V.: Člověk země. In: Tváří k vesnici. Novina, Praha 1936, s. 58.

¹¹⁷ Malý, Rudolf: Město a venkov, urbanismus a ruralismus. In: Tváří k vesnici. Novina, Praha 1936, s. 67.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 73.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 74.

*osamocujícím sobectvím, ale i hlubší láska ke skutečnosti a k Bohu teprve člověka učiní celým člověkem a bude i z podstatných známek příští literatury.*¹²⁰

Titulní strana sborníku „Tváří k vesnici“ s obálkou od akademického malíře Františka Podešvy

O situaci tehdejších českých vesnic František Křelina míní, že jsou na vysoké úrovni, co se týče technického, společenského i kulturního vybavení. Nadčasovou kritikou k slepému obdivu sovětského zřízení mírnil prosovětské nadšení: „*Obdivovatelé sovětských stepí bývají slepí, jakmile se mají podívatí tváří v tvář domácí skutečnosti: obdivují tam oseté lány a zapomínají, že v této zemi na prameništích řek plodí každá mez; obdivují tam každý traktor, ale nevšimli si našich družstevních mlátiček ani secích strojů; obdivují tam pospolitost, nevidí široce rozvětvenou síť rolnického družstevnictví, které od základu mění hospodářské*

¹²⁰ Malý, Rudolf: Město a venkov, urbanismus a ruralismus. In: Tváří k vesnici. Novina, Praha 1936, s. 74.

podmínky vesnického života. Nová česká ves teprve čeká na svého objevitele, ten nalezne v jejich změnách i hlubší kořeny, než je vidí oči současníků. ¹²¹

2.5.4 Literatura české půdy

Literatura české půdy je knižní stať Josefa Knapa, která vyšla v roce 1939 a je poslední českou ruralistickou studií. Vladimír Novotný ve svém článku uvedl, že tento soubor statí může být pokládán za manifest ruralismu a současně i za příklad vervní politiky s ruralistickými idejemi. ¹²²

Zabývá se opět vztahem člověka k půdě a vyhledává motivy, které jsou inspirací českého ruralistického hnutí. Josef Knap si všímá nejen české literatury, ale i světové, především francouzské a severské. Tématicky svou esej dělí na několik základních vztahových témat. Mapuje vztahy selství k půdě, přírodě, rodině a rodu, společnosti, národu a vlasti, křesťanství v konkrétních literárních dílech.

Vztah selství k půdě je základním pilířem života člověka na venkově, protože, „*těžko se najde sedlák, který by nenáviděl svá pole a svůj majetek.*“ ¹²³ Příroda je s půdou nerozlučně propojena, ale kromě severských autorů se jí v ruralistické literatuře nevěnuje taková pozornost jako půdě, ačkoli „*Příroda prostupuje selskou duši stejně osudově jako půda, vytváří ji a formuje, podobně jako společnost pomáhá modelovati duši městského člověka.*“ ¹²⁴

Kult rodiny a rodu je dalším z pilířů selství. Zachování a pokračování rodu se stává v ruralistické literatuře „*středem všeho společenského bytí.*“ Poměr selství ke společnosti je spíše konzervativní. Josef Knap uvádí jako příklad Josefa Holečka a jeho odpor k civilizaci a pokroku. Josef Holeček však odmítá nejen komunismus, ale i šlechtu.

V otázce selské cesty k národu a vlasti Josef Knap ukazuje na literární díla Josefa Holečka, F. X. Šaldy a dalších autorů. V *Našich* Holeček popisuje rodiště Jana Husa, Petra Chelčického, Jana Žižky. V Šaldově díle *Kašpar Lamberk* sedlák

¹²¹ Křelina, František: Duchovní tvář dnešní české vesnice. In: Tvář k vesnici. Novina, Praha 1936, s. 83.

¹²² Novotný, Vladimír: Ze života ruralistického kacíře in: Tvar 17, 1997.

¹²³ Knap, Josef: Literatura české půdy. Novina, Praha 1939, s. 8-9.

¹²⁴ Tamtéž, s. 14.

nalézá sám sebe i vlast prostřednictvím rodné půdy. Zmíněna je i báseň Viktora Dyky *Země mluví se známou pasáží: „Opustíš-li mne, nezahynu. Opustíš-li mne, zahyneš.“*

Ruralismus je úzce spjat s náboženstvím, protože je to jeden ze základních vztahů selství k věčným hodnotám. Josef Knap věří a je přesvědčen o tom, že moderní doba *„sotva otupí rolníkovo nitro tak, aby nepocitovalo zbožnou pokoru tváří v tvář navečernímu míru polí, aby bylo hluché před oltářem patrona země ve starém vesnickém kostele.“*¹²⁵

2.5.5 Představitelé ruralismu v Čechách a na Moravě

Mezi nejvýznamnější ruralistické spisovatele řadíme vedle hlavního představitele ruralismu, kterým byl Josef Knap, Františka Křelínu, Jana Knoba, Václava Prokúpk a Jana Čarka. Existuje však mnoho dalších autorů, kteří buď nemají takový literární význam, nebo jejich díla nejsou zcela jednoznačně ruralistická. Proto je těžké určit, koho za ruralistu označit, a koho ne.¹²⁶ Tvorba některých autorů je ruralistická jen na začátku jejich literární dráhy, nebo jen v některých dílech (ve sborníku *Tváří k vesnici* jsou uvedeny povídky Františka Křeliny, Jana Čarka, Josefa Koudeláka, Františka Lazeckého, F. V. Kříže, Františka Neužila a Josefa Berky). Ruralisté jsou velmi nehomogenní skupina autorů. Ve většině odborné literatury i literárních příruček nalézáme mezi představiteli ruralismu různá jména a autoři jsou řazeni do odlišně dělených skupin.¹²⁷

K ruralismu jsou řazeni i autoři, kteří se později stali významní svou katolicky laděnou tvorbou. Mezi ně především patří Jan Zahradníček a Jan Čep,

¹²⁵ Knap, Josef: *Literatura české půdy*. Novina, Praha 1939, s. 41.

¹²⁶ In: Balajka, Bohuš a kol.: *Knap, Josef: Půda a české písemnictví*. In: *Tváří k vesnici*, Novina, Praha 1936; *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Academia, Praha 1993; Lehár, Jan-Stich, Alexandr-Janáčková, Jaroslava-Holý, Jiří: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Lidové noviny, Praha 2002; Novák, Arne: *Přehledné dějiny literatury české*. Atlantis, Brno 1995.

¹²⁷ „*Z prozaiků a básníků zaměřených ve své tvorbě k venkovu byli ve 20. a 30. letech činní: Vojtěch Martínek, A. C. Nor, Jan Morávek, Jan Vrba, Ladislav Stehlik a příslušníci názorově vyhraněné skupiny ruralistů, k níž patřil Josef Knap jako vůdčí osobnost hnutí, Jna Čep, Zdeněk Rón, Václav Prokúpek, Bernard Horst, František Křelína, Josef Koudelák, František V. Kříž, František Neužil a Jindřich Spáčil, volněji s touto skupinou souvisel básník Jan Čarek.*“ In: Balajka, Bohuš a kol.: *Přehledné dějiny literatury II*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1994, s. 65.

který však odmítal být s ruralismem spojován a ostře se ohradil, když o něm Josef Knap napsal ve sborníku *Tváří k vesnici*: „*Spřízněn s mladými básníky katolického zaměření, hledaje duchový smysl země, procítuje Jan Čep osudové sepětí svých postav s půdou do velmi odstíněných vrstev iracionálních.*“¹²⁸

Do revue *Sever a východ* přispívali různí autoři. Jejich tvorba byla velmi rozdílná, ale její literární význam trvá. Mezi ně patří Josef Hora, Karel Toman, Marie Majerová, Arnošt Ráž a Lev Blatný.

Sborníky obsahují teoretické stati nebo ukázky tvorby. Časově vymezit ruralismus je obtížné, i když jsou většinou uváděny 30. léta 20. století. Ivan Mráz soudí, že literární věda sama neměla a nemá v otázce příslušnosti k ruralistickému hnutí jasno: „*Určitý chaos do problematiky vnesli svým povrchním nálepkováním a častými dezinterpretacemi někteří méně erudovaní literární historici (zejména autoři středoškolských učebnic), ale zmatečně působili především samotní ruralisté.*“¹²⁹

Ruralisty můžeme také dělit podle regionu působení¹³⁰, dalo by se uvažovat o východočeském, jihočeském, moravském, a dokonce i o západočeském okruhu spisovatelů. Někteří autoři se věnovali více regionům. Při dělení autorů podle regionů lze zařadit do severovýchodního okruhu Josefa Knapa, Františka Křelina, Václava Prokúпка, Jana Knoba, Zdeňka Róna. Do jihočeského by patřil po Josefu Holečkovi Jan Čarek. Na Moravu svou tvorbou spadají Jan Čep, František Lazecký, Vojtěch Martínek, A. C. Nor a Josef Koudelák. Jan Vrba ve své tvorbě představuje Chodsko.

František Křelina byl důležitým představitelem východočeských ruralistů. Narodil se 26. července 1903 v Podhradí u Jičína, obecnou školu vychodil na Veliši. V Jičíně od roku 1914 navštěvoval měšťanskou školu a od roku 1918 učitelský ústav, kde maturoval v roce 1922. Učil na obecných školách na Jičínsku a v Českém Dubu. V březnu 1939 odjel do Prahy, kde učil až do roku 1951. Mezitím ještě

¹²⁸ Knap, Josef: *Půda a české písemnictví*. In: *Tváří k vesnici*, Novina, Praha 1936, s. 57.

¹²⁹ Mráz, Ivan: *Ideologické aspekty českého ruralismu*. Diplomová práce. Pedf UK. Praha 2004, s. 5.

¹³⁰ Regionálně laděné, ale ne ruralistické, je dílo Jana Morávka (1888-1958). Narodil se v Kamenném Přívozu v Posázaví a tomuto kraji zůstal ve své tvorbě věrný. Popisuje život vorařů, převozníků, lidí od řeky Sázavy: *Plavci na Sázavě* (1932), *Skalní plemeno* (1934), *Byl na Sázavě* (1935), *Plavecký mariáš* (1951).

krátce učil v Hradišti na Žatecku. V roce 1951 byl zatčen a souzen ve vykonstruovaném procesu s tzv. Zelenou internacionálou. V květnu 1960 byl propuštěn, v roce 1967 plně rehabilitován. Do své penze v roce 1964 pracoval jako dělník. 25. října 1976 zemřel a je pohřben ve Veliši u Jičína. Jeho dcerou je spisovatelka Hana Pražáková.

První povídky *Hlas kořenů* (1927) se tematicky věnují životu venkovanů lpících na rodné půdě. Podobné je to ve sbírce povídek *Jalovčí stráně* (1937). Román *Hlas na poušti* (1935) je o hrdinovi, který se všeho vzdá, aby zachránil postilu. Hrdinové románu *Puklý chrám* (1937) bojují proti chaosu doby věrností rodnému gruntu. Mezi jeho nejlepší literární díla patří román *Hubená léta* (1935), odehrávající se v Podještědí. V tomto románu z období hospodářské krize: „se strohou výmluvností naznačil sociální a mravní dosah příklonu k půdě pro dobu ‚hubených let‘ a pro kraje pohasínajícího království textilu a skla“.¹³¹

O událostech na česko-německém pomezí měl být román s titulem *Pokoj vám*, jehož sazba však byla kvůli nepříznivé politické situaci rozmetána, a proto mohl román vyjít až později pod názvem *Bábel* (1968). O vývoji situace v pohraničí je román *Klíče království* (1939, rozš.1971). Historický román *Dcera královská, blahoslavená Anežka česká* (1940) se vrací k postavě světice z Podještědí. V exotickém indiánském prostředí se odehrává příběh *Amarú, syn hadí* (1942). Pro děti napsal František Křelina díla *Zmijí dědek* (1946), *Z bukového dřeva* (1943), *Má přítelkyně Dora* (1968). Jedno z jeho posledních děl *Každý své břímě* (1969) se vrací k lidickému masakru.¹³²

Václav Prokůpek je dalším významným východočeským ruralistou. Narodil se 11. července 1902 v Dolním Lochově na Jičínsku. Navštěvoval reálku v Jičíně, od roku 1922 studoval v Nové Pace, kde také maturoval. Poté odešel do Opavy. Po záboru pohraničí přesídlil do Brna, kde pracoval ve vydavatelském podniku *Novina*, následně v Družstvu Moravského kola spisovatelů. Od roku 1948 pracoval v nakladatelství *Vyšehrad*. Po procesu se Zelenou internacionálou se také on dostává v letech 1951-1964 do vězení. Rehabilitace se dočkal v roce 1967. Po dlouhodobé nemoci zemřel 22. května 1974.

Debutoval románem o sedláku Říhovi *Přes věky* (1926), ve stejném roce vyšel i povídkový soubor *Esa a Bůh*. Paralelní vidění osudů zvířat a lidí v románu

¹³¹ Knap, Josef: *Literatura české půdy*. Novina, Praha 1939, s. 13.

¹³² In: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Academia, Praha 1993, s. 1013-1016.

Kamarádi (1927) používá také v „selském románu o koni“ *Baba* (1928), který je považován za jeho nejlepší dílo. Dalšími pracemi jsou novela *Marie* (1930), o venkovské dívce zklamané městem, a román o dalších osudech sedláka Říhy *Ve stínu hor* (1931). V roce 1937 vychází idealistický román *Zakryto slzami*. O jihočeském sedlákově v době těsně před druhou světovou válkou vypráví *Ztracená země* (1939). Motiv mystického sepětí člověka s půdou popsal v románu *Nebe nad námi* (1940).

Jan Knob také pocházel z Jičínska, narodil 24. 6. 1904 ve Veliši u Jičína, zemřel 29. 4. 1977 v Turnově. Studoval na reálce a na učitelském ústavu v Jičíně, poté navštěvoval školu Vysokých studií pedagogických v Praze. Učil v Turnově na obecné a měšťanské škole, v letech 1930-39 na reálném gymnáziu. V roce 1939 se stal ředitelem brusírny drahokamů. V Turnově pracoval zároveň v revui *Sever a východ*. V letech 1951-62 pracoval jako pomocný dělník v automobilce LIAZ v Mnichově Hradišti, působil též na zemědělském učilišti v Hubálově a v pivovare Malý Rohozec. Roku 1962 byl jmenován ředitelem Muzea Českého ráje v Turnově, od roku 1975 tam byl zaměstnán jako vědecký pracovník. Na základě práce *Vývoj broušení kamenů v Čechách od 14. století* byl v roce 1968 jmenován kandidátem historických věd. O rozpadu selského rodu pojednává první Knobova próza *Smršť* (1929), o rozpadu měšťanského rodu *Černá křídla* (1930). Ruralistickým dílem byl román *Písmo času* (1937), z venkovského prostředí po roce 1848 je román *Z plamenů roste* (1940). Pro mládež napsal román o hledači drahokamů *Kámen ze všech nejkrásnější* (1946) a lyrický román *Isabela*, který vyšel posmrtně (1981). Publikoval odborné články o drahokamech a regionální práce o jičínském a turnovském regionu.¹³³

Tvorba **Zdeňka Róna** (1889-1948), dalšího z podkrkonošských ruralistů, vychází z jeho rodiště, Vysokého nad Jizerou. O osudech horalů a vztahu venkovských lidí k rodné půdě pojednávají prózy *Průvan v podhoří* (2 díly 1928, 1929), *Něco vydržíme* (1933), *Jaro a prameny* (1936).

Jan Čarek bývá označován za „básníka jihočeského selství“. Narodil se 29. prosince 1898 v Heřmani u Písku, v chalupnické rodině. Dětství strávil v jihočeské krajině, na gymnázium nastoupil do Písku. Byl povolán do první světové války, stesk po domově i rodině z této doby se později projevil v básnických sbírkách

¹³³ In: Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Academia, Praha 1993, s. 743-744.

Vojna (1920), *Chudá rodina z Heřmaně* (1924), *Temno v chalupách* (1926). Po návratu z vojny odmaturoval, ale dál kvůli nedostatku financí nestudoval. Po absolvování čtyřměsíční železniční odborné školy pracoval až do roku 1946 jako železniční zaměstnanec. Dalšími jeho sbírkami jsou *Hvězdy na nebi* (1934), *Svatozář* (1938), *V zemi české* (1942) a *Mezi dvěma ohni* (1947). Později se stává spisovatelem z povolání a věnuje se tvorbě pro děti. Zemřel 27. března 1966 v Praze.

Josef Koudelák ze Seničky u Litovle na Hané (1906-1960) debutoval básnickou sbírkou *Senička* (1929), poté vydal několik románů z hanácké vesnice *Na dřevě kříže* (1932), *Pacholek Jordán* (1936), *Tvrdá země* (1941), *Radlice boží* (1941). Do svých děl vnesl lásku k hanáckému kraji, hlásil se k svému hanáckému původu. Některé jeho díla nepostrádají erotické a naturalistické motivy.¹³⁴

Jan Čep (1902-1974), významný katolicky orientovaný spisovatel, nechtěl být mezi ruralisty řazen. Částí své tvorby, především sbírkou *Dvojí domov* (1926), však mezi ruralisty patří. Arne Novák nachází u Čepa inspiraci Jaroslavem Durychem.¹³⁵ Čepovu tvorbu výrazně ovlivnil pobyt u Josefa Floriana ve Staré Říši. Po roce 1948 emigroval do Francie a umírá v Paříži. Domů se nikdy nevrátil.¹³⁶

František Lazecký (1905-1984), nábožensky orientovaný spisovatel z Opavska, inspirován rodným Slezskem, vyjádřil svou ideu domova v poetické sbírce *Odění královské* (1937). Historickými tématy se zabýval v esejistických sbírkách *Pro mou zemi* (1936), *Vladaři* (1938).

Vojtěch Martínek (1887-1960) pocházel z Brušperku, gymnázium studoval v Ostravě, poté studoval v Praze a v Bonnu. Pracoval v Ostravě jako učitel, dramaturg ostravského divadla, předsedal Moravskému kolu spisovatelů. Začínal básnickými sbírkami *Cesty* (1909), *Sešit sonetů* (1910), *Jsme synové země* (1912). Nejvýznamnějším dílem, trilogií *Černá země* popisuje život na Ostravsku od počátku devadesátých let po rok 1917. Ruralisticky laděné dílo *Černá země* se skládá z částí: *Jakub Oberva* (1926), *Plameny* (1929), *Země duni* (1932). Trilogii z ostravského regionu *Kamenný řád* (*Kamenný řád* 1942; *Meze*, 1944; *Ožehlé*

¹³⁴ Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české. Atlantis, Brno 1995. s. 1476.

¹³⁵ Tamtéž, s. 1472.

¹³⁶ Dílu a životu Jana Čepa, především jeho vztahu k ruralismu se obšírně věnuje ve své diplomové práci Ivan Mráz. In: Mráz, Ivan: Ideologické aspekty českého ruralismu. Diplomová práce. Pedf UK. Praha 2004.

haluze, 1954) dovedl až do let nacistické okupace. Literárních kvalit *Černé země* ale již nedosáhl.

A. C. Nor (1903-1986), rodák z Opavy, se jmenoval vlastním jménem Josef Kaván. Jeho prvotina *Bürkental* (1925) si dodnes zachovala čtivost. Vykresluje v ní naturalisticky selské povahy, podobně jako i v dalších románech *Rozvrat rodiny Kýrů* (1925), *Raimund Chalupník* (1927), *Jed v krvi* (1934). V následujících dílech se A. C. Nor nevyhnul naturalistické manýře. Za okupace vznikly romány *Můj nepřítel osud* (1941), *Tvář plná světla* (1943), které se opět vracejí na slezský venkov.

Jan Vrba (1899-1961) pocházel z Klenčí pod Čerchovem, po básnických sbírkách *Radostná zaslíbení* (1916), *Jitřní lov* (1917) a dalších se v próze věnoval výjevům z přírody: *Les* (1917), *Bažantnice a jiné obrázky z přírody* (1922). Vliv místního českobratrského kněze Jindřicha Šimona Baara je znát v nábožensky laděných románech *Martin Šanda* (1919) a v historické trilogii *Chodské rebelie* (1923-1926).

2.6 Politický a společenský kontext

Na sklonku devadesátých let 19. století byla v Rakousko-Uhersku v českém prostředí dotvořena agrární strana v čele s hostivařským statkářem Antonínem Švehlou. Opřela se o malé a střední rolníky. Ve volbách v letech 1907 a 1911 se stala druhou nejsilnější. V roce 1909 přišel do jejího vedení Antonín Švehla mladší a strana se týkala celého venkova a všeho rolnictva. V ČSR přijala název Republikánská strana československého venkova, později od června roku 1922 Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu.

Zemědělský stav, který konservativně udržoval zděděné a nezcizitelné statky, vyšel z války posílen na jmění, ale bylo mu vyčítáno obchodování s předraženými potravinami a na černém trhu v neprospěch obyvatel měst.¹³⁷

Pro všechny země ČSR vytvořila společnou organizaci a pokoušela se organizovat mezinárodní zemědělské hnutí i v cizině. Strana se ideově hlásila ke státnotvornosti, demokratickým a pokrokovým zásadám. Po rozkolu v sociální

¹³⁷ Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české. Atlantis, Brno 1995, s. 1287.

demokracii¹³⁸ se stala nejsilnější stranou a zůstala jí až do voleb v květnu 1935. Vlivná zůstala až do konce předmnichovské republiky.

2.6.1 Agrární hnutí a pozemková reforma

Agrarismus se začal formulovat mezi sedmdesátými a devadesátými lety devatenáctého století v dobách agrární krize. Agrarismus byl filosofický a politický proud. Jedním z ideologů byl A. Paleček a podle něj agrarismus představoval nový vývojový stupeň selství. V letech krize si sedláci uvědomili, že je potřeba společně hájit své požadavky. Agrarismus spojoval selský stav, podporoval kázeň, mravní rovnováhu, individualismus a tradicionalismus. Základem byla půda a práce rolníků na ní. Půda byla nazírána jako základ všeho pokroku. Venkov byl vnímán jako obroditel národa a sedlák jako představitel mravně čisté společnosti. Opakem mělo být město a městský člověk.

Přesto lidé z venkova do města odcházeli a přední teoretikové agrarismu, jakými byli A. Matula, A. Paleček, se nebyli schopni s tímto přirozeným vývojem vyrovnat. V Evropě docházelo k podobnému odlivu lidí do měst. Narůstaly rozpory mezi městem a venkovem. Začalo se volat po návratu člověka k půdě. V té době se otázce města a venkova věnovaly dvě významné osobnosti – spisovatel Josef Holeček a zakladatel české sociologie venkova Inocenc Arnošt Bláha. Holeček ve své kronice *Naši z jihočeského venkova* představil zidealizovanou podobu vesnice a jejích obyvatel. Odmítal pokrok a industrializaci, ve městě viděl mravní zkázu. Sociologicko-filosofickou práci *Selství* (1928) pojal jako návod selskému stavu: „*Varujte se města, omezujte své styky s ním na nutnou míru, vyhýbejte se městským zábavám! Neberte si za vzor život měšťáku, vystříhejte se zlého, jež oni činí doporučitelným, odívající je pestrými hadříky módy a předpisující je každému, kdo nechce sloužit zaostalým. Ves má svoje zábavy, jež je třeba obnovit.*“¹³⁹

Po skončení 1. světové války docházelo v řadě evropských zemí k přerozdělení pozemkového vlastnictví. Reforma přispěla k zklidnění situace na venkově, odvrátila od něj vlnu sociálních bouří. K vlastní reformě docházelo kvůli

¹³⁸ V sociální demokracii došlo k odštěpení levicového křídla. 21. října 1920 ze strany odešlo 22 poslanců a 5 senátorů, kteří zakládali 19. 5. 1921 komunistické kluby. In: Klimek, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české XIII.*, Paseka, Praha a Litomyšl 2000, s. 245 – 246.

¹³⁹ Holeček, Josef: *Selství*. Praha 1928, s. 449.

složitosti a rozsahu od roku 1921 a byla v základu ukončena koncem dvacátých let dvacátého století¹⁴⁰

Ze zhruba 784 544 ha zemědělské půdy rozdělované v drobném přidělu získali drobní rolníci na rozšiřování svých polí asi 640 ha, a to se považovalo za velký úspěch a splněný cíl reformy.¹⁴¹

Všichni nebyli pozemkovou reformou nadšeni, odporem k ní se netajil Josef Pekař, který viděl jako hlavní problém přecenění role šlechty v československé společnosti. Zárodky problémů se šlechtou viděl v pobělohorské době.¹⁴²

2.6.2 Literární život po roce 1918

Vznik samostatného československého státu přinesl velké změny nejen na politické scéně nově se utvářející společnosti, ale také v jejím kulturním životě. Důležitým a podstatným základem, někdy bohužel i jediným, pro literární tvorbu za Rakousko-Uherska bylo kříšení a obhajoba českého jazyka. Tato buditelská a osvětová funkce však po roce 1918 ztrácí své opodstatnění, a tak se vytváří prostor pro svébytnost, svobodu a estetičnost umění, které už nemusí plnit nabádavé poslání a bojovat o své opodstatnění k existenci. „*Léta 1918-1938 bývají často a jistě právem považována za jeden z vrcholů české literatury.*“¹⁴³

V těchto letech dochází nejen k rozvoji jednotlivých žánrů, ale vzniká i velké množství různorodých literárních směrů, které jsou profilovány jedinečnými osobnostmi, zrozenými na nově se utvářející kulturní scéně. Nebývalá možnost svobodně diskutovat, vedení sporů při výměně názorů, možnost na něco či někoho navazovat nebo se naopak vůči němu vymezit vytvářely ovzduší, které inspirovalo, podněcovalo, motivovalo a bylo základem pro autentické sebevyjádření. „*Příznačným rysem meziválečného období byla souběžnost různých literárních směrů a stylů.*“¹⁴⁴ Ty se však projevují nejen různým způsobem, ale jakoby i protichůdně. Poezie vycházející z kořenů vitalismu, zrozeného v ovzduší již

¹⁴⁰ Klímek, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české XIII., Paseka, Praha a Litomyšl 2000, s. 285.

¹⁴¹ Klímek, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české XIII., Paseka, Praha a Litomyšl 2000, s. 290.

¹⁴² Pekař, Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy. Vesmír, Praha 1923.

¹⁴³ Lehár, Jan-Stich, Alexandr-Janáčková, Jaroslava-Holý, Jiří: Česká literatura od počátků k dnešku. Lidové noviny, Praha 2002, s. 547.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 548.

existující proletářské poezie. Avantgarda po absolvování krize přetransformována svou orientací na existencionální otázky. „*Během 30. let stojí vedle sebe avantgardní surrealismus, Horova a Seifertova lyrika času a ticha a spirituální poezie.*“¹⁴⁵ Na počátku třicátých let se formují prozaické skupiny ruralistů a socialistických realistů. Po rozvoji románu společenského se však zanedlouho stává oblíbeným román psychologický.

Pokračují předválečná zavedená jména nakladatelství *Otto, Jan Laichter, František Topič, Fr. Borový*. Po roce 1918 vznikají nová nakladatelství: *Aventinum, Odeon, Kuncíř, Čin, Družstevní práce*. V těchto nakladatelstvích se dává prostor i současné literatuře. Knihy často ilustrují významní výtvarníci (František Kysela, Jan Zrzavý, Josef Čapek, František Tichý, Josef Šíma, Jindřich Štýrský, Toyen, František Muzika, Cyril Bouda).

Vydávání novin a časopisů bývají spojena se jmény nakladatelských domů. Nakladatelství *Borový* spolupracuje s *Lidovými novinami*, vydává Neumannův časopis *Červen* a Peroutkovu *Přítomnost*. Fromkův *Odeon* se orientoval na avantgardu, vydával díla Nezvala, Vančury, Teigeho, Jakobsona. Otokar Štorch-Marien založil *Aventinum*, vycházely v něm nákladné výtvarné publikace a edice. Nakladatelství Ladislava Kuncíře vydávalo starší i moderní katolické spisovatele, v jeho nakladatelství vycházely knihy Durycha, Vašici, Zahradníčka. Pod jeho křídlem byly vydávány časopisy *Rozmach* a *Akord*, které řídil Jaroslav Durych. Významné nakladatelství *Melantrich* řídil Bedřich Fučík, vycházely v něm edice *Úroda, Poezie, Nová ruská knihovna, Dílo F. X. Šaldy*, revue *Listy pro umění a kritiku*. Pokračuje Procházkova *Moderní revue*, Herbenův *Čas*, výtvarné *Volné směry*. V oblibě zůstávají *Květy* a *Zlatá Praha*.¹⁴⁶

Noviny vycházely většinou pod křídly politických stran. Výjimkou byly *Lidové noviny*, založené v Brně Adolfem Stránským. Přestěhovaly se z Brna do Prahy. Jako redaktori tam pracovali významní spisovatelé – Rudolf Těsnohlídek, Eduard Bass, Jaromír John, bratři Čapkové, Jan Herben, Karel Poláček, Jan Drda. Politické komentáře psal Ferdinand Peroutka, literární oblast měl na starosti Arne Novák, divadelní Josef Kodíček a Edmond Konrád. Národní politika byla blízká

¹⁴⁵ Lehár, Jan-Stich, Alexandr-Janáčková, Jaroslava-Holý, Jiří: Česká literatura od počátků k dnešku. Lidové noviny, Praha 2002, s. 548.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 449.

straně národnědemokratické. Deník *Národní osvobození* podporoval Tomáš Garrigue Masaryk. Vycházelo sociálnědemokratické *Právo lidu* (z něj se při rozkolu ve straně odštěpilo komunistické *Rudé právo*). V *Právu lidu* pracovali významní literáti F. V. Krejčí, A. M. Píša, Jaroslav Seifert, v *Rudém právu* Ivan Olbracht, Josef Hora¹⁴⁷, později Julius Fučík, Závaš Kalandra, Kurt Konrad.

Melantrich tiskl deník *Večerní České slovo*, časopis *Pražský ilustrovaný zpravodaj a list paní a dívek Hvězda*. Katolická lidová strana vydávala *Lidové listy* a také brakový týdeník *Rodokaps*. Bulvární deníky *Polední list* a *Expres*, týdeník *Večery pod lampou* vycházely ve vydavatelství Tempo. Pokračovalo vycházení *Humoristických listů*. Mezi satirické časopisy můžeme počítat *Nebojsu*, *Trn* a Poláčkův *Dobrý den*. Agrárníci editovali v Novině deník *Venkov* a *Večer*.¹⁴⁸

2.7 Kritika ruralismu

Dobová kritika třicátých let dvacátého století byla k ruralismu občas krutá, ale ve svobodomyšlném meziválečném literárním prostředí se jednalo o slovní výměny názorů a polemiky v tisku. Programově se proti ruralismu vyhraňovali autoři hlásících se k městu a civilizaci, okouzlení pokrokem, sdružení do skupiny *Devětsil*.¹⁴⁹ Podobné cíle jako *Devětsil* měla *Literární skupina*¹⁵⁰, jejíž autoři se hlásili k moderní evropské literatuře, převážně francouzské a expresionismu.

¹⁴⁷ V roce 1929 byli Olbracht, Hora, Seifert a další z komunistické strany vyloučeni.

¹⁴⁸ Lehár, Jan-Stich, Alexandr-Janáčková, Jaroslava-Holý, Jiří: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Lidové noviny, Praha 2002, s. 557-558.

¹⁴⁹ *Devětsil* vznikl 1920 v Praze, v roce 1923 se rozšířil do Brna. Činnost ukončil v Brně 1927, v Praze 1930. Původní název byl *U. S. Devětsil – Umělecký svaz Devětsil*, od roku 1925 *Svaz moderní kultury Devětsil*. Hlásal proletářské umění, magický realismus, od 1923 se hlásil i k poetismu. Vydával *Revui Devětsilu* (ReD) v Brně Pásmo. V roce 1922 vyšly sborníky *Devětsil, Život*. Mezi zakladatele patřili Karel Teige, Jaroslav Seifert, Vladislav Vančura, Adolf Hoffmeister. Dále se k *Devětsilu* hlásili Konstantin Biebl, Frantiček Halas, Jindřich Hořejší, Jiří Wolker, Jiří Frejka, Bedřich Václavek a další. *Devětsil* byla nejen skupina literátů, ale i lidí z různých oborů.

¹⁵⁰ Literární skupina byla založena roku 1924 v Brně. Vydávala revue *Host*. Roku 1929 zanikla Literární skupina i *Host*. Zakladateli byli Lev Blatný, František Götz, Josef Chalupa, Dalibor Chalupa, Čestmír Jeřábek, Bartoš Vlček, Jiří Wolker. Mezi členy patřili Konstantin Biebl, Miloš Jirko, Svata Kadlec, Zdeněk Kalista, A. M. Píša, Arnošt Ráž, Ivan Blatný, Jan Hanč, Jiřina Hauková, Josef Kainar, Jiří Kolář.

Josef Knap reagoval na frankofonní situaci v literatuře, když vyjádřil v úvodu programové stati *K severovýchodu* v prvním čísle časopisu *Sever a jih* svou nedůvěru k románské rase. Ztotožňuje se tak s Johannem Gottfriedem Herderem.¹⁵¹ Vycházel z Herderova romantického názoru o rasách, podle kterého se románská větev vyžívá, germánská stojí na vrcholu a slovanská se k vrcholu zvedá vzhledem ke svému mládí.¹⁵²

Ivan Mráz soudí, že Knapovou inspirací pro rasovou teorii byl Arthur de Gobineau¹⁵³, Herdera neuvádí. Gobineau svým dílem „*Esej o nerovnosti lidských ras*“ pravděpodobně položil základy rasistického myšlení. Rozlišoval tři hlavní rasy: žlutou, černou, bílou. Hlásal, že když dojde k jejich smísení, stane se civilizace dekadentní. Vyvyšoval árijskou rasu, budoucnost prorokoval i Slovanům. Je pravděpodobné, že se tehdy mladý Josef Knap inspiroval právě názory Gobineaua a Herdera, když napsal: „*Lira a frank neklesly hlouběji než hodnota románského ducha.*“ Za „*Pyrrhovo vítězství*“ a „*široce zakořeněný úpadek*“ označil vítězství románské rasy ve válce.¹⁵⁴

V dopise se František Křelina Josefu Knapovi zmiňuje o protiruralistické atmosféře, která zavládla v časopise *Lumír* a městském prostředí vůbec. „*Naše ‚Tváří k vesnici‘ neznamená ‚zády k městu‘, to by byla bláhovost a marnost. Budou-li oni myslit víc na umění než na marxismus, nikdo se nezaraduje víc než my, až napíší román o československém dělníkovi! A neudělají-li to, vyjde nakonec u nás.*“¹⁵⁵

Kromě odklonu od západu byly vyčítány ruralistům opoziční postoje vůči civilizaci, spojované s městem, a tradicionalismus spojovaný s venkovem. Navíc byl ruralismus obviňován, že je spjat s agrární politikou. Zdeněk Kalista se k tomuto tématu vyjádřil v doslovu ke Knapovým vzpomínkách i ve svých

¹⁵¹Johann Gottfried Herder (1744-1803), německý filozof, spisovatel, sběratel lidových písní. Jeho hlavním tématem bylo zkoumání dějin a jazyka. Nejvýznamnější dílo „*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*“ (1784-87, 1791 4 díly) česky „*Ideje k filosofii lidství.*“

¹⁵²Hnízdo, Vlastimil: Ideové kořeny ruralismu. In: Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10. Semily, SOA Litoměřice – SokA Semily 2005, s. 62.

¹⁵³Artur de Gobineau (1816-1882), francouzský filozof a diplomat, dílem *Esej o nerovnosti lidských ras* (1853-1855) položil základy rasismu.

¹⁵⁴*Sever a východ*. Müller a spol. Turnov, I/1, 1925, s. 26.

¹⁵⁵LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Františka Křeliny Josefu Knapovi, č. inv. 1016, č. přír. 82/74. Dopis z 6. 8. 1937.

pamětech. Naznačuje, že revue *Sever a východ* nebyla všemi kladně přijata, autoři kolem časopisu byli obviňováni z provincialismu a ruralismus ze služby politickým stranám, především agrární straně. Zdeněk Kalista tvrdil, že tím byla poškozována Komunistická strana. Z jeho slov vyplývá, že *Sever a východ*: „měl být jakýsi pendant k onomu proletářskému umění, z něhož těžila politický zisk tehdejší strana komunistická, případně česká politická levice vůbec. Horlivými fedrovateli tohoto projektu byli zejména Antonín Matula a Jan Sedlák, kterým jejich přilnutí k agrární straně vyneslo už dříve jistou vnější kariéru.“¹⁵⁶

Jízlivým epigramem nazvaným *Společná šachta havířů českého Severovýchodu* zareagoval Zdeněk Kalista na adresu revue *Sever a východ* :

Zde autorů hned řada

Pospolu dříme ve shodě.

Směr pojíval je společný:

Západ na severovýchodě.¹⁵⁷

Kalistovi vadilo, že ruralisté oslavují zemi a půdu, ale zároveň se politicky angažují. Uvedl, že: „*To znamenalo v mých očích zdiskreditovati ono sepětí se zemí, jež v té době – vlivem mého přiklonění k práci historické – vzrůstalo mi v orientační heslo nemalého významu, ba téměř zásadní, politickým hokynářstvím a kariérnictvím.*“¹⁵⁸

Politickou angažovanost přitom Josef Knap i Jan Čarek programově odmítali. Nejbližší z ruralistů měl k agrární straně Václav Prokůpek.

Zdeněk Kalista, velký přítel Josefa Knapa, v mládí tíhl k levici, byl spíše kosmopolitně zaměřen, ovládal několik světových jazyků, byl ovlivněn především moderní francouzskou poezií, kterou také překládal. Pocházel z učitelské rodiny, kdežto Josef Knap byl jedno z deseti selských dětí. Pojem země a půdy nahlížel Zdeněk Kalista v jiném kontextu než ruralisté „*jako čehosi ne pouze hmotného, ne pouhé ornice, ale představy, v níž se hmotné prolíná s duchovým, kde spájí a spojuje se ne pouze úsilí oráče, který tu právě táhne brázdu, ale dlouhé řady jeho*

¹⁵⁶ Kalista, Zdeněk in: Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, s. 274.

¹⁵⁷ Kalista, Zdeněk: Hněvej ty se na mne nebo nehněvej. Václav Petr, Praha 1941, s. 23.

¹⁵⁸ Kalista, Zdeněk in: Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, s. 275.

*předků, kde třeba počítat ne pouze s viditelným, ale s historií, s osudy, jež jsou do takové země zality.*¹⁵⁹

Spor o nazírání na ruralismus a vztah člověka k půdě provázal oba přátele a vyvolal mezi nimi spor. Další jízlivý epigram adresovaný ruralistům Zdeněk Kalista věnoval Josefovi Knapovi.¹⁶⁰ Je opatřen karikaturou, která znázorňuje vysokého štíhlého muže, s tužkou za uchem. Postava pracuje na poli s lopatou a cpe si do úst hroudu hlíny. Kalista v doslovu Knapových pamětí napsal, že verše nebyly namířeny přímo proti Knapovi, ale uznává, že ukazují jeho nepřátelský postoj k tzv. „*poezii země*“ a ruralismu, což muselo Josefa Knapa dráždit. Ten odpověděl tvrdou polemikou, v níž vyčítal Kalistovi, že „*nemá právo vůbec mluvit o literatuře země, protože jí nerozumí, rozumět nebude a nemůže – je prý právě svým vnitřním ustrojením protiklad proti ní, člověk, který se žene především za tzv. moderností, nemá pravého vztahu k půdě, je od ní zásadně odtržen*“.¹⁶¹

Poslední ruralista

Zde v tichu horlivý spí ruralist
jak bývala jich kdysi řada nemalá.
Tak často zemi do úst darmo bral.
Až konečně mu země sama hubu zacpala.

¹⁵⁹ Kalista, Zdeněk in: Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Praha 1997, s. 277.

¹⁶⁰ Kalista, Zdeněk: Hněvej ty se na mne nebo nehněvej. Václav Petr, Praha 1941, s. 34.

¹⁶¹ Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, s. 276.

Karikatura Josefa Knapa od Františka Bidla v knize „*Hněvej ty se na mne nebo nehněvej*“

Z novější kritické tvorby namířené proti ruralismu toho příliš není. Je to způsobeno dlouholetým odmlčením ruralistů i nezájmem nakladatelství vydávat až na výjimky reedice děl těchto autorů.¹⁶² Otázce ruralismu se věnuje Ivan Mráz ve své diplomové práci. Vyčítá ruralistům politickou angažovanost a nízkou literární úroveň. Opomíjí skutečnost, že ruralistů bylo o dost méně než představitelů avantgardy, kterou vychvaluje: „*Avantgarda vytvořila monumentální nepřehlédnutelné dílo, které se stalo součástí světového kulturního dědictví, z velkého množství knih, které byly napsány pod hlavičkou ruralismu, se dá dnes číst jen nepatrný zlomek,*“¹⁶³ soudí Ivan Mráz. Neuvádí, jak velké množství knih pod hlavičkou ruralismu bylo napsáno, v porovnání s obrovským množstvím knih proletářské a avantgardní literatury.

¹⁶² Z díla Františka Křeliny nověji vyšlo v edici Česká knižnice: *Amarí, syn hadí; Každý své břímě*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003. Z Knapovy tvorby povídkový soubor *Čas kopřiv*. Žádné z těchto děl není typickým ruralistickým románem.

¹⁶³ Mráz, Ivan: *Ideologické aspekty českého ruralismu*. Diplomová práce na Pedf UK, Praha 2004, s. 3.

Přiznává, že mezi ruralisty byla i řada talentovaných autorů, uznává Františka Křelinu a Josefa Knapa, ale z jejich díla cení ty, „jež se nejvíce vzdálily od ruralistické koncepce literární tvorby.“¹⁶⁴

Podle Ivana Mráze ruralismus neobohatil literaturu o originální tvůrčí postupy, ani nepřinesl novou a neotřelou uměleckou koncepci. Výlučnost ruralistické literatury vidí v ideologii: „Skutečnou podstatou ruralismu je jeho ideologie! Právě originální ideologie je tím, co dělá z ruralismu svérázný směr či přesněji hnutí. Tím nejzajímavějším na ruralismu je jeho ideologie.“¹⁶⁵

Z ideologického hlediska rozebírá Ivan Mráz Knapův román *Réva na zdi* a Křelinův *Puklý chrám*, zmiňuje i dílo Jana Čepa a jeho novelu *Děravý plášť*. Na různých rovinách textu pátral po metaforách, které odkazovaly k různým aspektům ruralistické ideologie.¹⁶⁶

V otázce ideologie by stálo za zamyšlení, jak ideologická je právě proletářská literatura. Nabízí se otázka, jak propagandě a zidealizovanému pohledu na dělníka a adorování dělnické třídy přispěli a pomohli autoři, jakými byl třeba Jiří Wolker, Stanislav Kostka Neumann nebo Vítězslav Nezval.

¹⁶⁴ Mráz, Ivan: Ideologické aspekty českého ruralismu. Diplomová práce na Pedf UK, Praha 2004, s. 4. Za hodnotné dílo zde uvádí Křelinovy knihy *Bábel*, *Každý své břímě*, Knapův *Divčí hlas*.

¹⁶⁵ Mráz, Ivan: Ideologické aspekty českého ruralismu. Diplomová práce na Pedf UK, Praha 2004, s. 4.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 45-69.

3. Josef Knap - biografie

3.1 Životopis

Josef Knap se narodil 28. 7. 1900 jako sedmý z deseti sourozenců v rodině chalupníka Antonína Knapa z Podůlší a Anny Konůpkové z Lochova. Rodiče měli svatbu v říjnu 1888, nevěstě bylo osmnáct a ženichovi třiatvacet let. Rolnické prostředí formovalo Knapovy postoje a literární činnost po celý život. Vyrůstal v Podůlší u Jičína, na obecnou školu chodil do Jinonice v letech 1906-1911, kde na něho silně zapůsobil řídící učitel Josef Koldovský. Gymnázium¹⁶⁷ navštěvoval v Jičíně a v roce 1919 skládá maturitu. Byl nejstarší syn, narozený po šesti sestřích. Bývalo zvykem, že nejstarší syn přebíral hospodářství po otci, ale Josef Knap začal studovat literaturu na Filozofické fakultě UK v Praze a poslední dva semestry strávil na Filozofické fakultě Komenského univerzity v Bratislavě. Roku 1924 studia dokončil doktorátem. Habilitoval prací o divadelníkovi Jaroslavu Hilbertovi. V roce 1925 absolvoval půlletou vojenskou službu a od října téhož roku se stal vědeckým pracovníkem divadelního oddělení Národního muzea v Praze. Tam se mimo jiné začal zabývat historií kočovných divadelních společností, o kterých napsal později tři monografie, základní díla svého druhu u nás. (*Zöllnerové*, 1958; *Umělcové na pouti*, 1961, a studii *Čtyři herečky*, 1967). Zde pracoval - s půlroční přestávkou - během let 1944-1945. Tehdy byl pracovně nasazen v letecké továrně. Od roku 1946 působil jako přednosta divadelního oddělení Národního muzea až do svého zatčení roku 1951. Roku 1939 byl zvolen řádným členem České akademie věd a umění.

Spolu s dalšími spisovateli a představiteli veřejného života byl souzen v politicky vykonstruovaném procesu s tzv. Zelenou internacionálou a následně v letech 1951-1955 vězněn na Cejlu v Brně, ve Znojmě a na Pankráci v Praze také s Janem Zahradníčkem, Františkem Křelinou, Zdeňkem Kalistou. Pracoval v knihovně a vězeňské tiskárně. 23. srpna 1955 byl podmíněně propuštěn kvůli zdravotnímu nálezu - podezření na rakovinu kůže. V roce 1966 požádal společně

¹⁶⁷ Na jičínském gymnáziu působil jako učitel v letech 1915-1919 Antonín Matula, učitel, literární historik a teoretik ruralismu. Studovali zde významní historikové František Kutnar (maturoval 1923) Robert Kvaček (mat. 1951), učitel, zakladatel festivalu Šrámkova Sobotka Václav Hejn (mat. 1917).

s dalšími bývalými vězni o revizi svého případu a roku 1967 byl nakonec rehabilitován.

Po propuštění z vězení v roce 1955 pracoval jako stavební dělník, od roku 1956 se realizoval jako externí spolupracovník v Literárním archivu Národního muzea. Vytvořil soupisy pozůstalostí Josefa Bartoše a Otokara Fišera (1959) a uspořádal Archiv Družstevní práce (vydán 1971). Roku 1960 odešel do důchodu. V šedesátých letech znovu pracoval externě v Literárním archivu, již přiřčenému k Památníku národního písemnictví.

Četné cesty po Evropě ve třicátých letech a poté až po roce 1969 se staly důležitou inspirací pro jeho další tvorbu. Dostal se jako člen delegace Svazu československých spisovatelů do SSSR. Ovlivnila ho především severská literatura, navštívil Švédsko a Norsko. Roku 1969 obdržel za zásluhy o norskou a severskou literaturu vůbec nejvyšší vyznamenání pro cizince, medaili sv. Olava, kterou mu udělil norský král Olav V. Po roce 1970 mu byla znovu znemožněna publikační činnost. Z konceptu dopisu, který Josef Knap napsal Václavu Prokúpkovi, vyznívá atmosféra a nálada doby: „Říkáš o sobě, jak tě dusí obecná atmosféra. To je ono. Říkáš, žeš psaní už zanechal – já se sice skoro násilím nutím k nějakým těm literárním řádkům (zabýval jsem se malou revizí Pusty a dřívější rukopisné studie o Preissové), ale nejsem s ničím, co vyjde z mého pera, spokojen, včetně nesmělých pokusů o vzpomínky na mládí. Někdy si myslím, že to, jak si nás vzali v padesátých letech na svědomí a odepsali nás z literatury, teprve teď působí.“¹⁶⁸

Roku 1926 se Josef Knap oženil s Vlastou Breuerovou, rodačkou ze Železnice u Jičína. Vlasta studovala čtyři semestry medicínu. Společně kupují domek v Praze na Spořilově, kde žijí v sousedství literárních přátel – Františka Křeliny, Jana Čarka, Adolfa Branalda a dalších osobností. V roce 1931 se jim narodila dcera Jana a roku 1935 syn Pavel. Obě děti měly po otcově zatčení problémy na studiích – Jana směla navštěvovat filozofickou fakultu pouze externě a Pavla vzali na vysokou školu až po několikaleté praxi v továrně. Manželka po zatčení Josefa Knapa nastoupila do Meopty – podniku na výrobu manometrů, kde pracovala ve směnném provozu jako dělnice do roku 1960. V současnosti žije dcera Jana Knapová, provdaná Šedová s manželem ve spořilovském domku, Knapův syn

¹⁶⁸ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Václavu Prokúpkovi, č. inv. 3066, č. přír. 82/74. Dopis z 16. 2. 1972.

Pavel na Vinohradech v Praze. Oba opatrují s láskou odkaz svého otce. Josef Knap zemřel nečekaně 12. prosince 1973 a byl pochován ve svém rodném kraji na hřbitově v Železnici.¹⁶⁹

3.2 Literární dílo Josefa Knapa

První literární práce Josef Knap otiskl ve studentském časopise *Ruch* (1919). Přispíval do různých novin a časopisů, mimo jiné do periodik: *Cesta*, *Orfeus*, *Host*, *Pramen*.

Roku 1920 vyšla jeho první kniha, sbírka esejů laděná ve šrámkovském duchu *Alej srdcí*. Románovou tvorbu začal studentským románem *Ztracené jaro* (1923), následoval soubor šesti próz, povídková kniha *Píseň na samotě* (1924), literárně teoretická práce *Úvod do krásné literatury* (1924), literárně historická stat' o literatuře dvacátých let *Cesty a vůdcové* (1926), *Hilbert* (studie, 1926), román *Réva na zdi* (1926, přepracováno 1935 a znovu 1971), *Venkovu o četbě* (1926), román *Muži a hory* (1928). Roku 1929 vyšla pod dojmem cesty do „polární země“ jeho jediná sbírka básní *Neznámému bohu*. Roku 1929 sbírka povídek *Zaváté šlépěje* (a znovu jako rozšířené vydání 1940), román *Vysoké jarní nebe* (1932, upravené vydání 1970), nejznámější ruralistický román *Cizinec* (1934, upravené vydání 1965), povídková kniha *Polní kytice* (1935, rozšířené vydání 1943), román o českém osídlování Podkarpatské Rusi *Pusta* (1937), *Fráňa Šrámek* (studie, 1937), *Literatura české půdy* (studie, 1939), romány *Dívčí hlas* (1940), *Trojlistek* (1943) povídky pro mládež, román *Věno* (1944, upravené vydání 1968), *Selma Lagerlöfová* (studie o švédské spisovatelce, 1949). V padesátých letech píše odborné práce o divadle, na kterých v té době směl pracovat, a které se zabývaly dosud nezpracovanými tématy: *Zöllnerové. Dějiny divadelního rodu* (1958), *Umělcové na pouti. České divadelní společnosti v 19. století* (1961), *Čtyři herečky* (studie o M. Spurné, H. Vojtové, T. Brzkové, O. Beníškové, 1967), knížka pro děti románového charakteru o stavbě Národního divadla *Dokud vane vítr* (1968). K románové tvorbě se vrací dílem *Vzdálená země* (1969), které je příběhem o promarněném životě

¹⁶⁹ Janoušek, Pavel a kol.: Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Brána, Praha 1995. Lexikon české literatury, Osobnosti, díla, instituce, Academia, Praha 1993, s. 737 -740. Knap, Josef: Bez poslední kapitoly, Torst, Praha 1997.

lékaře. K autorovým sedmdesátinám byl vydán soubor jeho povídek *Čas kopřiv* (1970, po vyjití část nákladů zničena a dílo zakázáno. Znovu v doplněné verzi vyšlo až v r. 1993). Vzpomínková kniha *Bez poslední kapitoly* (Řím 1983, ineditně 1988 v edici Česká expedice ve zkrácené verzi s titulem *Vítr ve starých stromech*), mohla oficiálně vyjít v Čechách až po roce 1989, kdy byl díky nakladatelství Torst shromážděn a zkompletován dostupný materiál. Tyto memoáry vychází roku 1997 a obsahují také vzpomínkový text o Josefu Knapovi od Zdeňka Kalisty.

Redigoval časopisy: *Most* (1923, s R. Medkem, B. Kočím), *Sever a východ* (1925-1930); sborníky: *Život. Výtvarný a literární sborník Umělecké besedy* (1927, s F. V. Mokrým), *Knižka o Šrámkovi* (1927, se Sdružením studujících soboteckých), *Básníci selství* (1932), *Topičův almanach 1883-1933* (1933, lit, část). *Knižnice: Fórum* (1925-26). *Sever a východ* (1925-30). *Bílé knihy* (1929-48). *Knihy českých osudů* (1939-1948). *Malá edice* (1935-48). *Menší knihy* (1940-41).¹⁷⁰

3.3 Josef Knap v procesu se Zelenou internacionálou

Ve dnech 2. – 4. července 1952 se konal v Brně proces s Václavem Prokúpkem, Josefem Knapem, Františkem Křelinou a dalšími spisovateli ruralistické a katolické orientace, kteří byli souzeni v případě Zelené internacionály jako její takzvaní přísluhovači. „Do případu Zelené internacionály patří nejen dva hlavní procesy: pražský z dubna 1952 a brněnský ze začátku července 1952, ale i několik procesů dalších. Ve všech bylo celkem potrestáno na 200 lidí.“¹⁷¹ V brněnském procesu byla souzena patnáctičlenná skupina, a tím odsouzeno k zániku nakladatelství Vyšehrad.

Samotný pojem Zelená internacionála není výplodem vzniklým ve vyšetřovnách StB, ale objevuje se již v Masarykově revui *Naše doba* z roku 1896,

¹⁷⁰ Lexikon české literatury, Osobnosti, díla, instituce, Academia, Praha 1993, s. 737 -740.

Knap, Josef: *Bez poslední kapitoly*, Torst, Praha 1997. Josef Knap. *Soupis knižního díla. Československý spisovatel*, Praha 1970.

¹⁷¹ Dvořáková Zora: Politické procesy s ruralisty v 50. letech 20. století. In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10*. Semily, SOA Litoměřice – Soka Semily 2005, s. 85.

bohužel bez dalšího objasnění.¹⁷² V současné *Všeobecné encyklopedii Diderot* se nachází toto heslo: „*Zelená internacionála, pokus čs. agrárníků 1928 o založení mezinárodní agrární organizace. Cílem byla bližší spolupráce a společná zemědělská politika. V roce 1930 bylo sídlo Zelené internacionály přeneseno z Prahy do Paříže a Zelená internacionála nahrazena Agrárním a selským panevropským střediskem.*“¹⁷³

Po uchvácení moci komunisty začala systematická likvidace politických odpůrců a církve jako ideologického odpůrce. Následovalo hledání nepřítele ve vlastních řadách. V této době se také připravovaly procesy s „přísluhovači“ Zelené internacionály. „*V tomto případě velkou roli sehrávala zatím nepříliš úspěšná kolektivizace naší vesnice. Vzniklá družstva se rozpadala a bývalí sedláci byli obviňováni, že jsou to oni, kdo sabotují združstevnění vesnice.*“¹⁷⁴

Pražský proces je veden proti představitelům bývalých občanských stran: agrární, národní demokracie (národního sjednocení) a strany živnostenské. Jejich stoupenci jsou obviněni z řízení rozvětvené sítě protistátní činnosti s údajným napojením na zahraniční Zelenou internacionálu. Proto ještě termín: černozeleň internacionála. Vzniká záhy po označení a přiřazení některých umělců a básníků katolické orientace. Údajně byli napojeni na Vatikán a chtěli u nás na podkladě papežského učení o stavovském státě nastolit fašistický režim. Týká se to obviněných Josefa Kostohryze a Václava Renče, kteří byli také souzeni v pražském procesu. V brněnském procesu se tudíž dostává do čela Václav Prokůpek, a proto dále vzniká označení skupiny *Prokůpek a spol.*¹⁷⁵

Žaloby prokurátorů, interpretace procesů v denním tisku, strašlivá obvinění a propagandistické štvání, měly děsit nekomunistickou část společnosti a posilovat fanatismus stoupenců KSČ. Žaloby jsou už jen závěrem a důvodem k samotnému

¹⁷² Dvořáková, Zora: Politické procesy s ruralisty v 50. letech 20. století In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10. Semily, SOA Litoměřice – Soka Semily 2005, s. 85.*

¹⁷³ *Všeobecná encyklopedie Diderot. Nakladatelský dům OP, Praha 1998.*

¹⁷⁴ Dvořáková, Zora: Politické procesy s ruralisty v 50. letech 20. století. In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10. Semily, SOA Litoměřice – Soka Semily 2005, s. 86.*

¹⁷⁵ Kratochvíl, Antonín: Kde stály literární osobnosti padesátých let. In: *Žaluji.II. díl. Dolmen, Praha 1995, s. 21 – 23.*

vedení procesů. Nezasvěcená veřejnost o tom byla informována prostřednictvím všech periodik. Na prvních stránkách novin si lidé přečetli z čeho byli spisovatelé obviněni a co podle všeho spáchali za ohavnosti. Účelem těchto článků bylo zmanipulovat občany a přesvědčit je o zločinech odsouzených lidí, v tomto případě spisovatelů. V období, kdy se svět vzpamatoval z hrůz války, muselo mít obvinění z profašistickým sympatií pro spisovatele fatální dosah. Jejich katolická víra byla zneužita propagandou jako hříčka pro spolupráci s Vatikánem. Z dnešního hlediska to bylo absurdní až komické obvinění, v padesátých letech naprosto ničující. Rétorika následujícího obsáhlého úryvku o obvinění spisovatelů ilustruje tehdejší manipulativní styl: „*Prostřednictvím různých agentů a také diplomatických zástupců jedné západní kapitalistické země dodávali do zahraničí špionážní zprávy. Vypracovali a do zahraničí zaslali ‚memorandum‘, adresované Trumanovi, Churchillovi, de Gasperimu a papeži Piu XII., ve kterém štváli do války proti našemu lidu. Když v roce 1950 viděli, že plány Vatikánu na odstranění našeho zřízení za pomoci zrádné části vysoké církevní hierarchie a jejich pomahačů byly odhaleny, mění obvinění orientaci své protistátní činnosti na zrádce t. zv. zelené internacionály, stojící přímo v žoldu amerických imperialistů. Prostřednictvím Prokůpka navazují spojení s velkostatkářskou protistátní skupinou, která se řídila pokyny tzv. zelené internacionály – bandy to uprchlých zkrachovalých statkářských politiků. Pod vedením agentů zelené internacionály počal Prokůpek budovat síť důvěrníků na Moravě. K zrádcům, vedoucím v zahraničí tzv. zelenou internacionálu, poslal pak jako spojku dr. Sahánka, kterému pomohl k útěku do zahraničí. Ocitli se na lavici obviněných, neboť se ukázali být prostými zločinci, kteří se neštítí pomáhat připravovatelům nové světové války, dodávat jim špionážní zprávy a vyzývat je k válce proti našemu lidu. Proces s těmito záškodníky ukázal, že jim nešlo o kulturu. Chtěli oloupit náš lid o všechny svobody, kterých si dobyl, chtěli jej dostat zpět pod vládu statkářů a kapitalistů, chtěli jej zbavit státní samostatnosti. Obvinění doznali svou trestnou činnost a navzájem se usvědčili. Byli uznáni všichni vinnými z trestného činu velezrady a obvinění Albrecht, Jehlička a Karhan mimo to z trestného činu vyzvědačství a odsouzeni (...)*“¹⁷⁶

Příprava procesů probíhala velmi rafinovaně. Vyšetřovatelé nechali zatčené napsat své životopisy a vyjádřit životní názory. Zatčení svědomitě vše sepsali,

¹⁷⁶ In: Proces s odnoží t. zv. „zelené internacionály“ v Brně. Zemědělské noviny, 5. 7. 1952, s. 2.

protože doufali, že z toho každý vyrozumí, o jaký se jedná omyl. Vyšetřovatelé porovnáním dopisů a vhodně kladenými otázkami, které spojili do nečekaných souvislostí, došli ke společnému místu. Tím byla přátelská schůzka spisovatelů a přátel na vinobraní ve Starovičkách u Brna. Když chtěli vyšetřovatelé na obviněných doznání, psychickým i fyzickým násilím je přinutili.¹⁷⁷

Literární přátelé se setkávali pravidelně jednou ročně ve Starovičkách na vinobraní, byli tam hosty vinaře Hovězáka. Toto setkání si vybrali vyšetřovatelé za důvod zatčení. Považovali tuto schůzku, která se konala v neděli 28. září 1948 za akci Zelené internacionály. Účastníci vinobraní byli obviněni, že „V září 1948 založili obvinění protistátní skupinu, která ve spojení se zrádnou emigrací v zahraničí a za podpory Vatikánu a amerických imperialistů sledovala cíl násilného zvratu politických poměrů u nás. Tato skupina byla vedena již odsouzenými zrádci Renčem a Kostohryzem. Chtěli zřídit u nás fašistický stát na podkladě papežského učení o t. zv. stavovském státě. Příkladem pro fašistické hospodářské a politické zřízení, které připravovali, jim byl krvavý režim Dolfussův v Rakousku, krvavý režim Francův ve Španělsku, Salazarův v Portugalsku. V plánu této skupiny bylo – v případě zvratu – začlenění našich zemí do t. zv. Středoevropské federace, což – a to obvinění výslovně doznali - znamenalo ztrátu naší samostatnosti. Ve svém záškodnickém plánu počítali obvinění s válkou amerických imperialistů proti naší zemi.“¹⁷⁸

Pro velezrádnou činnost byli odsouzeni: úředník Václav Prokůpek, úředník dr. Stanislav Berounský, úředník dr. Oldřich Albert, redaktor nakladatelství Ladislav Jehlička, bývalý ředitel nakladatelství Melantrich dr. Bedřich Fučík, bývalý advokát dr. Miloslav Skácel, úředník ing. Ladislav Karhan, bývalý profesor dr. Zdeněk Kalista, úředník dr. Josef Knap, bývalý nakladatel Ladislav Kuncíř, odborný učitel František Křelina, spisovatel Jan Zahradníček, bývalý ředitel vinařského družstva Václav Hovězák, rolník František Kudrnka a bývalý předseda Svazu producentů mléka Jan Langar.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Dvořáková, Zora: Politické procesy s ruralisty v 50. letech 20. století. In: Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10. Semily, SOA Litoměřice – Soka Semily 2005, s. 87.

¹⁷⁸ LA PNP, Knap Josef, doklady vlastní. Materiály týkající se trestního řízení a rehabilitace z let 1951-1969, č. inv. 7744, č. příř. 82/74.

¹⁷⁹ Proces s odnoží t. zv. „zelené internacionály“ v Brně. In: Zemědělské noviny. 5. 7. 1952, s. 2.

Vyšetřování, manipulování s fakty, vytváření umělých konstrukcí, vedení procesů, souzení a odsouzení nevinných lidí mělo jediný účel: „*na prvním místě to byla likvidace představitelů selského stavu, který byl tradičně protikomunistický. (...) byl zařazen drtivý útok vůči katolické literatuře včetně. Byli sem začlenění katoličtí a ruralističtí spisovatelé, kteří se již za první republiky projeví jako nekompromisní odpůrci komunismu.*“¹⁸⁰

V konečném verdiktu soudu byl Václav Prokúpek odsouzen k odnětí svobody na 22 let, Stanislav Berounský na 20 let, Oldřich Albrecht na 20 let, Ladislav Jehlička na 14 let, Bedřich Fučík na 15 let, Miloslav Skácel na 17 let, Ladislav Karhan na 18 let, Zdeněk Kalista na 15 let, Josef Knap na 11 let, Ladislav Kuncíř na 10 let, František Křelina na 12 let, Jan Zahradníček na 13 let, Václav Hovězák na 17 let, František Kudrnka na 5 let a Jan Langar na 7 let.

U všech obviněných bylo vysloveno propadnutí jmění a ztráta čestných občanských práv. Definitivní záznam výslechu se obvinění museli naučit nazpaměť. V soudním spise je Josef Knap obviněn z toho, že byl nepřitelem dělnické třídy, přispěl k mnichovské zradě tím, že byl věrný původu, za minulé republiky došel k mnichovské zradě a „*i nyní se pokouší zvrhnout kolo dějin zpět*“ Byl uznán vinným z trestného činu velezrady. Odvolal se 1. 10. 1952, ale odvolací soud to zamítl.¹⁸¹ Zproštěn viny byl až v roce 1967.¹⁸²

Josef Knap si v rozhovoru posteskl nad situací v tisku ohledně rehabilitace. Oproti obsáhlým článkům o zatčení a procesech z padesátých let, zpráva o rehabilitaci byla opravdu strohá. O tom, že Nejvyšší soud po patnácti letech rozsudek zrušil a zprostil obviněné obžaloby, se napsalo jen pár řádků. Postup soudu při rehabilitačním řízení byl navíc nezúčastněný, abstraktní, odcizený a odosobněný jako podle těsných šablon, „*že se vlastně člověk cítil ne jako ten, jemuž měla být napravena křivda, ale jako jeden z obtěžovatelů.*“¹⁸³

¹⁸⁰ Dvořáková, Zora: Navzdory nenávisti a mstě. Z politických procesů 1950 až 1953. Tempo, Třebíč 2002, s. 250.

¹⁸¹ LA PNP, osobní fond Knap Josef. Doklady. Trestní řízení a rehabilitace z let 1952-1969, č. inv. 199 – 241, č. přír. 82/74.

¹⁸² LA PNP, osobní fond Knap Josef. Doklady. Trestní řízení a rehabilitace z let 1951-1967., č. inv. 223, č. přír. 82/74. Rehabilitace mezi spisovateli. In: Kratochvíl, Antonín: Žaluji II. Dolmen, Praha 1990, s. 66-71.

¹⁸³ Jak vyčíslit škody? In: Zemědělské noviny, 15. 3. 1968, s. 6.

V pamětech dobu svého věznění Josef Knap vylíčil velmi stručně, nepateticky. Nechtěl se zabývat svým utrpením, netoužil po soucitu, ale ani se nerozčiloval: „*Přešla čtyři léta se zážitky, které bych se rozpakoval přát i svému nepříteli, speciálně zážitky prvních dní, prvních týdnů – mezi nimi se chvílemi protrhávalo jasné vědomí: co se ti to stalo? Jsi to vůbec ty?*“¹⁸⁴ Mezi nejsilnější okamžiky četby pamětí patří líčení radosti nad povolenými fotografiemi členů rodiny spoluvězňů Jana Zahradníčka a Františka Křeliny. Chovali obrázky jako svátost, ale přesto jim byly nějakým nařízením odebrány: „*Zahradníček odevzdal beze slova snímek svých dětí (z nichž obě děvčátka v jeho nepřítomnosti zemřela), s opovržením k ruce, která ty věci vězňům odebírala.*“¹⁸⁵

V Knapově prozaické tvorbě se tematika věznění objevuje v povídce *V sedmi zrcadlech*¹⁸⁶ ve sbírce *Čas kopřiv*.

¹⁸⁴ Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, s. 145.

¹⁸⁵ Knap, Josef: bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, a. 176.

¹⁸⁶ Knap, Josef: V sedmi zrcadlech. In: Čas kopřiv. Aeterna, Praha 1993, s. 130-146.

3.4 Korespondence Josefa Knapa z vězení

Oboustranná korespondence bývá nejen uměleckým dílem, ale vypovídá i o osobnostech pisatelů a jejich vzájemných vztazích. V tomto případě znamená i jednu z mála možností komunikace. Za mnoho let se nastřádalo mnoho dopisů. Bylo velmi těžké z nich vytvořit „reprezentativní vzorek“. Tento výběr z korespondence obsahuje zajímavé skutečnosti, některé dopisy jsou uvedeny v celém znění, z některých je vybráno pár vět, které se zdály důležité či podnětné. Všechny dopisy se vyznačují vysokou literární úrovní, proto je výběr z korespondence tak rozsáhlý.

3.4.1 Korespondence Josefa Knapa z vězení adresovaná rodině

Dopisy z vězení museli vězni psát na předtištěném blanketu. V záhlaví tiskopisu byly pokyny pro psaní dopisů určeny nejen pisatelům dopisů, ale i adresátům. Týkaly se hlavně zákazů. Nesměl se překročit povolený rozsah listu, psát nečitelně a po stranách dopisu. Do dopisu se nesmělo nic vkládat.¹⁸⁷

Na každém dopisu musel být uveden odesílatel, základní číslo vězně, adresát a údaj, v jakém jsou dopisovatelé příbuzenském poměru. Podle kolonky „výhodnostní skupina“¹⁸⁸ se určovalo, jak často si mohou dopisovat a jak často má vězeň povolenu návštěvu. Často se ale lhůty i tomuto vězni svévolně ze stran vězení prodlužovaly.

¹⁸⁷ „Obvinění nebo souzení smějí přijímat dopisy a návštěvy, anebo odesílat dopisy jen podle pokynů prokurátora, nebo národního výboru (jde-li o osoby ve vazbě na dožádání národního výboru. Odsouzení, zařazení do výhodnostních skupin smějí přijímat a odesílat dopisy, anebo míti návštěvu ve lhůtách dále uvedených, jsou-li nezávadné. Nejsou-li ve vězeňském ústavě zavedeny výhodnostní skupiny, smějí odsouzení odesílat a přijímat dopisy jako v II. výhodnostní skupině, lhůta pro návštěvy je však 4 týdny. Dopis nebo návštěvu povoluje velitel vězeňského ústavu, který v závažných případech může povolit výjimku. Dopisy smějí být jen obvyklého rozsahu a čitelně psané. Do dopisu nic nevkládejte! Chcete-li navštívit vězně, požádejte předem o povolení návštěvy; v písemném styku uvádějte vždy základní číslo vězně. (...) Pište čitelně, srozumitelně a nikoliv po okrajích dopisu!“

¹⁸⁸ Uvedeny jsou údaje: Skupina I.- dopisy za 2 měsíce, návštěvy za 2 měsíce; Skupina II.- dopisy za 4 týdny, návštěvy za 6 týdnů; Skupina III. - dopisy za 3 týdny, návštěvy za 4 týdny; Skupina IV. – dopisy za 14 dní, návštěvy za 14 dní.

Dopisy od příbuzných musely být psány na bílém papíru, povolen byl pouze jeden dvoulist a psát se smělo pouze po jedné straně. Každý dopis do vězení prošel cenzurou, byl označen razítkem cenzurováno. Do dopisu se nesmělo nic vkládat. Korespondence z vězení směrem ven byla označena údaji, kdy byla cenzura provedena a podpis cenzora. Psát se smělo pouze o obecných tématech, jako byla rodina, vztahy, neexistovaly žádné dvojsmysly. Knap proto často psal o literatuře a vězeňské knihovně. To bylo povoleno, rodina měla získat dojem, jak se má vězeň v socialistickém vězení dobře.

Povoleny byly také balíčky. Rodina musela sepsat žádost, stejně tak když chtěla vězně navštívit. Někomu balíčky a návštěvy nebyly povoleny vůbec. V pokynech o zasílání balíčků bylo přesně dáno, co mohou obsahovat. Rodiny dbaly úzkostlivě o dodržení těchto předpisů, ale nemohly se nijak odvolat, když nebyla zásilka doručena nebo vrácena, jak napsala dcera vězněného Františka Křeliny Hana Křelinová-Pražáková ve vzpomínkové knize: *Balík vrátili. Táta nic nedostal. Položila balík na stůl a sesunula se na židli s rukama bezmocně složenýma do klína. Ted' je položený na stole – balík, o který musela nejdřív žádat, a když přišlo povolení, pracovala na tom několik dní – pekla vánočku, do níž přišlo hodně másla a vajíček, rozinek i oříšků (...), pak do balíku vkládala kousek slaniny, sušené švestky a sušené mléko a tentokrát i cukroví a svatební koláčky, které upekla zvlášť, protože balík musel být odeslán čtrnáct dní před Vánoci. Všechno matka pečlivě zabalila a každou věc převážila a pak balík vážila ještě několikrát (chodila s ním do krámků v Opatovické ulici) na kupecké váze, aby povolená váha nebyla překročena – a vždycky z opatrnosti dbala na to, aby balík vážil o něco méně, aby neměli záminku... Tentokrát si ji našli. Na obalu vánočního a zároveň svatebního balíčku je načmáráno hrubým písmem: „Balík vrácen z důvodů překročení povolené váhy.“¹⁸⁹*

Trvalo i několik měsíců než se dopis dostal k adresátovi. Korespondence prošla cenzorským procesem, který byl velmi propracovaný už od podání zásilky na poštu. Na začátku věznění neměla rodina dlouho od vězně žádné zprávy a byla vystavena psychickému tlaku. Vlasta Knapová píše dopis datovaný 3. 10. 1951, kde se zmiňuje, že ještě nemá od něho ani řádku. Přitom byl zatčen už 23. srpna 1951. Až 31. 10. 1951 Vlasta Knapová píše a děkuje za první dopis. Návštěvy byly podle údaje na tiskopisu povoleny v určitých intervalech, většinou si ale příbuzní nemohli

¹⁸⁹ Pražáková, Hana: *Nadějí tu žijem*, Hejkal, Havlíčkův Brod 2001, s. 118.

být jistí, že budou dodrženy. Muselo se písemně žádat, i přes povolenku nebylo jisté, zda rodina vězně uvidí. Striktně byl dán i počet návštěvníků – nesmělo jich být víc než dva. Příbuzní se těžko rozhodovali, kdo z nich půjde na návštěvu.

Josefu Knapovi zemřel tchán, a on nesměl přijít na jeho pohřeb. Velmi ho to mrzelo, jak píše na začátku dopisu. Dále vzpomíná na okolnosti toho dne, kdy byl zatčen. Přehodnotil, co je podstatné, vykreslil do detailů pocity, které se mu honily hlavou, když z domova ráno odcházela dcera Jana do práce. Měl svou rodinu a domov velmi rád a v korespondenci nikdy nezapomněl své blízké potěšit: *„Drahá Vlasto, dovedeš si představit, jak se mne dotkla zpráva, že umřel tatínek. Myslíval jsem na něho dost často, jak říkal, že má o mne úzkost, že se za mne modlí, a jak jsem odbýval jeho starostlivost tak trochu nedůtklivě. Možná, že mu také dodalo, že jsem byl odsouzen na tolik let a k ztrátě všeho majetku. Ale stalo se. Teď jeho pořád neuspokojená hlava konečně došla spočinutí a klidu, a nás může utěšovat aspoň to, že netrpěl příliš dlouho. Mamince, prosím Tě, stiskni za mne ruku a aspoň jí ať dá Bůh víc zdraví.*

Třicetadvacátého jste jistě, jako já, vzpomněli prvního výročí mého zatčení. Jako by to bylo dnes vidím to srpnové ráno. Jana odcházela první do zaměstnání, a jak za ní zabouchly domovní dveře, podíval jsem se za ní z okna, ale obvyklé „Sbohem, Janičko“ jsem nedostal ze rtů. Měla ten průhledný plášť do deště (vypadalo, že bude pršet, ale potom se udělal slunečný den). Taký její světlé vlasy, jak zacházela za roh, mi zůstaly v očích. Pavel byl na chmelové brigádě. A s Tebou, má milá, pamatuješ? jsem měl malou rozmišku kvůli nátěrům oken. Ne, jaké malichernosti dovedly působit na člověka!

Teprve za ten rok jsem dost poznal a procítil, co je v životě podstatné a co nicotné, a už dnes kdybych se k vám vrátil, byl bych jistě o něco lepší, než jsem býval. Ale to je i tím, že mne povznášelo vědomí, jak Vy si krásně počínáte, jeden k druhému a všichni tři dohromady.

Děkuji Vám mockrát za báječný balíček jídla, i s těmi pozdravy naší zahrádky a tak pečlivě vybranými vitamíny. Taký za bačkory. A jak píšeš, Vlastičko, že bys mi poslala i tepláky, byl bych velmi rád (ale zas nic jiného k nim nepřibaluj).

Hrozně se těším na Tvou už blízkou návštěvu. Zlíbej za mne děti a pozdravuj naše obojí sourozence a přátele! Tvůj Joska. ¹⁹⁰

Josef Knap myslel na svou manželku a na její narozeniny, které společně nemohli oslavit. Snažil se šířit optimistickou náladu, když radil svým dětem, co by měly mamince koupit k narozeninám: „*Milí Pavle a Jano, mohl bych Vám poradit, co byste měli dát mamince k narozeninám? Vím, že nikam nechodí, ani do divadla, z takové věrnosti ke mně, ale to jí vymluvte. Kupte tři lístky na dobrou operu nebo symfonický koncert a vezměte si ji mezi sebe, naši stále tak mladou maminku. A Ty, drahá Vlasto, si představuj, že i já jsem s Vámi, že Tvou plachou, dobrou, upracovanou ruku tiše беру do své, rozechvělé vděčnosti a starou láskou, a že Ti tímto způsobem děkuji za všechno, za všechno. Je toho tolik, že by to stejně neobsáhl tento povolený lístek papíru...*“ ¹⁹¹

Optimisticky laděné jsou také pasáže dopisu, které se týkaly knih a návštěvy biografu. Veřejnost má získat dojem, že vězni jsou převychováváni nenásilně a strana to s nimi myslí dobře. Jakákoliv narážka na vězeňskou těžkou práci, šikanu a další nepovolená témata cenzura nepropustila. Nezúčastněný člověk by mohl nabýt dojmu, že nic tak hrozného se nedělo. Čteme mezi řádky, jak muselo být všechno skličující a těžké. Josef Knap píše: „*Moje dívenky a Pavle, včera tomu bylo právě měsíc, co jsem se zde dostal do nynějšího svého zaměstnání. Za tu dobu jsem se už dost sžil se strojem, na kterém pracuji, a jsem víc než spokojen. Představte si, taky jsme byli v biografu. Viděli jsme film o africké cestě inž. Hanzelky a Zikmunda, jedinečné snímky. Text byl přiměřený Hanzelkovi a Zikmundovi. Od začátku tohoto měsíce nám docházejí i noviny. Co jsem teď na Pankráci, přečetl jsem řádku zajímavých knih: *Taufereův* výbor *Dvanáct profilů sovětských básníků*, *Neumannovy Vzpomínky*, *Čapkovu Cestu na sever*, *překlad pohádek W. Irwinga Maurův poklad a dvě německá díla od Wassermanna Alexander in Babylon a od Feuchtwangera...*“ ¹⁹²*

¹⁹⁰ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Vlastě Knapové-Breuerové a dětem, č. inv. 5887, č. přír. 82/74. Dopis z 28. 8. 1952.

¹⁹¹ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Vlastě Knapové-Breuerové a dětem, č. inv. 5894, č. přír. 82/74. Dopis z 23. 1. 1953.

¹⁹² LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Vlastě Knapové-Breuerové a dětem, č. inv. 5898, č. přír. 82/74. Dopis z 5. 7. 1953.

V srpnovém dopise Josef Knap své rodině děkuje za narozeninový dárek a vzpomíná i na svou sestru Lídu: „*Moje dívenky a Pavle, děkuji Vám mnohokrát za to, jak jste mi zesvátečnili mé narozeniny doopravdovým dortem (mým zamilovaným oplatkovým), ale i jasnou pohodou, kterou jste mně zanechali svou návštěvou. A nezapomeňte i Lidě vyřídit díky za její lístek, a na něm kus domova, krásný snímek od Ostružna přes Lochov k Troskám. Řekněte jí, že mi to bylo moc milé. Však jsem se i já na ni (a na všechny naše sourozence) navzpomínal, hlavně v prvních týdnech a měsících, kdy jsem neměl jiné zaměstnání, než se probírat v prožitém. Rád jsem na ni vzpomínal, jak v mých klukovských očích bývala taková sváteční, ovanutá světem, když jako malá kandidátka učitelství přijížděla z Litomyšle na prázdniny, a jak jsme s tlumeným západem a ukrutnou opravdovostí, jaké je schopno jen takové mládí, spolu debatovali o knihách a spisovatelích. Víím, jednou jsem takhle pásl na zahradě a ona když si ve stavení uspořádala své věci, přišla za mnou a povídali jsme si tam při kravách o Macharovi, Maupassantovi – nechme to být, bylo to pěkné. Když jsme u knih: v posledním měsíci jsem četl spíše naučné věci(...) Ale po hudbě se stýská. Jednou jsem slyšel z radia pár taktů z Libuše a bylo to krásné, že jsem se až zarazil.*

Janičko, tak v druhé půli měsíce Tě budu v myšlenkách doprovázet na dovolenou na Sázavu. Bude to vlastně Tvůj první samostatný prázdninový podnik, ať se ti vydaří k radosti a k štěstí. Ale ani Vás, Vlasto a Pavle, nezkrátím na vzpomínkách. A co naše spořilovská zahrádka? Jak letos prospívají stromy? Taky si kolikrát myslím, jak to má se svou nemocí Kája Janyšů a chlapec Dynastů. Líbám Vás nastokrát a posílám pozdravy všem našim sourozencům a přátelům. Váš šťastný a do Vás zamilovaný – táta.“¹⁹³

Něha a láska vyznařují z dopisu psaného své ženě Vlastě těsně před Vánoci v roce 1953. Josef Knap je v tu dobu už přes dva roky mimo domov: „*Víš, že nejsem zrovna vyznavačem jídelních požitků a něžnou péčí o naše útroby, ale doba hladu (bohudík už vzdálená) mi přímo ozářila představa Tvých rukou, které vykouzlovaly z Tvého skromného kuchyňského rozpočtu tak dobré, čisté a úpravné požitky.(...) Slíbil jsem si, že až se vrátím, nějakou chvíli budu jen sedět v Tvě*

¹⁹³ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Vlastě Knapové-Breuerové a dětem, č. inv. 5898, č. přír. 82/74. Dopis z 1. 8. 1953.

blízkosti a dívat se na ty ruce, jak nám připravují jídlo. Teď teprve pořádně vidím, co v tom jejich konání je krásného. ¹⁹⁴

Josef Knap měl povoleno psaní jednou měsíčně, v dubnu roku 1954 informuje o novém komunikačním opatření: *„Moji drazí, po novém zdokonalení budu Vám od nynějška moci psát jednou za šest týdnů.*“ ¹⁹⁵

V srpnu 1954 uplynuly už tři roky od zatčení Josefa Knapa. V dopise tuto skutečnost připomíná: *„Drahá Vlasto, Jano, Pavle, tak zítra končím třetí rok svého popíjení černé „kávy“ k snídani. Jestli bychom si byli kdy dovedli představit, že bychom mohli být vy beze mne a já bez Vás takovou věčností. Když jsme se do té doby nikdy nedokázali od sebe vzdálit na víc než 14 dní! A vidíte, vydrželi jsme tu nemožnost, třebaže ze začátku všelijak. Vážím kolikrát v duchu, o co jsem za ty tři roky přišel, a říkám si, že o nic podstatného, o nic, co by mi nenahradily Vaše řádky a ty minuty Vaší přítomnosti za návštěvní mříž. Protože tam ve Vašich psaních a návštěvách je pro mne shrnuto všechno nejdražší. A jak by ne. Necháváte si sami pro sebe starosti, únavu, obtíže, které si dobře dovedu představit, a pro mne máte jen samé rozjasnění. A přitom taky doopravdy jen kvetete, to je to nejlepší. Já – tuhle jsem se podíval do holičského zrcátka, zrovna mi svítilo slunce na hlavu, a vidím: přece jen zešedivěly (pokud ještě jsou). A na čele, ejhle, jakési dvě zánovní dvojice vrásek, šikmo vzhůru zrovna jako obě boční ulice na Spořilově. (Ale to jen mimochodem, jistě mě nepodezříváte, že bych se shlížel v zrcadle. V jediném se chci vidět, v zrcátku Vašich očí.) Bohudík jen tím způsobem si na mně smlsnul zub času. Jinak ta tříletka má i lepší stránky, nikdy to není mrtvý čas, když je člověk s živými lidmi. Poznávají se povahy a osudy jako nikde jinde, zkrátka pokračovací škola svého druhu. A knihy, hlavně od té doby, co si je mohu volit podle vlastního výběru – a knihovna je opravdu bohatá (rozsahem), některého novodobého spisu až víc než dvě stě kusů, Raise jeden. A pořád se pomalu učím jazykům. Z polštiny bych snad mohl číst bez obtíží a snad i lehčí věci od Hardyho.*

A když už mluvím o těch přešlých letech, nesmím zapomenout na svůj hřebínek, jedinou věc, kterou mám z domova a kterou jsem nemusel odevzdat, a ten mě nerozlučně provází od prvního dne dodnes. Je to týž, který pamatuje i Vaše

¹⁹⁴ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Vlastě Knapové-Breuerové a dětem, č. inv. 5904, č. příř. 82/74. Dopis z 19. 12. 1953.

¹⁹⁵ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Vlastě Knapové-Breuerové a dětem, č. inv. 5909, č. příř. 82/74. Dopis z 18. 4. 1954.

vlasý, když jsem třeba bývali na výletě a neměli jste po ruce jiný hřebínek než ten můj. Dovedete si představit, jak by mi bylo líto, kdybych ho někdy ztratil. Taky opatruju cigaretovou špičku, která je už pomalu dva roky stará, ještě z Cejlu. Ta taky se mnou užila zlé i dobré.

25. září budu vzpomínat na Hanku, blaženou nevěstu. Že jí přeju, aby byla tak šťastna, jak si to její ušlechtilá, líbezná dívčí bytost zaslouhuje. A Vás líbám nastokrát. Váš táta. ¹⁹⁶

Nevěstou Hankou se myslí Hana Křelinová, dcera spoluvězněného Františka Křeliny. Rodiny se přátelily už dlouho před zatčením. Během věznění se navštěvovaly a v rámci možností si pomáhaly. I po propuštění se Josef Knap snažil pomoci svým spoluvězňům a přátelům, dodávat jim informace. Křelinova dcera ve své knize vzpomíná na korespondenci, kde František Křelina občas napsal neutrální větu o jakési Janě, aby to nebylo cenzorům nápadné. Myšlen tím byl Josef Knap: „Dopis mnohokrát čtou členové rodiny a samozřejmě vědí, co znamená větička ‚Jana to zná‘ - Jana je dcera Josefa Knapa, a ten často přichází do Černé ulice a čte dopis, jakož i ostatní přátelé a příbuzní. Vždyť Josef Knap seděl s tátou několik prvních let kriminálu, ano, opravdu zná očekávání, které se už tolikrát ukázalo liché.“¹⁹⁷

V říjnu roku 1954 byl Josefu Knapovi korespondenční cyklus opět prodloužen. Domů napsal: „Jinak je všechno při starém, kromě humánního zařízení, že se budeme vidět a psát si jednou za čtvrt roku.“¹⁹⁸

Josef Knap měl mimořádně krásný vztah nejen se svou manželkou Vlastou, ale i s oběma dětmi – Janou a Pavlem. V listopadu 1954 reaguje na Janin osobní dopis: „Milá Jano, ještě k Tvému předešlému psaní. Rád bych, abys věděla, že všechno, co prožíváš, šťastné nebo tísnivé, prožívám (tak trochu bezmocně) s Tebou. Když ses mi svěřovala, že už spolu nechodíte Ty a Jindra, došlo mě, jak jsi přitom psala (jako bys hledala utěšující náplast na poranění) s nadšením o své úspěšné práci v zaměstnání. Má dívenko, úplně jsem cítil bit Tvé srdce v těch rádcích. Co naplat: právě takovými jizvami se zpevňuje a moudří mladé nitro. A co můžeme

¹⁹⁶ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Vlastě Knapové-Breuerové a dětem, č. inv. 5912, č. přír. 82/74. Dopis z 22. 8. 1954.

¹⁹⁷ Pražáková, Hana: Nadějí tu žijem, Hejkal, Havlíčkův Brod 2001, s. 137.

¹⁹⁸ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Vlastě Knapové-Breuerové a dětem, č. inv. 5914, č. přír. 82/74. Dopis z 6. 10. 1954.

*vědět, kdo je ten pravý, kdo Ti bude určen, a jaké setkání je podmíněno jakým rozchodem. To, jak se dva lidé za sebe dostávají, patří k nejpodivuhodnějším tajemstvím lidských osudů. Jen bych Ti přál, aby ten, koho si zamiluješ, znal cenu Tvé mladé nadšené hlavy, Tvé touhy po vědění, Tvého neúnavného planoucího ducha. Takové dary je hřích nechat zaniknout. Ale Ty to víš.*¹⁹⁹

V psaní z února 1955 si lze přečíst další vřelé vyznání lásky Josefa Knapa svým blízkým: „*Když si teď píšeme tak řídce, měl bych Vám místo o knihách povídat o tom, jak jste mi dražší, jeden víc než druhý. Ale to bych se pořád opakoval. To si říkám jen pro sebe. Hlavně kéž bych aspoň, než zas budeme trvale spolu, mohl Vás vidět skrz návštěvní síť jako dosud zdravé a chráněné všeho zlého. Váš táta*“²⁰⁰

3.4.2 Korespondence adresovaná Josefu Knapovi do vězení

Korespondence přináší cenná svědectví nejen o tom, jak se žilo rodinám odsouzených vězňů, ale i o tom, jak se žilo v padesátých letech dvacátého století. Můžeme rekonstruovat příběhy vězňů, sledovat chronologický běh a vývoj událostí. Rodiny nesměly vězňům psát nic politického, proto se korespondence týká nejvíce běžných každodenních úkonů a chodu domácnosti. Detailně je popsáno, jak členové rodiny žili.

Rodina Josefa Knapa statečně snášela těžkosti odloučení. Lze říci, že je tato neblahá zkušenost ještě více stmelila. Syn Pavel pilně studoval, sledujeme ho při náročném studiu v maturitní ročník až do zkoušky dospělosti, jeho obavy z budoucnosti, přijímací zkoušky na vysokou školu, praxi v továrně. Dcera Jana píše tatínkovi, čím se zabývá v práci, na jaké chodí přednášky v době volna. Manželka začala pracovat v dílně, dojemně popisuje první dojmy z práce a postupné zapracování se v dělnické profesi. Všem přibyly povinnosti a nepříjemnosti, navíc k nim byli do jejich vlastního malého spořilovského domku vnuceně nastěhováni nájemníci.

¹⁹⁹ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Janě Knapové-Šedové, č. inv. 5914, č. přír. 82/74. Dopis z 21. 11. 1954.

²⁰⁰ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence odeslaná, dopis Josefa Knapa Vlastě Knapové-Breuerové, č. inv. 5916, č. přír. 82/74. Dopis z 22. 2. 1955.

V korespondenci je značná část věnována i kulturnímu a sportovnímu vyžití rodiny - na jaké filmy a divadelní hry členové rodiny chodili, jaké četli knihy. Mezi řádky si však lze domyslet, že bylo těžké udržet běžný chod domácnosti a rodinného života ve stísněných podmínkách. Dočteme se, jak bylo problematické sehnat i věci běžné potřeby, nebo jak bylo únavné cestovat věčně přeplněnou pražskou hromadnou dopravou.

Rodiny zatčených dlouho nevěděly, co se s jejich nejbližším člověkem děje. Měsíce byli Knapovi příbuzní v nejistotě, zda Josef Knap vůbec žije. Manželka Vlasta píše v dopisnici s datem 3. 10. 1951, že nemá od manžela ještě ani řádku: „*Drahý Josko, píšeme Ti už druhý lístek a od Tebe stále ještě nemáme žádných zpráv, a to nás rmoutí. Doufáme ale, že jsi zdravý a že nám brzo napíšeš. Já chodím už třetí týden do dílny na manometry. Jsem hrozně ráda, že je to tady a že ušetřím čas strávený v elektrice a mohu jej věnovat naší, už značně zpustlé domácnosti. Chodím ráno před sedmou a vracím se v půl čtvrté i déle, kromě soboty. Prvé dny jsem byla ze všeho trochu vyjevená, ale už si zvykám. Strojů jsem se nejdřív bála, nebo aspoň jim nedůvěřovala, teď už dost klidně pracuji na vrtačce nebo na bruslu nebo na soustruhu. Začínám sice svá učednická léta trochu pozdě, ale nejsem sama. Jedna žena, která se mnou pracuje, je ještě o čtyři léta starší. Taky ruce jsem měla ze začátku nešikovné, ale už se to trochu zlepšilo a doufám, že se časem dostanu do tempa celé dílny. Myslím stále při tom na Tebe. Když se vracím domů v slunečném odpoledni a stromy září žlutě a červeně, dívám se na tu krásu i Tvýma očima. Doma pracujeme všichni společně, jak kdo má čas. Nejméně času zbude na zahrádku, a to mi je někdy i líto. No, snad se i na ni dostane. Josko, taky jsi snad nechal doma brýle, bylo by možno Ti je nějak poslat? Snad už to nestojí za to, věříme pevně, že se k nám brzo vrátíš. Těším se na Tebe a líbám Tě. Vlasta.*“²⁰¹

Další dopis je datován 31. 10. 1951, kdy už konečně rodina dostala zprávu od Josefa Knapa. Nejdříve píše manželka Vlasta, pak se syn Pavel pár větami zmiňuje o svém školním prospěchu, nakonec se ke slovu dostává dcera Jana. Dotyk s rukopisem otce jí přináší pocit štěstí, úlevy, jistoty a naděje. Zde je uveden příspěvek od Vlasty a Jany: „*Drahý Josko, děkujeme vroucně za Tvůj dopis. Máme radost, že jsi zdravý a klidné myslí. Psali jsme Ti už dvakrát, snad už jsi to také*

²⁰¹ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Vlasty Knapové-Breuerové Josefu Knapovi, přípis: Jany a Pavla Knapových, č. inv. 02022, č. přír. 82/74. Dopis z 3. 10. 1951.

dostal. Vzpomínáme na Tě od časného rána. My vstáváme dřív než Ty, Jana odchází do zaměstnání v šest hodin, jako dřív, ovšem teď je to skoro za tmy. Já s Pavlem po půl osmé. Jsem zaměstnána v dílně na manometry a Pracuju tam kromě soboty osm hodin denně. Do ošetřovatelského kurzu jsem nešla, hledala jsem zaměstnání hned. Z muzea jsem dostala část Tvého platu jednou, pak byl pracovní poměr s Tebou rozvázán, o čemž jsi jistě dostal vyrozumění. Domluvila jsem se s advokátem doktorem Karlem Kupkou (...). My jsme zdraví a kdybys byl Ty, můj drahý milý Josko, mezi námi, byli bychom šťastni. Přeji Ti hodně zdraví a líbám Tě. Vlasta Drahý tatulenko, dostalo se na mě až v poslední řadě, tak Ti toho nebudu moci mnoho napsat, ale ostatně vše už psala maminka. Já stále pracuji v archivu a práce se mi velmi líbí. Ani nevíš, jak jsme šťastni, že jsme dostali dopis od Tebe, mohli jsme uvidět alespoň Tvé písmo a všichni věříme, že Tě budeme mít zase mezi sebou hodně brzy. Buď hodně zdrav, tatínku, měj se dobře a vrať se brzy k nám. Líbá Tě Tvá Jana. ²⁰²

Z dopisu dcery Jany ze 7.12. 1951 je vidět, že nese těžce odloučení od svého otce v předvánoční době. Postrádá jeho oporu ve svém běžném životě.

„Milý tatínku, píše Ti dneska den po svátku sv. Mikuláše, tedy vlastně už na prahu vánočních svátků. Je nám, tatínku, bez Tebe velmi smutno a nejkrásnější dárek od Ježíška by byl pro nás, pro všechny, kdybys mohl být na vánoce mezi námi. Jinak není u nás nic nového. Já se opět v tramvaji učím pilně rusky, protože máme u nás zase kursy ruštiny, a tak vzpomínám, jak jsme se v loni učili spolu... ²⁰³

Pár dní před koncem roku 1951 píše Vlasta svému muži smutné psaní o prožití prvních Vánoc bez hlavy rodiny. Prožitek radosti je podmíněn touhou po rodinné celistvosti: „Drahý Josko, píšu tohle psaní opravdu už na sklonku roku. Jsem ráda, že už je po Vánocích, které byly pro nás málo veselé. Ne, že by Ježíšek na nás zapomněl, naopak, jablonecký byl štědrější než kdy jindy, ale jak jsme mohli mít opravdovou radost, když Ty jsi nebyl s námi... ²⁰⁴

²⁰² LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Vlasty Knapové-Breuerové Josefu Knapovi, přípis: Jany a Pavla Knapových, č. inv. 02023, č. příř. 82/74. Dopis z 31. 10. 1951.

²⁰³ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Vlasty Knapové-Breuerové Josefu Knapovi, přípis: Jany a Pavla Knapových, č. inv. 02025, č. příř. 82/74. Dopis z 7. 12. 1951.

²⁰⁴ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Vlasty Knapové-Breuerové Josefu Knapovi, přípis: Jany a Pavla Knapových, č. inv. 02027, č. příř. 82/74. Dopis z 29. 12. 1951.

Odloučení a smutek jsou v osamění a bez vzájemného sdílení těžko snesitelné, Jana se v březnu 1953, inspirována poslechem hudby, vyznává ze svých vroucích citů k otci:

„...Mnoho jsem vzpomínala při této sladké a zároveň vznešené hudbě na naše cestování po Slovensku, které počítám k nejšťastnějším dnům svého života. Zase znovu jsem si uvědomila, jak nádherného mám tatínka a jak ho hrozně mám ráda...“²⁰⁵

Knapův syn Pavel dělal přijímací zkoušky na techniku 17. září 1953, kde mu ale doporučili, aby šel na rok do „výroby“ a opětovně žádal o studium za rok. Zaměstnání našel v Závodech 9. května (Jawě). Vlasta o neúspěchu syna píše 20. 9. 1953 rozpačitý dopis (je až s podivem, že ho cenzori povolili): *„Nejvíc ten Pavlík mě překvapil. Vždyt' stále se četlo v novinách i slyšelo v rozhlase, jak potřebujeme technickou inteligenci, verbovali na školách, kluky přemlouvali a lákali na techniku a takhle dopadl nejlepší žák z technické větve ve třídě...“²⁰⁶*

Také dcera Jana píše 23. 10. 1953 o svém pracovním zařazení, pracuje v lékařském nakladatelství. Tam dělá korektury k publikacím, mimo jiné *„O sovětských jeslích“*. Touhu po dalším vzdělávání si naplňuje jako mimořádný posluchač na filozofické fakultě oboru čínština, chodí na přednášky, ale smí navštěvovat pouze dvě.²⁰⁷

V dopisu z 5. 6. 1954 Jana píše o tom, že se těší na návštěvu ve vězení. Pavlovi uplynul rok v Jawě, mohl se pokusit opět o přijetí na vysokou školu. Mluví o průběhu přijímacích zkoušek, jehož součástí byla písemná práce z českého jazyka, kde si Pavel měl vybrat jedno ze tří témat: *„Hospodářský význam Stalinových závodů v Mostu“*, *„Význam literatury pro výchovu nového socialistického člověka“*, *„Jak pomáhá můj zvolený vědní obor tvořit a budovat socialistický společenský řád.“* Pavel si vybral druhé téma v pořadí, protože literatura mu byla také blízká.

²⁰⁵ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Vlasty Knapové-Breuerové Josefu Knapovi, přípisy: Jany a Pavla Knapových, č. inv. 02039, č. příř. 82/74. Dopis z 10. 3. 1953.

²⁰⁶ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Vlasty Knapové-Breuerové Josefu Knapovi, přípisy: Jany a Pavla Knapových, č. inv. 02047, č. příř. 82/74. Dopis z 20. 9. 1953.

²⁰⁷ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Vlasty Knapové-Breuerové Josefu Knapovi, přípisy: Jany a Pavla Knapových, č. inv. 02048, č. příř. 82/74. Dopis z 23. 10. 1953.

Jana se nedočkavě těší na další návštěvu otce: „*Drahý tatíčku, jsme dnes právě na rozmezí naší minulé a příští návštěvy, takže nás zase hřeje pomyšlení, že už to nebude trvat dlouho a zase se uvidíme (druhá polovina ubíhá rychleji), i když zatím jen na chvíli...*“²⁰⁸

30. 6. 1954 přichází Josefu Knapovi pohlednice o přijetí syna Pavla na vysokou školu.²⁰⁹

19. 12. 1954 píše Jana na konci dopisu po matce a Pavlovi: „*Milý tatínku, protože jsem Ti minule psala sama celý dopis, dostalo se dneska na mě místo až naposled. Doma není nic nového, jenom mám zase tu tradiční rýmu, jako vždy na podzim. Žel, tentokrát má zpoždění, ale doufám, že na vánoce bude zase vše v pořádku. Protože nemám teplotu, tak chodím do práce, a to si dovedeš představit, jak v té tramvaji bezvadně vymrznu. Jen se modlím, aby už byly svátky za námi, protože stejně nebudou pro nás za nic stát. Ovšem, i když nebudeme sedět spolu u stolu, myšlenkami budeme, tatínku, neustále u Tebe.*“

Představ si, že už za týden budu slavit svoje dvacáté narozeniny. To už je stáří, vid’? Rozhodla jsem se, že už na podobné indiskretnosti, jako kolik mně je let, nebudu odpovídat, nebo sklopím oči, prohlásím, že mně jde na sedmnáctý.

Měj se, tatínku, dobře o svátcích a přeji Ti, abys byl hodně zdravý a vrátil se brzy mezi své ratolesti, které Tě toužebně očekávají. Libá Tě Tvá Jana

PS: Nezapomeň se zeptat, jestli bychom Ti nemohli poslat ten balíček na Vánoce nebo na Nový rok.“²¹⁰

16. 7. 1955 je datován poslední dopis adresovaný Josefu Knapovi do vězení. Dcera Jana a manželka Vlasta odeslali obsáhlé psaní, kde především popisují svou radost. Těší se na brzké shledání s Josefem Knapem, který ovšem nepřemohl režim a k blízkému propuštění měl nakonec zdravotní důvod. Jana píše: „*Drahý tatulenko, ani si nedovedeš představit v jaké radosti Ti piši tento poslední dopis, vždyť uplyne už jen 38 dní a budeš zase mezi námi, drahý tatínku. Už se všichni tolik na Tebe*“

²⁰⁸ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Vlasty Knapové-Breuerové Josefu Knapovi, přípisy: Jany a Pavla Knapových, č. inv. 02057, č. příř. 82/74. Dopis z 5. 6. 1954.

²⁰⁹ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Vlasty Knapové-Breuerové Josefu Knapovi, přípisy: Jany a Pavla Knapových, č. inv. 02048, č. příř. 82/74. Pohlednice ze 30. 6. 1954.

²¹⁰ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Vlasty Knapové-Breuerové Josefu Knapovi, přípisy: Jany a Pavla Knapových, č. inv. 02026, č. příř. 82/74. Dopis z 19. 12. 1954.

těšíme. Jak bude pro nás zase život radostný po těch dlouhých čtyřech letech našeho rozloučení! Chceme Ti teď především tatičku, popřát vše nejlepší k Tvým narozeninám (proto jsme také s dopisem tak dlouho otáleli), ale to víš, oslavovat už budeme, až se vrátíš, i když to bude s měsíčním zpožděním. Tentokrát Ti budeme psát jen my s maminkou, protože Pavlík už je na měsíční praxi v Kopřivnici, ostatně o tom Ti maminka napíše více. Musí Ti alespoň sdělit, že udělal všechny zkoušky na výbornou, no prostě je nejen báječný student, ale vůbec báječný chlapec (vlastně už mladý muž, neboť se už dokonce občas holí). Jsem jím úplně nadšená. Já bohužel za ním silně pokulhávám, jelikož mé zkoušky dopadly jen na velmi dobrou.

Nevím, odkud mám začít s vyprávěním, co je nového od naší poslední návštěvy. Především Ti mám však říci, že Josef (Josef Šeda – budoucí manžel Jany Knapové) už se šťastně vrátil a přímo mě zahrnul dary. Přinesl mi jednak spoustu knih a časopisů, jednak i mnoho věcí z repertoáru dámské marnivosti. Ostatně to všechno uvidíš, až přijedeš. Naše setkání však netrvalo příliš dlouho, protože v pátek před týdnem už zase odjížděl na měsíc na vojnu. Dodělává totiž práva, a tak také zakončuje vojenské cvičení. Na štěstí však nevojákuje příliš daleko od Prahy, takže se zítra v neděli budu moci za ním vypravit. 13. srpna jedeme na Karlštejn, na Noc na Karlštejně, tak nám drž, tatínku, palce, aby počasí bylo pěkné jako nyní. (...) Teď už, tatínku, musím končit, aby maminka mohla pokračovat. Ještě jednou Ti, tatulenko, přeji vše nejlepší k narozeninám, hlavně hodně zdraví, a to ostatní si už řekneme, až se vrátíš. Těším se na Tebe tolik, že si to ani nedovedeš představit. Líbá Tě a zdraví Tvá Jana. ²¹¹

Manželka Vlasta skrze „praktické“ záležitosti jako je zahrádka a sklizeň meruněk vyjadřuje své vroucí city k manželovi a sděluje úspěchy syna Pavla:

„Můj drahý Josko, mohla bych pokračovat, jak nesmírně se těším, jak jsem Tě čekala, když kvetla forsylhie, pak střemcha, bez, růže, modrá a bílá záplava zvonečků, celý ten čas jsem si říkala, že teď už musíš přijít.

Až ale přijdeš doopravdy, bude už květů málo, ale budeš česat meruňky, ty jistě počkají na Tebe. Je to letos opravdu zpožděné. Třešně jsou teprve teď, jistě by byly, kdyby neshnily na devět desetin a tu jednu desetinu ještě my dvě ženy nedostaneme. Postrádáme Pavla. Je už třetí týden v Kopřivnici na měsíční praxi.

²¹¹ LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Vlasty Knapové-Breuerové Josefu Knapovi, přípis: Jany a Pavla Knapových, č. inv. 02065, č. přír. 82/74. Dopis z 16. 7. 1955.

Jelo asi deset studentů z Prahy s jedním inženýrem. Pavel psal už několik dopisů, velmi se mu tam líbí. Poznal několik hodných lidí a továrna sama ho udivila svou velikostí a různými stroji. Bral si také s sebou raketu a našel tam skutečně i kurty i spoluhráče, to ho taky velmi uspokojilo. Také se jistě podívají trochu po okolí, dostaly jsme už lístek z Ostravy a z Štramberské trůby. Pomalu se už bude chystat domů. Od prvního srpna bude v Peci, dostal tam na 14 dní rekreaci jako výborný student. Tak přijede domů jen si vyměnit prádlo a zas odjede. Já bych asi jela k Libuše a Jožkovi v prvním srpnovém týdnu, potom bych trochu zavářela a vůbec všechno dala do pořádku. Obávám se však, že všechno zkazím, že se mi nic nepovede a že vůbec nebudu k ničemu, až budu mít být pro Tebe nejlepší. Tolik se těším, drahý Josko, že jen pomyslení na to, že se brzo vrátíš mě úplně roztřepe a musím si sednout. Čtyři roky života. Je to věčnost v odloučení, jen věčná naděje a víra nám je pomohla přežít. Je přece něco na tom, že víra hory přenáší. Nebo je to láska? V nás to je oboje, vid', můj nejdražší? Dnes jsem chodila v polích, meze voněly svízeli tak opojně, navečer byl teplý a vonný, říkala jsem si, že za 36 dní možná půjdu tady s Joskou, už nebudu sama. Myslím na to, kudy chodím. Budu na Tebe, milý Josko, čekat 23. srpna od osmi hodin rána před věznicí, kdyby jsme už spolu nemluvili (jestli to však půjde, vezmi si, prosím, ještě tu poslední návštěvu, přijdu aspoň sama, vlastně Pavel také bude doma.) A naposled Ti ještě přeji hodně zdraví k Tvým narozeninám, za sebe i za Pavla, ať se nám vrátíš zcela zdráv. Těšíme se na Tebe nesmírně a já Tě líbám. Tvá Vlasta.²¹²

²¹² LA PNP, osobní fond Knap Josef, korespondence přijatá, dopis Vlasy Knapové-Breuerové Josefu Knapovi, připsy: Jany a Pavla Knapových, č. inv. 02065, č. přír. 82/74. Dopis z 16. 7. 1955.

4. Ruralismus v díle Josefa Knapa

Romány *Cizinec* a *Věno* patří mezi nejtypičtější ruralistické romány Josefa Knapa. Znázornil v nich vesnický život na Jičínsku, v krajině, kterou sám od dětství znal. Kniha vzpomínek *Bez poslední kapitoly* ruralistické téma uzavírá. Těmto dílům, jejich interpretaci a literární kritice bude nyní věnován větší prostor. Na ruralistické konferenci konané v Sedmihorkách ve dnech 22. – 23. dubna 2005 zazněly příspěvky týkající se ruralismu, ale ve sborníku vydanému k této konferenci zazněly ve shrnutí konference i tyto věty: „*Téma konference vyvolalo množství zajímavých a různorodých otázek. Je však škoda, že zaznělo jen málo referátů, jež se zaměřily na vlastní dílo předních ruralistů a jejich interpretaci. Josefu Knapovi, Janu Knobovi a A. C. Norovi nebyl kupodivu věnován žádný příspěvek.*“²¹³

4.1 *Cizinec*

„*Cizinec přesvědčuje dokonale, že Knapovi jeho Jičínsko přirostlo tak silně k srdci, že se k němu musí stále vracet, a to pokaždé jinou cestou.*“²¹⁴

Román *Cizinec*²¹⁵ se dostal ke čtenářům poprvé v roce 1934 a do roku 1941 byl vydán ještě šestkrát. První vydání románu bylo ozdobeno dřevorytem Cyrila Boudy. Po více než dvacetileté odmlce vyšel naposledy v roce 1965. Literárními kritiky bývá označován za jedno z nejlepších Knapových děl. Souzní s programem ruralismu, jak ho viděl Josef Knap, který se o svém románu zmínil takto: „*chtěl jsem stále znovu a po částech zachytit viditelnou značku svého domova i něco z jeho vnitřního rytmu, hlavně v knize Cizinec.*“²¹⁶ Ve své době byl román velmi oblíbený, patřil mezi nejčtenější díla, dočkal se reedic, získal Výroční cenu České akademie. V současné době je tento román pozapomenut. Vyšlo mnoho recenzí na tento román, je zajímavé sledovat dobovou kritiku po stránce obsahové i formální

²¹³ Macura, Ondřej: Závěrečné slovo. In: Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10. Semily, SOA Litoměřice – SOKA Semily 2005, s. 272.

²¹⁴ Koudelák, Josef: Knapův „Cizinec“. In: Besídka kulturní. Selské listy, 27.3.1934 Olomouc. LA PNP, osobní fond Knap Josef, *Cizinec*, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7916, č. příř. 82/74.

²¹⁵ Knap, Josef: *Cizinec*, F. Topič, Praha 1934.

²¹⁶ Knap, Josef: *Bez poslední kapitoly*. Torst, Praha 1997, s. 217 – 218.

(jazykově-stylistické) jako pramen. Literární monografie a učebnice literatury věnují ruralistickým románům malý prostor. Díla jsou většinou jen vyjmenována, v učebnicích se úryvky z těchto knih nevyskytují. Proto je dán v této práci největší prostor dílu *Cizinec*, jeho interpretaci, porovnání s knihou paměti Josefa Knapa *Bez poslední kapitoly* a jeho přijetí dobovou kritikou.

4.1.1 Děj románu *Cizinec*

Ruralistický román *Cizinec* vypráví příběh o muži Václavu Bucharovi a o jeho touze něčeho dosáhnout, něčím být. Buchar přichází ze statku z roviny do jičínského podhorského kraje, aby si tu propachtoval statek. Netouží ale vůbec po selském životě a práci v cizím prostředí. Chce těžit dříví z nemocných lesů, a na tom vydělat. Pak by se vrátil domů jako boháč, aby překonal svého staršího bratra. Ten jako nejstarší dědic dostal rodný grunt, a navíc odloudil Václavovi dívku. Myšlenka na úspěch podřídí všechno. Nehodlá se příliš citově angažovat, ani zapadnout do místního prostředí a chovat se jako správný hospodář. Pronajímá si chalupu i s chalupníkem Krusem a dvěma dívkami – vlastní Krusovou dcerou Jitkou a nevlastní Zdenkou, s tou se Buchar zaplete. O povětrnou Zdenku má také zájem student z hájovny. Buchar je houževnatý a pracovitý a jen tak se nevzdává, přesto se mu příliš nedaří. Je vnitřně nespokojený, neukotvený, brání se sžití s krajinou i Zdenkou. Zůstává cizincem. Rychlý úspěch se nedostavuje, naopak. Je uvězněn na základě udání, že se obohacuje krádežemi dříví. Hanbu neunes a pokusí se výstřelem do hlavy o sebevraždu. Během rekonvalescence zjišťuje, že by chtěl za ženu mírnou a hodnou Jitku, ona by byla tou pravou ženou pro život. Pokusí se podnikat, otevře si kamenolom, ale je to špatná investice. U Buchara se navíc začínají projevovat následky úrazu hlavy. Manželka Jitka je těhotná, ale ve strachu, že by porodila postižené dítě, volí tajně potrat. Na následky neodborného zákroku umírá. Nakonec Buchar zůstává v chalupě s Jitčíným otcem Krusem a počítá s návratem domů.

Časově je román umístěn do let po 1. světové válce, ačkoli tam není příliš historických údajů, přesto se lze o atmosféře doby něco dozvědět. Zmiňuje se stavba železnice z Libáně do Jičína, a pak i z Libáně přes kopce lesním terénem do Staré Paky. Naznačuje se též, proč Buchar nesrostl s půdou. Možný důvod jeho rozpolcenosti se v románu vysvětluje: „*Mladí muži, téměř ještě chlapci, přičichli*

*k válce a když se vrátili domů, byli mnozí z nich jiní, nesešlo jim na trošce nového pohybu tím nebo oním směrem.*²¹⁷

Román má mnoho společných míst s knihou vzpomínek *Bez poslední kapitoly*. Obě knihy se prolínají, nacházíme mnoho identických prvků, ať už se jedná o popis krajiny, regionu, práce nebo postav a charakteru hrdinů. Knap psal v ruralistických románech o prostředí, které sám znal na vlastní kůži. Vzpomínky na dětství se prolínají s příběhy hrdinů románů. Navíc dal popisu běžné banální pracovní činnosti vnitřní obsah. Jejich popis nenudí. Postava starého chalupníka Kruse má leccos společného z Knapovým otcem. Krus je spravedlivý, poctivý rolník, a v podobném tónu popisuje Josef Knap ve vzpomínkách i svého otce. Obě figury znázorňují dobrého hospodáře, člověka spravedlivého, čestného a skromného, kterému nechybí všeobecný přehled a nadhled. Starý Krus chodil neustále s kosou, aby byl užitečný, stejný motiv najdeme i u Knapova otce: „Zevnějším znakem otcova zaměstnání, teď už nepospíchavého, byla kosa na rameni. K vlastním několika záhonům polí si najímali trávu na okolních polních cestách. Vysekával pedantsky každý trs, takže příkopy, když ses ohlédl, vypadaly jako dva natažené pásy nízkých zelených běhounů.“²¹⁸

Autorovo ruralistické nazírání se projevuje v popisu krajiny, práce na poli i ve chlěvě při všech ročních obdobích. Krajina je zobrazena téměř jako obraz: „Po celý den táhl vítr jedním směrem, v plochách obilí postupovaly vlny bez konce. Pole byla v přílivu. Tak tu kraj stál, jsa v pohybu kromě prázdných polních cest. Na svazích strání v přechodu světél a stínů převládal fialový nádech žit. Právě kvetla.“²¹⁹ Při citaci z *Cizince* o kočáru, který jede přes pole se vzrostlým obilím, se vybaví působivá scéna z filmu Vladimíra Michálka: „*Je třeba zabít Sekala*“, kde jede vůz tažený dvěma koňmi v obilí a koním jsou vidět jen hlavy: „*Kočáry proletěly vsí. Pak je pohltilo vysoké obilí vlající po stranách silnice. Bylo jen vidět zdvižené hlavy koní, jako by plavaly ve vlnách.*“²²⁰

Josef Knap vykreslil krajinu v podobném duchu jako básník Karel Toman v básni *Září*.²²¹ Ve volné krajině stojí orač opřený o hřbet koně a hledí do dalekého

²¹⁷ Knap, Josef: *Cizinec*. Fr. Topič, Praha 1934, s. 17.

²¹⁸ Knap, Josef: *Bez poslední kapitoly*, Torst, Praha 1997, s. 41.

²¹⁹ Knap, Josef: *Cizinec*. Fr. Topič, Praha 1934, s. 9.

²²⁰ Tamtéž, s. 99.

²²¹ Toman, Karel: *Měsíce*. Fr. Borový, Praha 1918, s. 12.

kraje: „uřízl kus krajíce koni a přidržel mu jej na dlani, obešel koně, teď samotného, a pojídaje poslední sousto opřel se o něj. Díval se po kraji, do jehož vln svítlo slunce, pozoroval slunce, pozoroval ty a ony kusy strání, vesnic, lesů a luk a vzdálených vrchů, jako by je zpytoval.“²²²

Krajina je zobrazena idylicky, snivě, básnicky. Velká vyznání kraji zaznívají z úst studenta z hájovny. Jeho myšlenky se často shodují s vlastními Knapovými myšlenkami, pocity a vzpomínkami na vlastní léta studií mládí. Autor si při popisování krajiny propůjčil poetický, téměř šrámkovský jazyk. Je nejen vidět, ale i cítit vůni podzimní půdy a lesů plných tlejícího listí. Student je ve městě, ale stýská se mu po rodném kraji, nejvíce v období, kdy začíná u nich doma na Jičínsku podzim: „Když začínaly tyto podzimní dny, volaly ho tak zvláště naléhavě, musil z Prahy ven. Seber se, jed', teď tam musíš být, v tuto dobu. Pole se již otvírají holým dalekým průhledům nad strništi a hlinami oraníc, voní ovoce v sadech a na alejích, kudy půjdeš, a v povětrí zářijově je cítit vzdálený dým z brambořišť, vzpomínáš-li si ještě.“²²³

Pocity studenta, který neví, co přesně bude dělat, nemá ještě svoje místo v životě, evokují následující slova: „Připadalo mu, že stále chodí tímto krajem, dívá se a naslouchá jako někdo, kdo tu má ještě co dělat,“²²⁴ protože touží něco obdivuhodného vykonat.

Krajina je hlavní hrdina tohoto románu. Josef Knap líčí konkrétní panorama podhorské krajiny, jak si ji v dětství vryl do podvědomí při každodenních cestách do školy nebo při práci na poli. Jsou popisována reálná místní jména Košov a Trosky: „Bůhví až kam se dá vidět v takovém vzduchu, střechy domků nahoře na Košově, kdejaký strom na konecchlumské stráni, každý kus kamene na Troskách.“²²⁵

Bitvu u Jičina z prusko-rakouské války roku 1866 připomínají pomníčky padlým vojákům. Pomníčky dotvářejí kolorit tohoto kraje, a přestože připomínají smrt, jsou téměř půvabné: *Jiný by možná řekl, že tam je krásně v jiné roční doby, když v zimě leží sníh na roztroušených mizejících vojenských hrobech z šestašedesátého, když na jaře kvetou všechny ovocné sady, když v létě vítr čeří klasy*

²²² Knap, Josef: Cizinec. Fr. Topič, Praha 1934, s. 113.

²²³ Tamtéž, s. 145.

²²⁴ Tamtéž, s. 148.

²²⁵ Tamtéž, s. 146.

na oněch zvlněných, středně velkých polích, která dávají tomuto kraji určitý vzhled, podobně jako rozlohy řepných a pšeničných lánů rovinám.“²²⁶

Popisování míst má i dokumentární ráz: „Za městem šla silnice na Turnov, kudy jezdívala formanská spřežení, než zašla jejich doba dávno před zavedením autobusů a než v hostincích kdysi zájezdních spálili poslední jesle na koňský obrok a maštali upotřebili jinak (pak přišly ochotnické spolky a sokolovny).“²²⁷

O městu Jičín, které často zmiňoval ve svých dílech, píše v *Cizinci*: město jako z romance, studentské město, s vážnou věžovou branou a přítímím stromořadí lipových, město bez rychlíků a téměř bez továren, s podloubím na náměstí v měšťanských domech i ve valdštynském zámku, kde odevždy se scházelo mládí.“²²⁸

Josef Knap se velmi přesvědčivě zaobírá praktickými zemědělskými otázkami a problémy, které zná. Problémy s osetím polí, s druhy plodin, moudra předávaná léta, aniž by utrpěla umělecká kvalita díla: „A pak se řekne horácký kraj! I řepy, pokud se tu našly, vypadaly obstojně, nu a tady přece nedovedou v řepě tak chodit, nevědouce pořádně, co jí patří, není to zkrátka jejich plodina.“²²⁹

4.1.2 Kritické ohlasy

Román *Cizinec* se těšil velkému zájmu recenzentů, ale i čtenářů. V této práci je zpracováno 37 dobových recenzí. Jsou z let 1934 – 1965. Recenze vyšly tedy v letech vydání, a v letech reedice románu. Z celkového počtu recenzí převládají

²²⁶ Knap, Josef: *Cizinec*. Fr. Borový. Praha 1934, s. 104 -105. Ve vzpomínkách napsal podobnou pasáž: „Asi bylo léto. Šel jsem pěšky stranou Lomnice přes táhlý hřeben Ždár, který jako hranice světa uzavíral část severního obzoru našeho kraje. Od dětství mě vzrušovalo, co asi je na druhé straně. Na druhé straně byl svah do horského údolí, za údolím ještě vyšší hřebeny, předzvěst Krkonoš. Straně dolů k protáhlé vsi byly učasány souběžnými otevřenými i úvozovými cestami, doprovázely je shluky jeřábů a bříz. Dost jsem se v prázách naplýtl podobnou scénérii horských polních cest, aniž bych dokázal odšifrovat řeč, kterou k člověku mluvily. To uměl malíř Kaván.“ In: Knap, Josef: *Bez poslední kapitoly*. Torst, Praha 1997, s. 133.

²²⁷ Knap, Josef: *Cizinec*. Fr. Borový, Praha 1934, s. 146.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Tamtéž, s. 9.

kladná hodnocení. Převážně jsou psány tehdejšími významnými spisovateli, někteří z nich byli ruralismu nakloněni, jiní už méně.²³⁰

Román je označen za „*literární malířství dokumentární*“²³¹, za „*kabinetní kousek vzácné četby*.“²³²

Josef Hora napsal, že Josef Knap přesahuje rámeček ruralismu a je „*v jádře prozaik křehkého vnímání, téměř dívčí citlivost*“. Ocenil, že se Josef Knap vyhnul rozboru selské ideologie a rozložitého zobrazování selské duše, tak jak ji zobrazil Josef Holeček v kronice *Naši*. Horovi se líbí i atmosféra románu „*až snové čistoty, vzdálená naturalisticky viděná vesnici průměrné prózy*.“ Podle něho je „*Knapův pocit selství je jistě velmi živý, ale především monografický a lyrický*.“²³³

Recenzenty velmi zaujala hlavní postava románu Václav Buchar. Ten pochází z roviny a v podhorské krajině u Jičína si pronajme statek, aby mohl svázat dřevo v blízkém lese nakaženém škůdci a vydělat si peníze. Nesplyne s krajem a půdou, nechová se jako sedlák, a to je jeho velký problém. Podle Arneho Nováka „*hrdina Václav Buchar je spisovatelem pojat a všestranně determinován jako cizinec proto, že se sám skoro násilně přesadil do cizí půdy*.“²³⁴ Buchar chce rychle zbohatnout, podniká, nevěnuje se pořádně sedlačení, ale postrádá pravou selskou jistotu a venkovskou samozřejmost.

František Křelina byl znalec jičínského kraje i venkovského rolnického prostředí. O hlavním hrdinovi románu Bucharovi přemýšlí jako o válkou poznamenaném muži, omlouvá jeho povahu a jednání. Buchar „*výbojný pachtýř, jež znamenala válka, staví se k zničenému lesu bez lítosti i bez úvah, staví se k němu jako k dílu, které představuje spíš zápas se živly než pokojný výdělek. Tady*

²³⁰ V pozůstalosti literárního fondu Josef Knap se nalézají soubory recenzí některých Knapových děl zpracovány rešeršní službou, je tedy pravděpodobné, že se jedná o téměř kompletní soubor recenzí – některé recenze byly i v literárních studii, většinou šlo ale o studie před rokem 1948 a jsou v diplomní práci zahrnuty.

²³¹ Polan, Bohumil: Knapův návrat k půdě. in: Čin, r. VI, č. 11, 1934, s. 247-250. in: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7904, č. příř. 82/74.

²³² Nor, A. C.: Josef Knap: Cizinec. in: Salon, 1934. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7905, č. příř. 82/74.

²³³ Hora, Josef.: Selský román Josefa Knapa. In: České slovo, 8. 4. 1934. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934 - 1965, č. inv. 7912, č. příř. 82/74.

²³⁴ Novák, Arne: Z nové románové tvorby. in: Lidové noviny, 11. 3. 1934. in: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7903, č. příř. 82/74.

se rozvíjí příznačné umění Knapových nápovědí i jeho nepřímé kresby, není to mužnost, jaká se projevuje siláckým řečením nebo násilným vypínáním, muž v Knapově podání je právě ten, kdo ovládá své city i své myšlenky bezpečněji než své spřežení. „²³⁵

Rytmus hlavního hrdiny je jiný než rytmus přírody a lidí. Buchar jde zarputile proti proudu a doplácí na to.²³⁶ Podobně charakterizuje chování hlavní postavy i Karel Sezima, podle jeho názoru „*nesnaží se cizinec sžít s podhořím, nesesedlači doopravdy.*“²³⁷

V charakteristice hlavního hrdiny jsou spatřovány i vlivy severské literatury a paralely s hrdiny severských románů: „*Nejen blízky, on je to jejich bratr s dualistickou tváří, měkkou i nesmlouvavou. Ovšem je to typ český; je v něm mnohem více problematičnosti – a přiškrcené vědomí vydědění.*“²³⁸ Inspiraci severskou literaturou v románu *Cizinec* spatřuje i František Křelina: „*I severská střídmost charakterizuje slovesné umění Knapovo, pod povrchem jeho vět a zejména přímých řečí bije mocný tlak, ale jakmile zvednou hladinu, sevře je autor zámlkou, neosobní větou (...) nebo lyrickou apostrofou kraje. V těchto tlumených úhozech, které jen kradmo odhalují lidské mitro s jeho propastmi i výšinami, je všecko kouzlo Knapova slovesného umění.*“²³⁹

Hlavním tématem knihy je podle Martínkovy recenze hlavní postava a její vykreslení. Vojtěch Martínek oceňuje, že se autor hodně věnoval vyjádření pocitů a myšlenek, že se Knapův: „*hlavní zájem obrátil k duševnímu světu venkovského dobyvatele Václava Buchara.*“²⁴⁰

²³⁵ Křelina, František: Knapův román zpod Tábora. In: Pojizerské listy, 16. 2. 1934, s. 9. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7914, č. přír. 82/74.

²³⁶ Rutte, Miroslav: Knapův román z podhorské vesnice. In: Národní listy, 28. 3. 1934, s. 4. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7908, č. přír. 82/74.

²³⁷ Sezima, Karel: Josefa Knapa Cizinec: in: Lumír, r. 60, 1934. in: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7909, č. přír. 32/74.

²³⁸ Vokáč, V. In: Nová doba, 7. 2. 1934. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7917, č. přír. 82/74.

²³⁹ Křelina, František: Knapův román zpod Tábora. In: Pojizerské listy, 16. 2. 1934, s. 9. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7914, č. přír. 82/74.

²⁴⁰ Martínek, Vojtěch: (bez názvu). in: Moravskoslezský deník, 20. 3. 1934. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7913, č. přír. 82/74.

Jedna z mála negativních kritik ze třicátých let je od Miroslava Rutteho. Kritizuje hlavní postavu a její chování a vnímání světa, především v mezilidských vztazích. Nelíbí se mu ani ženské postavy a jejich vnitřní svět, (toto je románu vytýkáno i později v šedesátých letech recenzentkou Hanou Hrzalovou). Rutte napsal v roce 1934: „*V románě není prudčího dramatického konfliktu: vše vyznívá nějak neurčitě a mdle, Bucharovy osudy i jeho vztahy k oběma ženám zůstávají hodně na povrchu. Zdenka je rozběhem k zajímavé, trochu šrámkovské postavě, ale autor ji nedovolí, aby se prudčeji rozžila a proměňuje ji v stín právě v okamžiku, kde se počíná její drama. Podobně neurčitá zůstává i Jitka: je to postava skrz naskrz statická, bez vnitřního vývoje a živého, bezprostředního tepla. A touto šedí, v níž utonul děj, nevyživěný prudčí vášní, působí v Cizinci i Knapův výraz: je suchý, ale bez oné úsečné a nutné věčnosti, jež nahrazuje pel odstínu tíhou faktů. Nevzrušuje ani nezasvěcuje důvěrně do osudů, a na mnoha místech není ani daleko do realistické konvence. Chybí mu stejně intenzita vnitřního napětí, jako celému románu, při němž se neubráníte dojmu, že byl vytvořen spíše řemeslnou rutinou než vzrušeným srdcem a smysly.*“²⁴¹

Způsob vykreslení prostředí a krajiny, do níž je děj románu zasazen, byl přijat recenzenty velmi dobře. Krajina je označena kritiky jako jeden z hlavních hrdinů románu: „*Krajina – opravdový a o to mocnější hrdina, s ním jako s osudem marně zápasí vlastní lidský protagonista.*“²⁴²

Bohumil Polan napsal: „*Knap ovšem velice mnoho ví o povaze agrárního živobytí a umí se živě impresionistickou cestou tak důvěrně přiblížit duši svého milovaného kraje, že by ani nebylo divu, kdyby se v tomto inteligentně srdečném styku spatřoval důkaz hluboké vnitřní sounáležitosti, bez níž asi opravdový umělecký výraz pro ducha krajové individuality nebude nalezen.*“²⁴³ Způsob popisu krajiny je vyjádřen v jakési básnické, nebo malířské zkratce. Jako by výtvarný kritik psal o obrazu: „*Neplýtvaje prostředky popisu, dovede Knap dvěma, třemi větami krajinářské malby vzbudit nadmíru sytý a melodický pocit místa a času ve*

²⁴¹ Rutte, Miroslav: Knapův román z podhorské vesnice. In: Národní listy, 28. 3. 1934, s. 4. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7908, č. přír. 82/74.

²⁴² Sezima, Karel: Josefa Knapa Cizinec: in: Lumír, r. 60, 1934. in: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7909, č. přír. 32/74.

²⁴³ Polan, Bohumil: Knapův návrat k půdě. in: Čin, r. VI, č. 11, 1934, s. 247-250. in: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7904, č. přír. 82/74.

volné venkovské přírodě. Je hotový drobný mistr ve vyjádření chvilkové nálady krátkým a hebkým tahem kresebné linie, kypře vrženou skvrnou smyslně omžené a měkce prosvícené barvy.²⁴⁴

Nejznámější literární kritik F. X. Šalda ocenil lyrické ztvárnění románu s jeho básnickou a malířskou atmosféru. Přirovnal impresionismus Josefa Knapa k impresionismu Antonína Sovy: „*Úděl Knapův je, zdá se mi nyní po Cizinci být někým jako pokračovatelem Sovovým. I Sovovy romány jen zúrokovaly jeho lyrický přínos, byly osvěžujícím darem lyrickým epice. Ale Knapův lyrism krajiny a zemitosti je ovšem založen víc na poznání a na důvěrnějším poznání objektu, než tomu bylo u Sovy.*“²⁴⁵ Šalda oceňuje i Knapovu dokonalou znalost kraje, všímá si i jeho zemědělských znalostí a rozpracovanosti detailů v románu: „*Zná svůj kraj, nejen povrchem, ale řekl bych i nitrem, jeho zvrstvením geologickým, a zná jej ne jako měšťák z povrchních výletů, nýbrž jako rodný kraj, který se s ním sžil v dlouhém laskavém poznávání a v intenzivní lásce. Ví, jaké jsou na příklad v té nebo oné poloze pozemky, co se do nich musí zasít nebo sázet, kdy úhořit, a proč to a ne jiné; a ví, jak právě tyto zemité vrstvy a zemské složky konfigurují básnický a malířský obraz krajiny. Jeho vlastní básnické ložisko: lyrism krajiny, lyrism země.*“²⁴⁶

Soulad přírody a práce společně s člověkem tvoří základ ruralistického Knapova vnímání skutečnosti. Všimají si toho i recenzenti: „*Příroda a práce tvoří tu stále neodlučitelný doplněk lidských povah, jež mívají cosi zatvrzelého i vzpurného jako pole: nutno se nejprve s nimi těžce rvát, než vydají svou žej.*“²⁴⁷

O historických skutečnostech při zasazení románu do určité doby míní F. X. Šalda i Vojtěch Martínek, že dodávají románu na přesvědčivosti. Přiřazují román do období mezi dvě světové války. Lze to určit i podle zmínky o hlavním hrdinovi a synovi starého Kruse, kteří byli v první válce. Leccos napoví i popis zemědělské práce, ale i dobových strojů, novinek, motocyklů, továren. Podle Šaldy to románu

²⁴⁴ Polan, Bohumil: Knapův návrat k půdě. in: Čin, r. VI, č. 11, 1934, s. 247-250. in: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7904, č. přír. 82/74.

²⁴⁵ Šalda, František Xaver: Šaldův zápisník, roč. VII., č. 7/8, 1934, s. 207-211. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7912, č. přír. 82/74.

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ Rutte, Miroslav: Knapův román z podhorské vesnice. In: Národní listy, 28. 3. 1934, s. 4. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7908, č. přír. 82/74.

prospělo, protože pochvalně napsal: „*A na svůj prospěch je i tento román zarámován historicky jistou dobou hospodářské konjunktury selské, dobou snadných zisků a výdělků, rozpráhlé selské podnikavosti a výbojnosti v určitých letech poválečných.*“²⁴⁸

Vojtěch Martínek si také všímá technického pokroku a témat: „*To jest už nová dědina, kterou Josef Knap líčí – slyšíte o strojích, mlátičkách, motocyklu, proměnu starosvětského života venkovského v dnešní útvary popřevratové.*“²⁴⁹

Porovnávání Knapova díla s díly jiných autorů písičích o vesnici a vesnické tematice vychází u Vojtěcha Martínka kladně pro Josefa Knapa. Ceněna je i Knapova schopnost psaní, vypracovaná možná i pod vlivem severské literatury: „*Nejeden dnešní spisovatel, když líčí dědinu, nanáší barvy co nejpříkřejší a nebojí se kreslit scény co nejtvrdší. Tam nikdy Knap nezachází: poznáváte, že má rád slovo, že piluje věty, že má raději náladu než tvrdé čáry, ač dovede vypravovatelskou linii vésti pevně, nepřerývavě. Jistě ne bez užitku četl knihy velkých romanopisců ze severu – možno říci: Život na dědině, viděný básnickýma očima.*“²⁵⁰

Recenzent Antonín Veselý oceňuje jazykové ztvárnění románu a výběr stylistických prostředků. Vyzdvihuje zkratkovité podání románu, zamýšlí se nad místem v románu, které některým recenzentům vadilo – absence přemýšlení před sebevraždou hlavního hrdiny: „*Tento příběh rozvinul Kap v úsporném zkratkovitém podání. Kresbu hlavní postavy založil v duchu její uzavřenosti na hospodárných, někdy až kusých nápovědích. Počítal s čtenářovým domyšlením těchto nápovědí zejména v kritických chvílích hrdinovy přípravy k sebevraždě. Více napovídal než podrobně rozebíral povahy obou dívek. Šetřil i názornými doklady své věrné znalosti života selského.*“²⁵¹

Spisovatelka Božena Benešová napsala do *Listu paní a dívek Eva* článek, ve kterém oceňuje Knapovu schopnost charakterizovat určitý kraj. Napsala, že

²⁴⁸ Šalda, František Xaver: Šaldův zápisník, roč. VII., č. 7/8, 1934, s. 207-211. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7912, č. přír. 82/74.

²⁴⁹ Martínek, Vojtěch: (bez názvu). In: Moravskoslezský deník, 20. 3. 1934. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7919, č. přír. 82/74.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ Veselý, Antonín: Agrární román z Českého ráje. In: Pražské noviny, 11.2.1934. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7918, č. přír. 82/74.

Knapovo dílo „je prosto všeho sentimentálního idealismu, stejně jako je vzdáleno všech naturalistických hrubostí. Nikdy dosud nepodařilo se autoru zachytit charakter určitého kraje a ráz jeho lidí tak pevně a přesvědčivě, jako v tomto románu.“²⁵² Benešová v recenzi uvádí, že Josef Knap zná zemědělskou i lesáckou práci a přesvědčivě ji umí popsat: „Další předností Knapovy práce je autentická znalost selské i dřevařské práce, která mu dovoluje být velmi stručným a nechybit přece účinku, mluví-li o drsnosti a skličující nejistotě těžkého života v podhoří nebo o jeho zádušné poezii.“²⁵³

Jan Vojtěch Sedlák přirovnává román k básnickému melancholickému dílu: „(...) román je vyvážen přímo u jeho rodného kraje jičínského, celý ráz přírodní je tu přímo vytyčen i s rodným básnickým Podůlším, s typickými rozvalinami Trosek a s melancholickými dálkami podhoří a hor krkonošských.“²⁵⁴

I v této recenzi je román přirovnáván k básni. Není podepsána, mohla by ke konci být osočována z hlásání ideologie. Až nadneseně dnes zní doporučení, že by román měli číst všichni mladí zemědělci: „Romantické Jičínsko je nejen vstupní branou do krás Českého ráje, ale také domovem prostých selských lidí, kteří se plahočí od rána do noci na rodné hroudě, aby jí vyrvali, co do ní vložili. S údělem tvrdého boje sedláka kdesi na Jičínsku nás seznamuje ve svém románě Josef Knap přesvědčivě. Vylíčil své milé Jičínsko už v několika literárních pracích, ale tentokrát to není obyčejná píseň na práci sedlákovu. V Cizinci zní bohatý akord práce, člověka půdy, majestátu přírody a vině i trestu zároveň. Knap psal román, čtenář čte báseň od počátku ke konci. Knihu by měli číst všichni mladí rolníci. Mohl ji napsat jen člověk nejvřelejších vztahů k půdě.“²⁵⁵

Recenze Helmutha Braunera z roku 1941 chválí Knapův román, vykreslení hlavních postav, všímá si ruralistického vidění autora a realistické aplikovatelnosti a oceňuje, že: „dogmaticčnost půdy je zachycena zkušenou rukou spisovatele, který

²⁵² Benešová, Božena: Josef Knap: Cizinec. In: Eva, roč. VI, č. 12. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7911, č. příř. 82/74.

²⁵³ Benešová, Božena: Josef Knap: Cizinec. In: Eva, roč. VI, č. 12. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7911, č. příř. 82/74.

²⁵⁴ Sedlák, Jan Vojtěch: Vesnický román Josefa Knapa. In: Důstojnické listy, 22. 2. 1934. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7920, č. příř. 82/74.

²⁵⁵ anonymní recenze: Josef Knap: Cizinec. In: Lidová škola hospodářská, listopad 1941, č. 9. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7929, č. příř. 82/74.

nejen že rozumí zásadám ruralismu, ale dovede také přístupným a srozumitelným způsobem tyto zásady aplikovati, aniž by tím vytvářel mrtvý typ. Naopak, Knapovi lidé – alespoň v tomto románě – žijí, jsou dosti plastiční a prokrvení, dosti skuteční, aby mohli být od hodiny přesazeni jinam, bez obavy, že se tím rozlomí jejich ruralistická výbava. Neskládají se ze snů neuskutečnitelných.“²⁵⁶

K hlavním ženským postavám Jitky a Zdeňky dodává Helmuth Brauner, že Josef Knap: „je vyprávěčem lidsky sdílné reality. Není tu nikde sentimentality, ani v osudu Jitčině ne, ani v osudu Zdenčině a není tu také povýšené tvrdosti. Klidným tokem plyne vyprávění o prostém a přece významně zaměřeném osudu člověka vykořeněném z vhodného klimatu země i života. A takové romány s jemně navrstveným a nevtíravě tendenčním rysem svazku půdy a člověka se dají dobře číst.“²⁵⁷ A pokračuje, že Knap „v této knize vyznal zákon půdy a jako přísnému božstvu přiznal půdě právo oběti.“²⁵⁸ Autor recenze něco Knapovi přece jenom vytknul, a sice to, že nepoužil hovorová slova jičínského kraje a neozvláštnil jimi text: „Zůstal důsledně při spisovném jazyku, takže sblížení čtenáře a knihy není bezprostřední.“²⁵⁹

V recenzi Růženy Pochové z roku 1942 se objevuje zmínka o půdě a božstvu: „Zákon půdy však je silný a kdo žije bez kořene a zpřetrhá svazky půdy a člověka, musí přinést oběť tomuto přísnému božstvu.“²⁶⁰ Na adresu románu závěrem její recenze znějí pochvalná slova: „Bez sentimentality, klidně plyne toto vypravování o prostém a přece tak zajímavém osudu člověka, který zůstal cizí nejen podhorské půdě, ale i životu.“²⁶¹

²⁵⁶ Brauner, Helmuth: Zákon půdy v jednom románu domácím a cizím. In: Národní střed, Praha, 31. 7. 1941. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7932, č. přír. 82/74.

²⁵⁷ Tamtéž

²⁵⁸ Brauner, Helmuth: Zákon půdy v jednom románu domácím a cizím. In: Národní střed, Praha, 31. 7. 1941. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7932, č. přír. 82/74.

²⁵⁹ Tamtéž

²⁶⁰ Pochová, Růžena: Nové knihy, J.Knap, Cizinec, Román, Praha, Novina. 1941. In: Český zápas, Praha, 29. 1. 1942. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 69/200100059.

²⁶¹ Tamtéž

Další recenze vyšly u příležitosti vydání románu po dlouhých dvaceti letech. Jedna z nich byla negativní – jedná se o jedinou veskrze negativní kritiku ze zpracovaných recenzí z let 1934-1965. Novinářka z *Večerníku Praha* vyčítá Knapovi neúplnou zpracovanost některých scén: „*Děj (..) zpracován jen v jednotlivých momentech – Knap sděluje věci jako hotové, charakter jeho lidí je neproměnný, lidé sami jsou jakoby konstantní. Václav, Zdeňka, Jitka jsou osobití, až divní, rozumíme jim jen zpola, pohybují se víc jako přízraky nežli jako skuteční lidé. Cizinci jistě nelze upřít sugestivní atmosféru, tradování člověka i světa je tu poznamenáno však vírou v osud, vírou nepřipouštějící možnost vzpoury, aktivity.*“²⁶²

Ruralismus a způsob, jakým Josef Knap venkovský život vykreslil, recenzentka kritizuje: „*Jeho filosofii i jeho vykreslení venkovského člověka přes všechny krásně stylizované věty na záložce pocítujeme dnes nutně jako překonané.*“²⁶³ Dále je v recenzi uvedeno, že knize ublížilo neaktuální téma i kulisy příběhu. Bohužel recenzentka už neuvádí fakt, že kniha nesměla přes dvacet let vycházet. Vesnický život i život ve městech se radikálně změnil, především kvůli kolektivizaci venkova.“ Tato skutečnost se ostatně neuvádí v recenzích ze šedesátých let nikde: „*Čas hodnotu knížky prověřuje, její tvar, kvalitu, smysl její výpovědi vnímáme v odstupu let mnohem ostřeji. Cizinec čten v roce 1965 působí dojmem osobité, promyšlené prózy, nicméně však prózy vytržené ze souvislostí.*“²⁶⁴

Jiná recenze, a to z téhož roku z *Rudého práva*, vyznívá kladně. Milena Mášová si všímá vlivu prostředí a krajiny, ve které se román odehrává. Napsala: „*Jak je pro J. Knapa typické, člověk je determinován prostředím – svým rodným krajem, jedině tady je schopen realizovat lidské vztahy(...).*“ Autorce nepřipadá román a vykreslení postav v něm za překonané. Podle její interpretace se objevuje v souladu s moderními romány jev odcizení: „*Je zajímavé, že tento na první pohled vesnický román, vystihující v přesných baladických zkratkách kolorit předválečné vesnice a zachycující životní okolnosti dnešnímu čtenáři vzdálené a cizí, přesto nevypadl z kontextu moderní románové tvorby, ba naopak přesně do něho*

²⁶² Hrzalová, Hana: Cizinec po třiceti letech. In: *Večerní Praha*, 2. 8. 1965. LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7937, č. příř. 82/74.

²⁶³ Hrzalová, Hana: Cizinec po třiceti letech. In: *Večerní Praha*, 2. 8. 1965. LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7937, č. příř. 82/74.

²⁶⁴ Tamtéž

zapadá.(...) Knapovi se podařilo na osudu hrdiny odhalit příčiny jevu, který jsme si navykli označovat termínem odcizení. ²⁶⁵

Karel Dvořák si v recenzi nazvané *Cizinec nikoli Camusův* také všímá pojmu odcizení, zmiňuje paralelu s románem Alberta Camuse *Cizinec*: „Knapův román vyšel 8 let před Camusem a doznal 7 vydání.(...) nemá vsutku tak daleko těm hrdinům dnešní prózy, kteří vytrženi z tradičních souvislostí marně hledají své místo v současném světě a jsou najednou jen módním derivátem a vnějškovou personifikací filosofického pojmu odcizení. ²⁶⁶

Dvořák si všímá dobové prózy šedesátých let a porovnává ji s *Cizincem*. Román nedopadá v tomto srovnávání nejhůř: „řeč zazní v současném literárním kontextu snad nezvykle, ale o to silněji především lahodou a čistotou svého jazyka, podmanivě kreslicího básnivou krásu domova české krajiny, což dokázal i v jiných knihách. ²⁶⁷

Milan Suchomel v *Literárních novinách* také hodnotí kladně vykreslení regionu, krajiny a kvality ruralistického románu, které mu neubírají ani léta uplynulá od prvního vydání. Věřící, že se knížka bude číst i dnes. Všímá si mýtu půdy a země, rozděluje pojmy kraj a krajina. Za klad považuje i to, že *Cizinec* není vesnický román. Obsáhlý úryvek vystihuje a interpretuje román *Cizinec* velmi přesvědčivě, je proto zařazen na závěr stránek věnovaných tomuto románu: „Člověk je do svého kraje vtěsnán svým životem a smrtí, kraj je předpokladem všech dalších lidských vztahů, přetrvává všechny ostatní úchvaty a deziluze. Druhorozenectví Bucharovo, odstrčenost a potom odchod do kraje, v němž se nenarodil a nevyrostl, jsou položeny v kontrastu k tomuto nejzákladnějšímu předurčení. Přesto není *Cizinec* vesnický román. Není v něm vesnice, a nejsou v něm vesničané, všechno je vyprávěno jedinou postavou. Krus je proti přistěhovalci Bucharovi člověk usazený, vrostlý do půdy. Student z hájenky také bloudil po městě jako cizinec, ale neztroskotal, vykřesal se, zachoval si domov, maje se kam vracet. V původním vydání ladí výrazněji než v reedici – impresionistický jazyk a plenér prošlehnutý skvrnami světla, role a lada tonoucí

²⁶⁵ Mášová, Milena: Krátce o knihách. In: Rudé právo, 1. 9. 1965, s. 2. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, *Cizinec*, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7933, č. přír. 82/74.

²⁶⁶ Dvořák, Karel : *Cizinec nikoli Camusův*. In: Nové knihy, 27. 5. 1965. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, *Cizinec*, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7993, č. přír. 82/74.

²⁶⁷ Tamtéž.

v atmosféře ročních dob. Krajina žije bezprostředněji než kraj. V tom je tedy jednota mezi oběma hrdiny. Však také závěrečného vítězství není dosaženo bojem, nýbrž naopak po předchozím zdeptání a cestou tzv. zmoudření. Buchar se vrací do kraje sobě vlastního, k správnému zakořenění. Soulad je utvrzen. Vše v novele bylo pro postavu, sama postava byla pro kraj a jeho mýtus. Ten proniká a rámcuje vyprávění, tím však předčasně bere prostor dalšímu básnickému poznávání. Tuhne v ideu, dodává situační a dějovou konstrukci i jistotu tradice, po níž rád sáhne a zrenovuje si ji kterýkoli pokrokář v kterékoli době.²⁶⁸

4.2 Román Věno

Poprvé vyšlo *Věno* v roce 1944 v Praze.²⁶⁹ Poté vyšlo ještě čtyřikrát do roku 1948, což svědčí o poptávce a spisovatelském úspěchu. Po dlouhé odmlce pak smělo *Věno* vyjít až v roce 1968.

Příběh vypráví o osudech dvou rodin ze dvou samot na protilehlých stráních. Stavení rodu Rudišů na severní straně jako by provázelo prokletí, na rozdíl od jižního stavení rodu Štěpařů, kde se daří. Motiv věna se opakuje v několika rovinách a má osobitou symboliku. Může se jednat o domov a krajinu. O věno v podobě dobrého hospodáře či hospodyně. Věnem může být i kuň, kterého dostala nevěsta do výbavy. A možná je ve věnu zašifrováno nějaké poselství. Dávný příběh severní chalupy, že pomáhat nepřátelským vojákům se nevyplácí, a proto na to doplatí celá další pokolení. Dosud neukončený je životní příběh několika postav z obou rodů, kde se osudy proplétají na pozadí podhorské jičínské krajiny.

Opět se Josef Knap vyznává z lásky k svému domovskému kraji. Dílo vychází během války. Možná právě proto je zde mnohé nedořečeno a zůstává tajemstvím. Román začíná impresionistickým popisem strání, na kterých stojí dvě stavení: „*Stráně. A stíny oblak, jež prchávaly po zprohýbané mapě samotářských pozemků, připomínajíce střídání času. Byla tam také dvě stavení, ačkoli ani ona nenadělala mnoho hluku. V těch končinách, kde marná krása strání se vtělovala*

²⁶⁸ Suchomel, Milan: Cizinec ještě po 24 letech. In: Literární noviny XIV, 32, 7. 8. 1965. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Cizinec, recenze z let 1934-1965, č. inv. 7935, č. příř. 82/74.

²⁶⁹ Knap, Josef: *Věno*. Literární a umělecký klub, Praha 1944.

hlavně v kvetoucí bramborová a jetelová pole, žilo se celkem bez velkých příhod. Odešlé roky se kladly na sebe, jeden na druhý, do desetiletých vrstev. Tak uléhá spadané listí, když nepřijde zvláštní vítr. ²⁷⁰

Důvody, proč mají v jednom domě smůlu a ve druhém štěstí jsou vysvětleny dávnými událostmi, které se dědí jako příběh z generaci na generaci. Místo, kde stojí chalupa Rudišů, pronásleduje od dávných dob neštěstí: „Říká se, že tam vystoupili na jednoho a ubodali ho nožem, bezpochyby pro děvče. Pak taky se mluvilo, že nebožtík Rudiš, otec hospodářův, měl dostat nějaké peníze od Prajzů, že jim ukázal cestu za vojny v šestašedesátém. Peníze podle všeho zakopal, ale nebylo jisté, že s nimi také jejich mstivou moc, neboť co jiného mohlo od té doby od chalupy odvracet štěstí než ony. ²⁷¹

Předurčená k dobrému hospodaření je chalupa na jižní straně rodu Štěpařů, která „nepamatovala větších nehod. Rostli tam hospodáři tak trochu jako na výsluní, každý to s chalupou přivedl o poznání dál než jeho předchůdce. ²⁷²

V tomto románu se často mísí příběhy a odkazují na ty, které Knap popsal ve svých pamětech, a souzní tak s jeho životním příběhem. Motiv koně Hnědky, práce v žentouru, mamčin prodej domácích přebytků na trhu v Jičíně. ²⁷³

Časově je román umístěn do období před první světovou válkou. Zmiňuje se stavba železnice z Libáně do Jičína, a pak i z Libáně do Staré Paky. Tato trať nedávno oslavila sté výročí. ²⁷⁴

Román je zasazen do Jičínska, popis stavení a vesnice odpovídá Podůlší, ze kterého je výhled na panorama hor. Zmíněn je Jičín s tržištěm, kam chodila hospodyně Štěpařová prodávat zemědělské přebytky, aby nastřádala dívkám na věno. Na trhy se v románu *Věno* jezdilo i do Lomnice nad Popelkou. Stejně na tuto cestu vzpomíná Josef Knap v memoárové knize *Bez poslední kapitoly*. V Jičíně je výrobce zemědělské techniky, podnik Kotek (později přejmenován na Agrostroj

²⁷⁰ Knap, Josef: *Věno*. Literární a umělecký klub, Praha 1944, s. 9.

²⁷¹ Knap, Josef: *Věno*. Literární a umělecký klub, Praha 1944, s. 9.

²⁷² Tamtéž. s. 10.

²⁷³ Více k těmto paralelám v kapitole diplomové práce 4.3.1 *Paralely mezi knihou paměti Bez poslední kapitoly a romány Cizinec a Věno*.

²⁷⁴ Povolení ke stavbě trati (Sudoměř) Skalsko – Mladá Boleslav – Stará Paka je z roku 1904, stavba byla zahájena 26. 5. 1904, dokončena byla 1906, kdy přijel první vlak do Lomnice nad Popelkou. Na stavbě pracovali i italsí dělníci.

Jičín). Nedaleko Jičína jsou Valdice, kde bylo zřízeno vězení.: „*Když se v slunci třpytivala okénka ve střeše kartouzské věznice, znamenalo to, že se přiblížila jedenáctá hodina.*“²⁷⁵

4.3 *Bez poslední kapitoly*

Mezi Knapovo literární dílo patří také kniha vzpomínek *Bez poslední kapitoly*. Josef Knap v ní vzpomíná na své dětství a mládí, na pracovní činnost v Národním muzeu a vzpomíná na své přátele a rodinu. Náhled těchto pamětí není polemický, politický ani klerikalistický. Popisuje atmosféru vesnice Podůlší u Jičína a jejího okolí, jak se mu jevila od dětství až po dobu jeho zralého věku. Poeticky vypovídá o životě na venkově. Mezi nejpůvabnější kapitoly patří ty, v nichž vykreslil detailně osobitý podůlešský svět.

Josef Knap psal vzpomínky postupně, pod jednotlivými kapitolami nacházíme data.²⁷⁶ V roce 1983 vyšlo v exilovém římském nakladatelství Křesťanská akademie v edici Vigilie pod názvem „*Bez poslední kapitoly*“²⁷⁷ třináct prvních kapitol²⁷⁸. Následovalo ineditní vydání „*Vítr ve starých stromech*“²⁷⁹ ještě kratší verze v pražské samizdatové České expedici v roce 1988.²⁸⁰ Až v roce 1997 vydalo nakladatelství Torst úplné vydání vzpomínek s názvem „*Bez poslední kapitoly*“²⁸¹ s doslovem Zdeňka Kalisty.

Tematicky můžeme paměti rozdělit na dvě části – na část věnovanou rodičům, sourozencům, rodnému kraji a část věnovanou známým i méně známým

²⁷⁵ Knap, Josef: Věno. Literární a umělecký klub, Praha 1944, s. 23-24.

²⁷⁶ Nevíme dosud, ve kterém období začal své vzpomínky psát a kdy práci přerušil. Některé texty – z roku 1938, 1947, 1963, 1967, 1968 nebo 1969 – byly otiskovány v různých periodikách.

²⁷⁷ Knap, J.: *Bez poslední kapitoly*. Vzpomínky. S doslovem Antonína Kratochvila, Křesťanská akademie. Edice Vigilie, Řím 1983

²⁷⁸ Kniha obsahovala části: Větev po větvi; Podůlší; Na Vinické pouti; Vánoce, vánoce; Vítr ve starých stromech; Nenarodily jsme se proto, abychom trhaly květiny; S mladšími sestrami; Bratr Jaroslav; Proměny; Za vzdálenou zemí; Tři týdny u hranic; Pochod v předjaří; Okolo Národního muzea; Doslov: Poslední kapitola (dr. Ant. Kratochvil)

²⁷⁹ Knap, Josef: *Vítr ve starých stromech*. Česká expedice, edice Hlas, Praha 1988

²⁸⁰ Obsah oproti římskému vydání je chudší o první čtyři kapitoly.

²⁸¹ Knap, J.: *Bez poslední kapitoly*. Doslov Zdeňka Kalisty. Ediční poznámku napsal Jan Šulc. Torst, Praha 1997. 320 s.

lidem. Knap ukazuje postavy a postavičky kulturního i politického světa, nenadýmá se při výčtu svých známých a kamarádů přeslavných jmen. Představuje nám lidi, se kterými se seznámil během svých studií v Jičíně a v Praze. Vyznává se z obdivu k básníkovi Fráňovi Šrámkovi, který mu byl v jeho tvorbě velkou inspirací. Vzpomíná na své studentské mládí, setkání s Jiřím Wolkerem, A. M. Píšou, Zdeňkem Kalistou, Jaroslavem Seifertem, Františkem Křelinou, Janem Knobem, Václavem Prokúpkem a dalšími významnými představiteli literárního i společenského života. Nechlubí se korespondencí, pochvalnými literárními kritikami, ani předním místem na žebříku prodejnosti a oblíbenosti knih, kterého dosáhl ve třicátých letech.

Knap nás provádí vesničkou Podůlší – „tou nejhezčí vesnicí vůkol“ a detailně nás seznamuje s rodem Knapů: „*Svým rodičům a rodnému Podůlší vytvořil literární pomník trvalé hodnoty*“²⁸², napíše později v literární recenzi Otokar Mališ.

Knap je velmi úsporný ve svých sděleních, nešokuje, nechce být litován. Vzpomínky jsou bez sentimentálního balastu, který občas tento typ literatury mívá. Jedná se o kroniku dvacátého století, o historickou knihu, která nám ukazuje, jak se dříve žilo na vesnici. Z vlastní zkušeností popisuje zemědělské práce na drobném hospodářství, každodenní dřinu. Všední dny střídají sváteční dny, které lidé uměli naplno prožít. Cítíme kouzlo poutí na kopec Tábor u Lomnice nad Popelkou, atmosféru trhu v Jičíně nebo Lomnici. Knap svou postavu upozaduje, vynáší charakterové klady jiných lidí, pro ty ostatní a jejich slabosti má lidské pochopení a neodsuzuje je ani nekárá.²⁸³ Přitom mu někteří lidé velmi ublížili, i třeba tím, že byli slabošsky pasivní.

Vzpomínky bývají obecně nedocenitelným pramenem pro pochopení života „obyčejných lidí“ dvacátého století. V literatuře 20. století, které nás zajímá, existují spousty vzpomínkových knih různých autorů. Subjektivní je většina z nich. Setkáváme se i s přeceňováním vlastního významu autora a jeho tvorby. Autor se tak stává středobodem vesmíru a kolem něho se všechno točí.²⁸⁴ Josef Knap sám sebe posunul na okraj, svou osobu v nejmenším nevyvyšuje, nevychvaluje. Může tak na

²⁸² Mališ, Otokar: Vzpomínky z „tradičního pásma“. In: Literární noviny, č. 48, 3. 12. 1997.

²⁸³ Martin C. Putna mimo jiné vyčítá Knapovi, že nepopsal svou úlohu a působení v literárních kruzích. In: Bez hlavní kapitoly, Respekt 43, 1997.

²⁸⁴ Nor, A. C.: Život nebyl sen. Atlantis, Brno 2005. Kalista, Zdeněk: Po proudu života. Atlantis, Brno 1997.

neznalé čtenáře působit, že jeho osobnost neměla tak velký vliv na společenské a kulturní dění. Opak je ale pravdou.

Prostřednictvím prožitků samotného autora i jeho blízkých se můžeme dozvědět o přelomových událostech 20. století. Přečíst si, jak vnímal citlivý člověk obě světové války, události kolem let 1938, 1948 a jaké byly následky těchto přelomových let. Jak trávil nešťastný rok 1938 s vojáky u hranic: „*Já jsem toho roku v pohraniční pevnůstce a při evakuaci pásma u Litoměřic (za odvozu Máchových ostatků na Vyšehrad) našel téma k své knížce Dívčí hlas.*“²⁸⁵

Během jara 1945 byl jako jeden z mála zaměstnanců Národního muzea nasazen do vysočanské továrny Aero. Vyráběly se tam letecké součástky. Dokázal si najít i v napohled nepříjemných situacích vždy něco pozitivního. Vzpomíná na toto období rád. Při práci v továrně načerpal látku i pro povídku o dívkách, které se schovávají za náletu. Povídka vyšla v souboru Čas kopřiv²⁸⁶ „*Našel jsem v Aerovce, v jejím velkorysém a vzdělaném šéfkonstruktéru Antonínu Husníkovi, zaměstnavatele, který byl v mnohém směru opak ujařmených intelektuálních duší hlídajících svá vědecká stanoviště a své kariéry. Pod jeho křídly, řečeno obrazně: pod křídly jeho ochrany; a doslovně: pod křídly u něho vyráběných letadel (myslím, že to byly siebly) jsem nenaděl mnoho užitečné práce, zato jsem získal mnoho poznatků o lidech a strojích a době. Poznal jsem masu vyrábějící usilovně pro říši letadla, i znamenité jednotlivce v neviditelné rezistenci. Nechci o tom víc mluvit. A poznal jsem nálety hloubkařů, mustangů, nálety na nedaleké kbelské letiště, i konečně ten zákazonosný velikonoční (z 25. března 1945) – po něm se muselo dlouho v troskách chodit pěšky.*“²⁸⁷

Předjímá svůj budoucí osud v padesátých letech, když se ptá a naznačuje, že bude někdy pomocným dělníkem. Hořce dodává, že to bude za jiných okolností, za jiného vedení továrny Aero: „*už nebude druhý Antonín Husník. Šéfkonstruktér továrny Aero, jeden z budovatelů československého letectví v první republice, byl hned v horku revoluce zbaven svého místa. Nevím přesně, jak dlouho trvalo a jak mu bylo, než byl znovu povolán do letectví, a ne nadlouho. Při zkušebním letu s novým strojem narazil v mlze na les u Ještědu. Smrtelně raněný se*

²⁸⁵ Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, s. 169.

²⁸⁶ Knap, Josef: Čas kopřiv. Aeterna, Praha 1994.

²⁸⁷ Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, s. 141.

*s nepředstavitelným vypětím dovedl do turistické chaty na vrcholu Ještědu a dodýchal v nemocnici. Ještě jsem zastihl zurážené koruny smrků. Tak umírají letci.*²⁸⁸

²⁸⁸ Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, s. 143.

4.3.1 Paralely mezi knihou paměti *Bez poslední kapitoly* a romány *Cizinec* a *Věno*

Josef Knap některé motivy spjaté s dětstvím a životem v Podůlší zúročil ve svých románech. Opakovaně se v pamětech zmiňuje o kobyle Hnědce: „*Rostl jsem s Hnědkou od jejího mládí... Byla jako člen rodiny. Měla časem vytahaný břich od hříbat, rok co rok je poskytovala našim na prodej.*“²⁸⁹, podobně i v románu *Věno*: „*Jak vysokého věku může dosáhnout kůň v dobrých rukou? Dřív než se mladé hospodyně narodilo první děvčátko, měla Hnědka hříbě a sřídaly se potom, protože Marie nedopustila ji prodat, když sem tak přišly spolu z jejich domova, hřebice jako svatební věno, jako její průvodce z dívčí doby.*“²⁹⁰ Ve stejném románu se setkáme s postavou Smrti, o které vypráví babička při draní peří: „*Šla proti nám, svítíl měsíc. Hlučely jsme, jak nás bylo kolik, a muziku v nohách, ještě jsme v duchu tancovaly, a najednou zmlkne všechny rázem, jako by nám huby zašil. To jsme ji uviděly kus před sebou. Zvláštní spřežení, tanec a Smrt, řeknete, inu bylo to tak. Pěšina v lukách byla úzká, jen co by prošel jeden za druhým. Teď proti nám jde něco bílého, vůčihledě to roste. Hned jsem věděla, že to je Smrt, Rodičko Sedmibolestná. Nohy podklesávaly v kolenech, jak si umíte představit, kapky krve by se v nás byl nedořezal.(...)Ještě to cejtím, otrásla se. Taneční šaty se mi dotkly jejích. Ještě to cejtím v kořincích vlasů. Bylo to, jako když zašustí papír.*“²⁹¹

V pamětech Knap zaznamenal vyprávění vlastní babičky takto: „*Avšak s pravým mrazením jsme poslouchali vyprávění, kde vystupovala Smrt, jednou ji sama, nebo s kamarádkami potkala večer na luční pěšině u Cidliny cestou od muziky, rostoucí postavu v něčem bílém, jak to zašustilo! – zrovna i my jsme to cítili na své kůži. Jindy stála Smrt v noci u branky do Žďárského dvora, opřená o jesen. Když už jsem byl v letech, zanedbal jsem příležitost optat se babičky, jak to bylo se Smrtí doopravdy. Mezi námi, babi: Byla? Zašustilo to od ní?*“²⁹²

Postava mladšího Knapova bratra Jaroslava se také objevila v literárních vzpomínkách i v románu *Cizinec*. Totožná je pasáž, kde se bratři vyprovázejí navzájem, ale ani jednomu se od druhého nechce odloučit: „*Matčin bezdětný bratr,*

²⁸⁹ Knap, Josef: *Bez poslední kapitoly*. Torst, Praha 1997, s. 106-107.

²⁹⁰ Knap, Josef: *Věno*. Literární a umělecký klub, Praha 1944, s. 20.

²⁹¹ Tamtéž. s. 66-67.

²⁹² Knap, Josef: *Bez poslední kapitoly*. Torst, Praha 1997, s. 11.

aby ulehčil našim, vzal si Jarku odmalička jako za svého na chalupu v Lochově, hodinu cesty přes les. Právě proto, že nás rozvedli, byli jsme si nejmilejší. Když někdy přišel domů, potloukali jsme se spolu po zahradě, najednou vzácní jeden druhému. Blížil se navečer: „Už musíš zpátky, v lese se dřív stmívá. Už musíš jít, není to nic platné.“ Pořád otálel. Nebo když jsem já přišel kvůli něčemu do Lochova, vyprovodil mě kus po mezi, nemohli jsme se nijak rozejít, oddalovali jsme oba okamžik, kdy nás jednoho druhému zacloní vysoké žito.²⁹³

Podobných shodných motivů lze najít mezi paměťmi a romány více. Je zajímavé sledovat, jak se osobní prožitky otiskly do umělecké literatury.

Mezi pozoruhodné zmínky patří i ty, které věnoval malířům. Lze říci, že od svých přátel malířů přebírá schopnost a umění popsat krajinu a její atmosféru přímo umělecky. Popisuje scenérii kraje a přitom vzpomíná na setkání s malířem Františkem Kavánem: „*Od tábořské pouti až skoro ke svátku Petra a Pavla jsou louky na vrcholu rozkvétání, mnohobarevný svit slunce se chvěje v záplavě květů. V té době v málokterém kraji je tak krásně jako tam. Celý pás luk zrovna zpívá v barevné symfonii, v níž převládá pryskyřník a upolín, rdesno a Pána Ježíše krev, na sušších místech běložlutofialový trajzvuk kopretin, svízele a zvonků. Tak to bylo kolem prvního mého setkání s malířem, který štětcem zbásnil všecku stupnici intimních proměn ve vnitřní tváři těch míst. Byl ostatně básník také v názvu svých krajin, lyrik s horáckým slovníkem: I pod zachmuřeným nebem kvete mák, Svátky táhnou přes vrcha, Odtékání – začátek podzimu, Přehánky od Tábora, Podmrak, Přesýpání nálad, Jeřáby v zatáče, Hnědé jaro, Proměna za městem.*“²⁹⁴

Dalším „ruralistickým“ malířem, kterého si Knap oblíbil, a na kterého vzpomíná ve svých pamětech, byl Vojtěch Sedláček. Spisovatel i malíř měli společná témata – vztah ke koním a východním Čechám. Sedláček pobýval v Javornici pod Orlickými horami. Oba našli stejnou notu nejen v oblasti literární a výtvarné tvorby, ale i v nazírání na vesnici a venkov. Josef Knap napsal: „*Máme z dřívějšíka společně rádi časný dech podzimu. Slyšíte podzim? Za zahradou hučí družstevní sušička sena, ale on maloval ženy sušící seno na hrábích), z druhé strany ostře piští cirkulárka – to je jen podhorský dvojjzvuk sena a dřeva. Zvedneme hlavu do korun javoru a jasanů svěřených ochraně památkového úřadu. Obnošený slamák*

²⁹³ Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, s. 91.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 218.

klade stín do hnědé malířovy tváře. Je v nás obou kus vesničanů: nejdříve je nutno po starém zvyku obhlédnout hospodářství.“²⁹⁵

Obrazy malířů Kavána a Sedláčka by se hodily jako ilustrace ke Knapovým románům. Paralely v jejich díle lze najít, při četbě se vybavují obrazy, a naopak při pozorování obrazů vytanou na mysli fantazie a představy o lidech, třeba „cizincích“ v krajině, kteří jsou zobrazeni na obrazech Vojtěcha Sedláčka.

4.3.2 Ohlasy paměti v tisku a literatuře

Knapovy paměti vyšly vlastně ve třech verzích, z toho dvě verze patří do neoficiální literatury. Přesto zůstaly v povědomí literární veřejnosti a jejich úplné vydání v roce 1997 vzbudilo velkou pozornost a rozpoutalo diskuse.

Antonín Kratochvíl v doslovu k pamětem, které byly exilově vydány v roce 1983 v Mnichově, píše: „*Literárních vzpomínek a paměti je v české literatuře jen poskrovnu. Knapovy paměti přes všecken lyrismus a prozaickou básnickost jsou důležitým pramenem k pochopení otázek české literatury první republiky a duchovního života od komunistického uchvácení moci v roce 1948. I když jen v náznacích, vrhají kritické světlo na léta stalinismu i postalinské éry v Československu. A navíc učí mladou generaci chápat rozvětvenou kulturu českého jazyka, neboť jsou dílem ojedinělého stylisty. Jejich četba uchvacuje hloubkou myšlenek, bohatstvím výrazů a lyrickou krásou obrazů, ušlechtilostí autora, který jako křesťan dovede odpouštět těm, kteří mu ublížili.*“²⁹⁶

Vladimír Novotný ocenil Knapovu literárně vědeckou tvorbu, především statí *Literatura české půdy* (1939). Knapa označil za „ruralistického kacíře.“ V recenzi napsal: „*Knap se vždy snažil být svůj a takový zůstával v celé své padesátileté literární tvorbě. Tento kacíř ovšem vždy zosobňoval přemíru pokory střídmosti.*“ Novotný zalitoval, že paměti nebyly úplně dokončeny, i proto, že plasticky vypovídají o předválečném životě na venkově: „*Paměti tudíž představují především impozantní torzo a nezbyvá než litovat, že nebyly nikdy dokončeny: především vstupní svěživotopisné kapitoly totiž demonstrují brilantní ukázkou subtilního lyrizovaného vyprávění, v němž se jako v zrcadle zračí čarovná realita*

²⁹⁵ Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, s. 223.

²⁹⁶ A. Kratochvíl: doslov k Bez poslední kapitoly, Mnichov, Velikonoce 1983, s. 166.

minulosti, působivě charakterizující všechno, co na začátku dvacátého století náleželo k všednímu vesnickému životu a co nezaměnitelným způsobem spoluvytvářelo detail za detailem, pojem za pojmem, onen nepřeborný a citově plný ruralistický svět předválečného a meziválečného českého venkova. (Třeba takové názvy hrušek ve svém textu Knap vyjmenovává s nostalgickým požitkem jako jména, která už pomalu vyprchávají z paměti, zvolna jako dým, který jen ještě nějakou dobu setrvává nad místem, odkud vycházel, než se rozplyne': hrachovnice...²⁹⁷

Další kladná recenze na exilové vydání vzpomínek *Bez poslední kapitoly* vyšla v roce 1984. Jaroslav Dresler napsal o Knapových vzpomínkách, že: „jsou literatura, krásná literatura, v tom nejpůvodnějším slova smyslu. Už proto, že nejsou polemické, ani politické, a když dojde třeba na rozorání mezí nebo na zakládání zemědělských družstev, Knap se na to zase dívá se svým klidným, úsměvným, místy trpkým humorem jako na všechny změny, které přináší čas, ať už k dobrému nebo k zlému.“²⁹⁸ V recenzi je zmíněn vztah Josefa Knapa k náboženství a zůstává nezodpovězena otázka poslední kapitoly: „Co je asi ta nenapsaná poslední kapitola? Snad tajemství smrti, snad setkání s Bohem? Víme, že Knap byl hluboce, neokázale věřící. Nikdy o tom nerozumuje a nestaví svou víru na odiv.“²⁹⁹

Nového, doplněného vydání se paměti s názvem „Bez poslední kapitoly“ dočkaly v roce 1997. Martin C. Putna napsal do časopisu *Respekt* svou kritiku na toto vydání Knapových pamětí a nazval ji „Bez hlavní kapitoly.“³⁰⁰ Parafrazoval název knih. Už názvem dal najevo své stanovisko k této knize. Putna poznamenal, že kniha nepodává dostatečné svědectví o ruralismu, o tomto doposud pramálo prozkoumaném literárním uskupení meziválečné republiky. Dále se zmínil, že mu chybí údaje o tom, „jak se v ruralismu snoubil či svářel zájem literární, společenskoopravný a u některých autorů přímo politický, rozuměj zájem

²⁹⁷ Novotný, Vladimír: Ze života ruralistického kacíře. In: Tvar 17, 1997.

²⁹⁸ Jaroslav Dresler: Vzpomínky Josefa Knapa. in: Zvon, únor 1984. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Bez poslední kapitoly, recenze z let 1984-1990, č. inv. 7893, č. přír. 82/74.

²⁹⁹ Jaroslav Dresler: Vzpomínky Josefa Knapa. in: Zvon, únor 1984. In: LA PNP, osobní fond Knap Josef, Bez poslední kapitoly, recenze z let 1984 – 1990, č. inv. 7893, č. přír. 82/74.

³⁰⁰ Martin C. Putna: Bez hlavní kapitoly. Autocenzurované paměti Josefa Knapa. in: Respekt, 1997/43, 20 – 26. 10. 1997.

agrárnické strany.³⁰¹ Martinu C. Putnovi vadí chybějící údaje o tom, jaká byla polemika ruralismu k analogickým hnutím v Evropě. Knap se podle něj vyhnul popisu svého působení v ruralistickém hnutí, které trvalo většinu jeho tvůrčího života, a vzpomínal jen na levicové autory, proto aby mohly jeho paměti oficiálně vyjít!

M. C. Putna nepostřehl a nepřipouští možnost, že Josef Knap o sobě a svých literárních zásluhách a úspěších prostě nerad mluví a píše. Pravda, Knap nezmiňuje ve svých pamětech ruralismus, musel by totiž chválit sám sebe a označit sebe jako hlavního představitele tohoto směru. To si lze ale přečíst a zjistit v literárních slovnících vyšlých po roce 1989, nebo v ruralistických sbornících ze třicátých let, kde bylo jméno Josefa Knapa často uváděno. Navíc o Josefu Knapovi se zmiňují ve svých pamětech mnohé osobnosti z literárního života. Jako skromného a poctivého člověka ho uvádějí A. C. Nor, Bedřich Fučík, Ivan Slavík, Zdeněk Rotrekl a mnozí další literáti. Chybí i údaje o oceněných knihách, počtu jejich reedic a jejich úspěšných překladech do cizích literatur. Martin C. Putna uvádí ve své recenzi, že Knapovy vzpomínky nebyly psány „do šuplíku“, ale s předpokladem jejich vydání se chtěl opět vřadit do oficiálních dějin literatury.³⁰²

³⁰¹ Martin C. Putna: Bez hlavní kapitoly. Autocenzurované paměti Josefa Knapa. in: Respekt, 1997/43, 20.- 26. 10. 1997.

³⁰² „ (...) Josef Knap se svému působení v ruralistickém hnutí, které trvalo po většinu jeho mužného a tvůrčího života, ve svých pamětech téměř dokonale vyhnul. Venkovu vzdal, co jeho jest, pouze v úvodních kapitolách, kde líčí své dětství ve vsi Podůlší; líčí je nelibězně, ale v podstatě až k uzoufání podobně jako všichni, kdo se kdy podobného tématu chopili: Zbožná babička, prostý jídelníček, dětské hry, problémy chudého dítěte ve škole, nemilý vpád industrializace do vesnického mikrokosmu et cetera et cetera. Když ale mluví Knap o svém životě dospělém a literárním, vzpomíná kupodivu převážně na příslušníky levé avantgardy, s nimiž se stýkal v nejranějším mládí, na Wolkera, Nezvala, A. M. Pišou, Miloše Jirka a jiné. Zdeněk Kalista je připomenut zase jen prismalem jeho levicového mládí, ruralisticky druh nejbližší František Křelina jen epizodou vlasteneckého spisovatelského prohlášení z roku 1939 (pravda, tato kapitola patří v knize k faktograficky nejčinnějším). Ruralismu s jeho revui Sever a východ, kterou Knap spoluredigoval, je věnováno jen několik málo řádek. Knapovy paměti ve skutečnosti nejsou bez poslední kapitoly, nýbrž bez hlavní kapitoly. Je to svěživotopis kamuflující, záplavou banalit vše důležité přikrývající – téměř tak jako bizarní paměti Ladislava Fukse *Moje zrcadlo* (1995). Zatímco však Fuksův fámulus a editor Jiří Tušl svým pokusem o doplnění toho, co bylo za zrcadlem, Fuksovu posthumnímu opusu na trapnosti jen dodal, editor Knapových pamětí Jan Šulc knihu vhodným zásahem v rámci možností zachránil. Místo doslovu k ní totiž připojil rozsáhlou stať Zdeňka Kalisty *Josef Knap*, součást dosud nevydaného

Dále M. C. Putna uvádí jako závažnou skutečnost, že byl Josef Knap přijat do Svazu československých spisovatelů. Označil ho za „zklamavšího kompromisníka“, neboť se již v padesátých letech vrátil k intelektuální práci, a napsal: „Již roku 1958, kdy většina přátel seděla, vydal Knap knihu-monografii o divadelnickém rodu Zöllnerových a poté až do smrti nepřestal publikovat: reedice svých předválečných próz, další knihy z dějin divadelnictví i prózy nové. A nejen to – byl přijat do Svazu spisovatelů, a dokonce zvolen do jeho výboru. Z tohoto kontextu vyplývá konečně charakter Knapových pamětí: nebyly určeny, tak jako vzpomínky Kalistovy, Fučíkovy či Václava Černého, pro šuplík a pro exil, případně pro čas svobody. Ne: Knap je chtěl vydat v socialistickém Československu a jimi se definitivně vřadit zpět do oficiálních dějin literatury. To proto tolik vzpomíná na pokrokové spisovatele, o nichž nemá kloudně, co by řekl, kromě i já jsem se s nimi přátelsky stýkal. To proto mlčí o oficiálně prokletém ruralismu. To proto si opakovaně stýská, jak nešťastně se prvorepubliková literatura rozdělila na ostře vyhraněné proudy. To proto vyzvedává Křelinův návrh spisovatelského manifestu, míněného jako smiřující a nadstranický.“³⁰³

Sice uznává, že Josef Knap komunistický režim nepodporoval a „ve svém zvláštním a vratkém postavení omilostněného ideového exodpůrce režimu nikomu nic zlého neučinil a explicitní úlitby bolševické ideologii neuilil, natož aby provedl ideologický přemet jako kreatury typu Josefa Jelena či Jana Pilaře. Chopil se prostě možnosti, kterou on (stejně jako například Křelina) dostal, kdežto jiní ne. Nehodláme se zde pasovat na mravnostní soudce, kteří neomylně rozliší neposkrvrněné vždycky-zakázané a zklamavší kompromisníky. Jen se nám na Knapově příkladu znovu ukazuje, jak ještě mnohem zákrutovitější a odstínovanější jsou dějiny české literatury 20. století.“³⁰⁴

souboru vzpomínek.“ In: Martin C. Putna: Bez hlavní kapitoly. Autocenzurované paměti Josefa Knapa. in: Respekt, 1997/43, 20.- 26. 10. 1997.

³⁰³ Martin C. Putna: Bez hlavní kapitoly. Autocenzurované paměti Josefa Knapa. in: Respekt, 1997/43, 20.- 26. 10. 1997.

³⁰⁴ Martin C. Putna: Bez hlavní kapitoly. Autocenzurované paměti Josefa Knapa. in: Respekt, 1997/43, 20.- 26. 10. 1997.

Putnův článek vyvolal velké pozdvižení. Na nařčení reagovala dcera Josefa Knapa Jana Šedová-Knapová článkem „*Polopravda o mém otci.*“³⁰⁵ Napsala, že Putnovi neupírá jeho názor na literární kvalitu knihy. Vadí jí napadání životopisných údajů, které Putna čerpal pouze z této knihy. K životopisným údajům upřesnila, že do Svazu spisovatelů byl Josef Knap přijat až v rámci Pražského jara roku 1964, kdy byl předsedou Jaroslav Seifert, za normalizace byl opět vyloučen. Během normalizace byly jeho knihy opět vyřazeny z knihoven. Popsala, na jakých skutečnostech se zakládalo propuštění Josefa Knapa z vězení v 50. letech. Znění článku Jany Šedové-Knapové: „(...) *recenze o knížce mého otce Josefa Knapa Bez poslední kapitoly od M. C. Putny svým stylem navazuje na praktiky minulého režimu, budované na polopravdách a špinění osob, které se nemohou bránit. To je právě případ mého otce, který je již 24 let mrtev. To, že se knížka p. Putnovi nelíbí, je zcela v pořádku. Jiní mají názor opačný. Jsou zde však věci závažnější, neboť otec je líčen jako bezcharakterní člověk, který se snažil získat přízeň režimu, aby mohl publikovat. Tatínek byl sice po čtyřech letech věznění propuštěn, ale na základě nesčetných intervencí a přímlov, protože byl operován pro nádorové onemocnění. Poté pracoval několik let jako přidavač u zedníků. Později získal stipendijní místo v památníku písemnictví, kde mohl jako divadelní historik navázat na svou práci v odborných publikacích zabývajících se dějinami venkovského divadla. Žádnou beletristickou knížku původní či reedici před r. 1968 vydat nemohl. Do Svazu spisovatelů byl přijat až v rámci pražského jara, kdy byl jeho předsedou Jaroslav Seifert. V tu dobu byl také zvolen do výboru Svazu spisovatelů jako místopředseda. V době normalizace byl opět odsunut. Další nehoráznou lží je, že tatínek psal své paměti tak, aby mohly být vydány v socialistickém Československu, a nepsal do šuplíku či pro exil jako jiní. Vždyť právě první část knížky vyšla v nakladatelství Křesťanské akademie v Římě a u nás v samizdatovém vydání v České expedici. Pokud se týče tvrzení p. Putny, že otec až do smrti nepřestal publikovat, pravda je taková, že začátkem r. 1970 vydalo nakladatelství sbírku povídek. Ta však byla po několika dnech stažena z prodeje a náklad dán do stoupy. Mimochodem během celé normalizace nejenže tatínkovy knihy nemohly vycházet,*

305 Šedová-Knapová, Jana: *Polopravda o mém otci*. Respekt 46, 10. 11. 1997, s. 19.

ale byly vyřazeny ze všech veřejných knihoven a jeho jméno mělo být vymazáno z české literatury.“³⁰⁶

Josefu Knapovi se ve vězení vytvořil na hlavě kožní útvar, který mohl být s velkou pravděpodobností zhoubným nádorem. Rodina zažádala o propuštění do domácí péče a bylo jí vyhověno. Naštěstí se později tato diagnóza nepotvrdila. Přestože Knap strávil ve vězení čtyři roky, v pamětech se o tomto zlém období zmínil pouze takto: „Přešla čtyři léta se zážitky, které bych se rozpakoval přát i svému nepříteli, speciálně zážitky prvních dní, prvních týdnů – mezi nimi se chvílemi protrhávalo jasné vědomí: co se ti to stalo?“³⁰⁷

V *Literárních novinách* reagoval na Putnovu polemiku Jan Lukeš a závěrem své poznámky napsal: „Od psacího stolu a demokratického závětrí se snadno blouzní o zklamavších kompromisnících. Jsou však věci, před nimiž se bez vlastní zkušenosti sluší jediné: držet hubu.“³⁰⁸

Také Karol Bílek, který uspořádal Knapovu literární pozůstalost, se ozval se svým nesouhlasem na Putnův článek a postoj, který zaujal k pamětem. Vyjádřil se slovy: „Putново slohové cvičení mě upřímně našťvalo a stoprocentně souhlasím s Lukešovými řádky.“³⁰⁹ Dále uvedl, že kdyby Putna četl Knapovy dopisy z vězení a více se zajímal o Knapovo dílo a život, nemohl by nikdy Knapa obvinít. Uvádí na pravou míru skutečnosti ohledně názvu knihy, literárního zájmu o Knapovo dílo, „autocenzurovaného“ životopisu, doslovu ke knize a předčasnému propuštění z vězení. Do sedmi bodů shrnul připomínky k Putnově recenzi: „1. Název. *Není dodatečný, jak tvrdí pan Putna. Kdyby se podíval do archivního materiálu, našel by tento název psaný Knapovou rukou. Není přece nic výjimečného, když autor v průběhu díla mění (třeba několikrát) jeho titul.* 2. *Knapovo literární dílo se však (...) obnoveného čtenářského ani literárněhistorického zájmu nedočkalo* (rozuměj po listopadu 1989). *No, nevím. Vyšel knižně Čas kopřiv a rovněž samostatně studie O básnících našeho kráje, vyšla řada věcí časopisecky, vyšla knížka Jaroslava Šimůnka Ruralisté z Českého ráje, jim byl věnován i jeden ročník festivalu*

³⁰⁶ Šedová-Knapová, Jana: Polopravda o mém otci. Respekt 46, 10. 11. 1997, s. 19.

³⁰⁷ Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, s. 145.

³⁰⁸ Lukeš, Jan: Knihovnička Literárních novin. In: Literární noviny č. 44, 5. 11. 1997, s. 16.

³⁰⁹ Bílek, Karol: Replika antiputnovská. K Putnově recenzi vzpomínek Josefa Knapa. In: Tvar, č. 21, 1. 12. 1997, s. 16.

Šrámkova Sobotka a celoroční výstava na zámku Staré Hrady. Knapovo dílo se vrátilo do dějin literatury, do učebnic a slovníků – je to málo? Kolik autorů jeho typu bylo vydáváno a připomínáno více? 3. „Autocenzurované paměti“, „kamuflující svéživotopis“ - pane Putno, co je to za termíny v této souvislosti? Každý píše podle svého, někdo v pamětech tiše a pokorně vzpomíná, jiný se chlubí, další si vymýšlí nebo zakrývá. Kdo však Josefa Knapa znal, ví, že jeho paměti odpovídají jeho životnímu stylu, stylu člověka spjatého s venkovem, s tradicí, čestného a hrdého věřícího v dobro.(...)”³¹⁰

Z další recenze o Knapových pamětech od Otokara Mališe vyplývá, že Knapa osobně si vážil profesor Černý. Otokar Mališ uvádí, že Václav Černý radil Knapa k lidem, „za jejichž ryzost a čistotu bych dal ruku do ohně“ (Paměti 1945-1972, Brno 1992, s. 341). K tomu Mališ dodává: „Kdo ví, jak se Černý vyjadřoval o českých literátech, uvědomí si, jakou váhu mají jeho slova o Knapovi.“³¹¹ Otokar Mališ ocenil paměti i z hlediska připomínání sociálních historických fakt z venkova. Upozorňuje, že Josef Knap neopomenul zmínit skutečnost sociálních rozdílů na vesnici. O svých sestřích napsal, že nejstarší nemohla i přes své nesporné nadání studovat, ale musela se starat o hospodářství a mladší sourozence. Sestry si nemohly svobodně vybrat manžela: „Naši by ji byli nenechali chodit s někým, kdo neměl hospodářství.“³¹² V recenzi se hovoří o trvalých hodnotách a hledání kořenů, paměti souvislostí. „Smyslem jeho návratu ke kořenům byla sebeidentifikace lidská a společenská. V tomto světle se Knapovo prozaické literární dílo jeví jako artikulace zavazujícího dědičného vědomí venkova, který byl zdrojem hodnot, jejichž opuštění pro něho znamenalo ztrátu identity, integrity a smyslu.“³¹³

Jaroslav Med ve své recenzi Martina C. Putnu nezmiňuje, přesto se dotýká tohoto tématu: „Knapův pohled na vesnické dětství, na rodiče a sourozence i na prosté vojáky, s nimiž narukoval o mobilizaci v roce 1938, je tak oproštěně lidský, vzdálený jakékoli literární stylizaci, že je nutně musíme vnímat jako výraz lidské opravdovosti, zocelené tvrdými životními prožitky. Se stejnou lidskou oproštěností a noblesou vzpomíná i na četné literární přátele . (J. Wolker...); žádné literární pŕtky

³¹⁰ Bílek, Karol: Replika antiputnovská. K Putnově recenzi vzpomínek Josefa Knapa. In: Tvar, č. 21, 1. 12. 1997, s. 16.

³¹¹ Mališ, Otokar: Vzpomínky z „tradičního pásma“. Literární noviny 48/97, 3. 12. 1997.

³¹² Knap, Josef: Bez poslední kapitoly. Torst, Praha 1997, s. 76.

³¹³ Mališ, Otokar: Vzpomínky z „tradičního pásma“. Literární noviny 48/97, 3. 12. 1997.

nezastiňuje jeho vzpomínkový obzor, ani nás autor nezavaluje literárněhistorickou akribidností a sebezrcadlením, jako tomu často bylo v pamětech jeho spořilovského literárního souputníka A. C. Nora. Ze vzpomínek vystupuje jen to nejpodstatnější, co neztratilo svou váhu před zrakem uplynulého času. Takovou kapitolu o společném pobytu s Janem Zahradníčkem v jedné vězeňské cele nelze číst bez dojetí, když vidíme básníka odevzdávajícího bachařovi fotografie vlastních dětí jako zostření trestu. Knapovy vzpomínky si zařadím vedle Fučíkova Čtrnáctera zastavení; to je myslím víc než jasné ocenění jejich lidské a umělecké hodnoty.³¹⁴

Karel Samšiňák ze Sobotky, znalec Šrámkova i Knapova díla napsal článek, ve kterém polemizuje s M. C. Putnou a jeho myšlenkou, že Knap počítal s vydáním pamětí v totalitní době: „Pokud uvažoval o vydání pamětí doma, nemusel se nijak zvlášť pokořovat. Za Dubčeka bylo možné ledacos. Konečně i Kalista vydal tehdy své Tváře ve stínu bez potíží. Nevím, zda měl M. C. Putna možnost žít pod přísným dohledem stupidních zupáků. Možná by spíše pochopil opatrnost autorů žijících pod komunistickou knutou.“³¹⁵

Karel Samšiňák znal Josefa Knapa osobně jako člověka, který „po léta chodil krajem, díval se a naslouchal.“³¹⁶ Posteskl si také, jak těžké je sehnat Knapovy paměti na malém městě (Sobotka), ve kterém je pouze jedno, špatně zásobené knihkupectví.

Martin C. Putna se k listopadu 2007³¹⁷ ke své staré recenzi nijak nevyjádřil.

³¹⁴ Med, Jaroslav : Literární noviny, č. 40, 8. 10. 1997.

³¹⁵ Samšiňák, Karel: Po léta chodil krajem, díval se a naslouchal... In: Noviny Jičínska, 19. 2. 1998.

³¹⁶ Knapova slova: „Po léta chodím krajem, dívám se a naslouchám jako někdo, kdo tu má ještě co dělat...“(Ročenka muzejního spolku v Jičíně, 1933)-přetiskl Fr. Frabša v sešitě Krásy domoviny.

³¹⁷ Datum zatím mé poslední schůzky s Knapovými dětmi. Syn Pavel, shodně jako dcera Jana Šedová-Knapová na dotaz odpověděli, že se pan Putna rodině nijak neozval ani v tisku neomluvil.

5. Didaktická část

Téma, které bylo v předchozích kapitolách zpracováno především z literárně-historického hlediska, je všestranně využitelné při výuce na základní i střední škole. Ruralismus je opomíjený literární směr, ale jeho tematika může být pro žáky přínosná a zajímavá. Osudy Josefa Knapa, tvorba ruralistů v první polovině dvacátého století, problematika padesátých let dvacátého století, věznění a pronásledování pro tehdejší režim nepohodlných autorů – to vše představuje bezesporu hodnotný didaktický materiál.

Na většině základních škol i středních škol se dosud používají i původní kurikulární dokumenty, ale podle školského zákona č. 561/2004 Sb. se bude v nejbližších letech postupně přecházet na výuku podle školních vzdělávacích programů vytvořených na základě závazných rámcových vzdělávacích programů pro příslušný stupeň vzdělávání, typ školy a obor. V této kapitole bude použita terminologie v souladu s kurikulárními dokumenty RVP ZV a RVP G.³¹⁸ Proto se didaktický pohled na problematiku Josefa Knapa a ruralismu bude týkat pouze výuky na ZŠ a gymnáziích. V následující tabulce jsou nastíněny očekávané výstupy z jednotlivých vzdělávacích oborů a tematické okruhy průřezových témat, s kterými lze pracovat ve výuce. Tabulka uvádí dále vlastní komentář, který nastiňuje možnosti formulace návodných otázek k rozvíjení tématu v konkrétních hodinách. Otázky a náměty stále přibývají, nejedná se o vyčerpávající přehled.

VZDĚLÁVACÍ OBORY (očekávané výstupy)	RVP ZV	RVP G
Český jazyk a literatura	<ul style="list-style-type: none">- popisuje strukturu a jazyk literárního díla a vlastními slovy interpretuje smysl díla.- rozpoznává základní rysy výrazného individuálního stylu autora- formuluje dojmy ze své četby	<ul style="list-style-type: none">- odlišuje různé variety národního jazyka- rozliší umělecký text od neuměleckého, nalezne jevy, které činí text uměleckým- na konkrétních příkladech popíše

³¹⁸ V souladu s novými principy kurikulární politiky, zformulovanými v národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (tzv. Bílé knize) a zakotvenými v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), se do vzdělávací soustavy zavádí nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let. V současné době je v platnosti Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV), Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV), Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (RVP G) a několik rámcových vzdělávacích programů pro odborné vzdělávání.

	<ul style="list-style-type: none"> - porovnává různá ztvárnění téhož námětu v literárním, dramatickém i filmovém zpracování 	<ul style="list-style-type: none"> - specifické prostředky básnického jazyka a objasní jejich funkci v textu - rozliší a specifikuje jednotky vyprávění (časoprostor, vypravěč, postavy) a zhodnotí jejich funkci a účinek na čtenáře - identifikuje využití jednoho textu v textu jiném (intertextovost) a objasní jeho funkci a účinek na čtenáře - samostatně interpretuje dramatické, filmové a televizní zpracování literárních děl - vystihne podstatné rysy základních period vývoje české i světové literatury, významných uměleckých směrů, uvede jejich představitele a charakterizuje a interpretuje jejich přínos pro vývoj literatury a literárního myšlení - vysvětlí specifčnost vývoje české literatury a vyloží její postavení v kontextu literatury světové (vzájemná inspirace, příbuznost, odlišnosti a jejich příčiny) - tvořivě využívá informací z odborné literatury, internetu, tisku a z dalších zdrojů, kriticky je třídí a vyhodnocuje
--	--	---

Vlastní komentář k oboru:

Vyskytují se v románech nářeční prvky? Jsou užita vlastní jména? Rozbor textu z hlediska stylistického i lexikálního. Forma osobního dopisu (Knapova korespondence), literární formy – vzpomínky, romány...

Vyjmenujte literární směry, skupiny, které se v knize vzpomínek vyskytují, porovnání s jinými směry – poetismus, proletářské umění...

Kontext s dobovou cizí literaturou – severské romány, francouzský ruralismus, německé hnutí Blut und Boden

<p>Dějepis</p>	<ul style="list-style-type: none"> - uvede příklady zdrojů informací o minulosti - vysvětlí podstatné ekonomické, sociální, politické a kulturní změny ve vybraných zemích a u nás, které charakterizují modernizaci společnosti - na vybraných příkladech demonstruje základní politické proudy - rozpozná klady a nedostatky demokratických systémů - charakterizuje jednotlivé totalitní systémy, příčiny jejich nastolení v širších ekonomických a politických souvislostech a důsledky jejich existence pro svět; rozpozná destruktivní sílu totalitarismu a vypjatého nacionalismu - zhodnotí postavení ČSR v evropských souvislostech a jeho vnitřní sociální, politické, hospodářské a kulturní 	<ul style="list-style-type: none"> - charakterizuje smysl historického poznání a jeho povahu jako poznání neuzavřeného a proměnlivého - rozlišuje různé zdroje historických informací a způsob jejich získávání a úskali jejich interpretace - charakterizuje proces modernizace, vysvětlí průběh industrializace a její ekonomické, sociální a politické důsledky, rozpozná její ekologická rizika - charakterizuje dvě světové války, dokumentuje sociální, hospodářské a politické důsledky - vymezi základní znaky hlavních totalitních ideologií a dovede je srovnat se zásadami demokracie, objasní příčiny a podstatu agresivní politiky a neschopnosti potenciálních obětí jí čelit
-----------------------	---	--

	prostředí	<ul style="list-style-type: none"> - vysvětlí souvislost mezi světovou hospodářskou krizí a vyhocením politických problémů, které byly provázány radikalizací pravicových i levicových protidemokratických sil - popíše a zhodnotí způsob života v moderní evropské společnosti, zhodnotí význam masové kultury - porovná a vysvětlí způsob života a chování v nedemokratických společnostech a v demraciích
<p>Vlastní komentář k oboru: Prožil Josef Knap historicky přelomové události? (válka, změny režimu...). Pociťoval vlastní kůži tyto změny? Byl rozdíl v běžném životě na vesnici a ve městě v různých obdobích? Vyjmenujte zemědělské vynálezy, stroje, které v románech najdeme. Vyjmenujte, jaká se na vesnici podávala jídla. Změnil se život Josefa Knapa po roce 1948? Vnímali lidé politické změny, realitu politických procesů? Znáte proces se Zelenou internacionálou? Otázka združstevňování vesnice. Najděte tyto motivy ve filmech a literatuře. Porovnejte film „Vrah se skrývá v poli“ a „Všichni dobří rodáci“. Najdeme v nich propagandu?</p>		
<p>Výchova k občanství (RVP ZV)</p> <p>Občanský a společenskovední základ (RVP G)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - kriticky přistupuje k mediálním informacím, vyjádří svůj postoj k působení propagandy a reklamy na veřejné mínění a chování lidí - zhodnotí a na příkladech doloží význam vzájemné solidarity mezi lidmi, vyjádří své možnosti, jak může v případě potřeby pomáhat lidem v nouzi a v situacích ohrožení - uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případně neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem - objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám - rozlišuje a porovnává různé formy vlastnictví, uvede jejich příklady - dodržuje zásady hospodárnosti - objasní výhody demokratického způsobu řízení státu pro každodenní život občanů - přiměřeně uplatňuje svá práva a respektuje práva a oprávněné zájmy druhých lidí, posoudí význam ochrany lidských práv a svobod - objasní souvislosti globálních a lokálních problémů, uvede příklady možných projevů a způsobů řešení globálních problémů na lokální úrovni – v obci, regionu. 	<ul style="list-style-type: none"> - na příkladech ilustruje vhodné způsoby vyrovnávání se s náročnými životními situacemi - respektuje kulturní odlišnosti, rozdíly v projevu příslušníků různých sociálních skupin, na příkladech doloží, k jakým důsledkům mohou vést předsudky - objasní podstatu některých sociálních problémů současnosti a popíše možné dopady sociálně-patologického chování na jedince a společnost - vyloží podstatu demokracie, odliší ji od nedemokratických forem řízení sociálních skupin státu, porovná postavení občana v demokratickém a totalitním státě - objasní podstatu a význam politického pluralismu pro život ve státě, uvede příklady politického extremismu a objasní, v čem spočívá nebezpečí ideologií - uvede příklady, jak může občan ovlivňovat společenské dění v obci a ve státě a jakým způsobem může přispívat k řešení záležitostí týkajících se veřejného zájmu - obhajuje svá lidská práva, respektuje lidská práva druhých lidí a uvážlivě vystupuje proti jejich porušování - posoudí projevy globalizace, uvede příklady globálních problémů současnosti, analyzuje jejich příčiny a domýšlí jejich možné důsledky

		<ul style="list-style-type: none"> - objasní podstatu filozofického tázání, porovná východiska filozofie, mýtu, náboženství, vědy a umění k uchopení skutečnosti a člověka - eticky a věcně správně argumentuje v dialogu a diskusi, uvážlivě a kriticky přistupuje k argumentům druhých lidí, rozpozná nekorektní argumentaci a manipulativní strategie v mezilidské komunikaci - zhodnotí význam vědeckého poznání, techniky a nových technologií pro praktický život i možná rizika jejich zneužití - posuzuje lidské jednání z hlediska etických norem a svědomí jednotlivce, objasní dějinnou proměnlivost základních etických pojmů a norem
--	--	---

Vlastní komentář k mezioborovým vztahům:

Otázky rozdílů života a sociálního postavení lidí ve městě a na vesnici. Postavení rodiny. Zachová si člověk v kritické situaci sebeúctu? Choval se Josef Knap a jeho přátelé během procesů, věznění i na svobodě statečně? Čemu lidé věřili? Oficiálnímu tisku? Psaly noviny o procesech s ruralisty? Zažil Josef Knap demokracii? Ovlivňoval státní aparát život jedince? Byla omezena některá lidská práva? Která? A dnes?

<p>Zeměpis (RVP ZV)</p> <p>Geografie (RVP G)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - vytváří a využívá osobní myšlenková (mentální) schémata a myšlenkové mentální mapy pro orientaci v konkrétních regionech, pro prostorové vnímání a hodnocení míst, objektů, jevů a procesů v nich, pro vytváření postojů k okolnímu světu - porovná působení vnitřních a vnějších procesů v přírodní sféře a jejich vliv na přírodu a lidskou společnost - posoudí, jak přírodní podmínky souvisí s funkcí lidského sídla, pojmenuje obecné základní geografické znaky sídel - porovnává různé krajiny jako součást pevninské části krajinné sféry, rozlišuje na konkrétních příkladech specifické znaky a funkce krajiny - uvádí konkrétní příklady přírodních a kulturních krajinných složek a prvků, prostorové rozmístění hlavních ekosystémů (biomů) - uvádí na vybraných příkladech závažné důsledky a rizika přírodních a společenských vlivů na životní prostředí - vymezuje a lokalizuje místní oblast (region) podle bydliště nebo školy - hodnotí na přiměřené úrovni přírodní, hospodářské a kulturní poměry místního regionu, možnosti dalšího rozvoje, přiměřeně analyzuje vazby místního regionu k vyšším územním 	<ul style="list-style-type: none"> - zhodnotí na příkladech dynamiku vývoje obyvatelstva na Zemi, geografické, demografické a hospodářské aspekty působící na chování, pohyb, rozmístění a zaměstnanost obyvatelstva - identifikuje obecné základní geografické znaky a funkce sídel a aktuální tendence ve vývoji osídlení - zhodnotí na příkladech různé krajiny jako systém pevninské části krajinné sféry se specifickými znaky, určitými složkami, strukturou, okolím a funkcemi - analyzuje na konkrétních příkladech přírodní a kulturní (společenské) krajinné složky a prvky krajiny - zhodnotí některá rizika působení přírodních a společenských faktorů na životní prostředí v lokální, regionální a globální úrovni - rozlišuje na konkrétních územních příkladech mikroregionální, regionální, státní, makroregionální a globální geografickou dimenzi - vymezí místní region (podle bydliště, školy) na mapě podle zvolených kritérií, zhodnotí přírodní, hospodářské a kulturní poměry mikroregionu a jeho vazby k vyšším územním celkům a regionům - orientuje se s pomocí map v krajině - vytváří a využívá vlastní mentální
--	---	---

	<p><i>celkům</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>hodnotí a porovnává na přiměřené úrovni polohu, přírodní poměry, přírodní zdroje, lidský a hospodářský potenciál České republiky v evropském a světovém kontextu</i> - <i>lokalizuje na mapách jednotlivé kraje České republiky a hlavní jádrové a periferní oblasti z hlediska osídlení a hospodářských aktivit</i> - <i>aplikuje v terénu praktické postupy při pozorování, zobrazování a hodnocení krajiny; uplatňuje v praxi zásady bezpečného pohybu a pobytu ve volné přírodě</i> 	<p><i>schémata a mentální mapy pro orientaci v konkrétním území</i></p>
<p>Vlastní komentář k mezioborovým vztahům: Je ohraničen region, kde se odehrávají Knapova díla? Najít na mapě. Najděte v románech přívlastky, které se týkají charakteristiky rázu krajiny. Znáte na Jičínsku kulturní památky? Znáte Valdštejnovu „barokní krajinu“? Je půda úrodná, vyjmenujte zemědělské plodiny, kterým se daří na Jičínsku, a naopak v rovinaté oblasti (román Cizinec) Ochraňují ruralisté přírodní zdroje? Chovají se šetrně k vlastní půdě a k okolní krajině? A jak se chováme my? Najdeme v románech působení přírodních živlů? Jak si je lidé vysvětlovali, jak se bránili?</p>		
<p>Výtvarná výchova (RVP ZV)</p> <p>Výtvarný obor (RVP G)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>rozliší působení vizuálně obrazného vyjádření v rovině smyslového účinku, v rovině subjektivního účinku a v rovině sociálně utvářeného i symbolického obsahu</i> - <i>porovnává na konkrétních příkladech různé interpretace vizuálně obrazného vyjádření, vysvětluje své postoje k nim s vědomím osobní, společenské a kulturní podmíněnosti svých hodnotových soudů</i> - <i>ověřuje komunikační účinky vybraných, upravených či samostatně vytvořených vizuálně obrazných vyjádření v sociálních vztazích, nalézá vhodnou formu pro jejich realizaci</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>porovnává různé znakové systémy, např. mluveného i psaného jazyka, hudby, dramatického umění</i> - <i>v konkrétních příkladech vizuálně obrazných vyjádření vlastní i umělecké tvorby identifikuje pro ně charakteristické prostředky</i> - <i>pojmenuje účinky vizuálně obrazných vyjádření na smyslovém vnímání, vědomě s nimi pracuje při vlastní tvorbě za účelem rozšíření citlivosti svého smyslového vnímání</i> - <i>při vlastní tvorbě uplatňuje osobní prožitky, zkušenosti a znalosti, rozpozná jejich vliv a individuální přínos pro tvorbu, interpretaci a přijetí vizuálně obrazných vyjádření</i> - <i>své aktivní kontakty a získané poznatky z výtvarného umění uvádí do vztahů jak s aktuálními i historickými uměleckými výtvarnými projevy, tak s ostatními vizuálně obraznými vyjádřeními, uplatňovanými v běžné komunikaci</i> - <i>na konkrétních příkladech vysvětlí, jak umělecká vizuálně obrazná vyjádření působí v rovině smyslové, subjektivní i sociální a jaký vliv má toto působení na utváření postojů a hodnot</i> - <i>rozlišuje umělecké slohy a umělecké směry; na příkladech uvádí příčiny vzniku a proměn uměleckých směrů a objasní širší společenské a filozofické okolnosti vzniku uměleckých děl</i>

		- uvědomuje si význam osobně založených podnětů na vznik estetického prožitku; snaží se odhalit vlastní zkušenosti i zkušenosti souvisící s uměním
<p>Vlastní komentář k mezioborovým vztahům: Kteří výtvarníci jsou spjatí s revue Sever a východ? Charakterizujte výtvarný doprovod ruralistické literatury. Knapovo přátelství s malíři (Kaván, Sedláček) a jejich vliv na literární tvorbu. Ukázky líčení krajiny v románu a porovnání s obrazy. Vliv světového umění. Porovnání dobových výtvarných a uměleckých směrů.</p>		

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA (tematické okruhy)	RVP ZV	RVP G
Osobností a sociální výchova	Mezilidské vztahy Hodnoty, postoje, praktická etika	Morálka všedního dne
<p>Vlastní komentář: Na základě osudů Josefa Knapa se žáci zamyslí, jak by sami reagovali na zatčení, věznění, ponižování. Zda by byli odvážní, vzepřeli se totalitní moci a bojovali za svou čest, udrželi si morální kredit, nebo by podlehli. Ovlivní vynucené změny v profesním životě a snížení úrovně životního standardu i jejich rodiny psychiku člověka a jeho vztahy s ostatními lidmi?</p>		
Výchova demokratického občana	Občan, občanská společnost a stát	
<p>Vlastní komentář: Žáci mohou diskutovat nad úskalími demokratických a totalitních režimů, na Knapově případě mohou demonstrovat, zda jsou porušována jeho občanská práva.</p>		
Multikulturní výchova	Kulturní diference Lidské vztahy Princip sociálního smíru a solidarity	Základní problémy sociokulturních rozdílů
<p>Vlastní komentář: Žáci formulují problémy způsobené sociálními rozdíly v Knapově díle a době. Zamýšlejí se nad postavením sedláka, životem na vesnici a ve městě dříve a dnes.</p>		
Environmentální výchova	Ekosystémy Lidské aktivity a problémy životního prostředí Vztah člověka k prostředí	Člověk a životní prostředí Životní prostředí regionu a České republiky
<p>Vlastní komentář: Žáci srovnají přístup ruralistů k půdě s hospodařením po roce 1948 v rámci združstevňování vesnice a s dnešním zemědělstvím. Vztahy k přírodě, domovu, obnovitelným zdrojům, krajině. Otázka prestiže selského povolání dříve a dnes.</p>		

Mediální výchova	Kritické čtení a vnímání mediálních sdělení Interpretace vztahu mediálních sdělení a reality Vnímání autora mediálních sdělení Fungování a vliv médií ve společnosti	Účinky mediální produkce a vliv médií Role médií v moderních dějinách
Vlastní komentář: Zasáhla padesátá léta do mediálního obrazu života a díla Josefa Knapa a ruralismu vůbec? Otázka svobody tisku a cenzura. Exilová a samizdatová literatura. Vliv literární kritiky.		

Z uvedených údajů v tabulkách vyplývá, že problematika ruralismu plošně pokrývá spoustu dílčích témat, ve kterých lze naplňovat očekávané výstupy a podílet se na uplatnění průřezových témat integrovaných do výuky. Vzdělávacím cílem však není samotné naplňování očekávaných výstupů, ale učivo se stává prostředkem pro rozvoj klíčových kompetencí.³¹⁹ Při práci s tématem osudů Josefa Knapa a ruralismu v české literatuře lze efektivně rozvíjet zejména kompetenci k řešení problémů, kompetenci komunikativní, kompetenci sociální a personální a kompetenci občanskou.

³¹⁹ Klíčové kompetence jsou podle RVP ZV a RVP G formulovány jako soubor vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti.

6. Závěr

Základním cílem bylo vykreslit osobnost Josefa Knapa. Zajímala mě také jeho činnost, rozvoj a zrání v osobnost. Chtěla jsem odkrýt kořeny hnutí ruralismu, zmínit se o jeho významu. Poukázat na Knapa, jako na hlavního představitele tohoto směru. Nechtěla jsem vynechat ani další představitele.

Na stěžejní otázky životního příběhu Josefa Knapa, přístupu k době, postoji ke skutečnosti, se mi podařilo odpovědět. Dokládám to i jeho programem, uchovaném v člancích a ohlasech. Zajímaly mne recenze, bezprostřední reakce na první vydání Knapových knih. Oslovily mne reedice vyšlých děl, polemiky, které rozpoutal. Byla bych ráda, aby se o jeho jménu více psalo v literárních příručkách, aby byly v čítankách ukázky z jeho díla. Takový povídkový soubor Čas kopřiv neztratil na své aktuálnosti. (Velmi silná je Povídka Maškary na Popeleční středu – o selce, které zabaví statek, a ona se vrátí v noci, aby pomohla prasnici při porodu, i když už to není její majetek.) Zajímavá by byla i monografie, ovšem to již přesahuje cíle této práce.

Ruralismus má rozměr historický, sociologický, politický, ovšem i obecně lidský. Málokdy se na to tak díváme, protože příručky daly tématu zkreslující pachuč. Není jednoznačná odpověď na to, kdo je ruralista, co je ruralismus. Myslím, že záleží na kontextu, zda autora zařadíme do katolické, ruralistické nebo jiné literatury. Francouzští regionalisté, kteří měli naše ruralisty inspirovat, vycházejí z jiných tradic než naši autoři. Stejně tak američtí předchůdci ruralismu. Nejbliže jsou Knapovým dílům severské romány.

Při studiu učebnic pro základní a střední školy zjistíme, že uvedené problematiky se v podstatě jen lehce dotýkají, nebo ji přímo opomíjejí. Bylo by zajímavé porovnat všechny současné učebnice literatury a dějepisu a zjistit, jak termín ruralismus interpretují. Přidána byla didaktická kapitola, která nastínila široké možnosti využití tématu ve výuce.

Jaké je literární dílo Josefa Knapa? Nejedná se o slátanou venkovskou selanku, romantiku s řetězovými reakcemi? Nikoliv. Ráda bych ho přirovnala k psychologickému románu. Líbil se mi zhuštěný text, osekáný až na dřeň, plný náznaků, s prostorem pro fantazii čtenáře. Poukazuji také na vysokou úroveň jazykovou i věcnou. Zaměřila jsem se na prózu, ale velmi cenná jsou i průkopnická díla o divadelnictví, která by zasloužila samostatnou studii.

Je nutné vědět, že Josef Knap nebyl vůbec spisovatel z povolání. Byl úředníkem v Národním muzeu, knížky psal až doma večer. Přitom svou rodinu nikterak nezanedbával. Jít po jeho stopách znamenalo, že mne stále něčím překvapoval: látkou, přístupem k literatuře, životu, lidem. Musel to být ryzí člověk, podle poutavého vyprávění jeho dětí, článků a vzpomínek jeho přátel, měl pochopení pro druhé, snažil se s každým jednat slušně. Když pracoval po propuštění z vězení jako dělník na stavbě, dělal pomocné práce, ale nestěžoval si, dokázal najít společnou řeč i s nevzdělanými lidmi a lidé ho uznávali.

Vesnici Podůlší, kde se Josef Knap narodil, znám sama od dětství. Dávno mě toto půvabné místo oslovilo, aniž jsem tušila, že existuje v literatuře. Cítila bych se velmi ochuzena, kdybych si nepřečetla, jak o tomto místu psal Josef Knap. Chodit konkrétní lokalitou, krajem, znamená také pociťovat, že někdo tento krásný teskný kraj ze své duše celý vypsal, i když se zdá, že to nelze. Zachytit a předat osobitou náladu, uchopit zvláštní atmosféru. Na otázku Karola Bílka, zda rodný kraj ovlivnil tvorbu Josefa Knapa, nebo Josef Knap ovlivnil atmosféru kraje, nelze odpovědět. Zaznívá tam hodně z Fráni Šrámka, ale jinak, po svém.

Práce s materiály z osobního fondu Josefa Knapa, který je uložen v Literárním památníku Národního písemnictví v Praze, byla pro mou práci zásadní. Pro svou obsáhlost nemohla být v kapitolách celá rozebrána. Silným dojmem na mě zapůsobila korespondence z vězení, která dokládá, že je možné zachovat si vysoký morální kredit i za cenu velmi nepříznivých podmínek. S děsivými politickými eskalacemi v rodinném i osobním prožívání. V dokumentech k soudnímu řízení se Zelenou internacionálou jsem měla v rukou i ručně psané zápisky o průběhu výslechu v Bartolomějské ulici v Praze, i účet z restaurace, kde Josef Knap a jeho rodina a přátelé oslavovali úplnou rehabilitaci. A potom jako studená sprcha zapůsobí lživý článek katolického intelektuála v téměř současném tisku. Možná i to mě utvrdilo, jak je téma, které se týká ruralismu a Josefa Knapa, stále aktuální.

Připomenout ruralisty pro mne znamenalo udělat si jasno. V tématu ruralismu, pochopit stálé dezinterpretace, přiblížit se pravdě. Dnešní doba se silně vrací a přimyká k tradici, lidé potřebují znát své kořeny, pochopit některé archetypy a mýtus domova. Nalezla jsem paralely s ruralismem v současné polské tvorbě Andrzeje Stasiuka a Olgy Tokarczukové, kde se opakuje téma domova, hledání kořenů.

Je zajímavé z mnoha úhlů pohledu zkompletovat nějaké dílo, opakovaně číst romány, shromáždit prameny, vrátit se o tolik let zpět. Text rozčlenit, pracovat s odkazy, životopisem; pořídit rozhovory s pozůstalými, vytvořit mapu. Pochopit souvislosti a správně se je pokusit popsat, zohlednit, proč tato práce nemůže být zároveň naprosto vyčerpávající.

Postupem času se z původního úkolu napsání povinné diplomové práce stal koníček.

7. *Prameny a literatura*

Prameny

Osobní fond Josef Knap. Uspořádal Karol Bílek. Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze.

Knap, Josef: *Alej srdcí.* Karel Beníško, Plzeň 1920.

Knap, Josef: *Bez poslední kapitoly.* Vzpomínky. Křesťanská akademie. Řím 1983.

Knap, Josef: *Vítr ve starých větvích.* Česká expedice, Praha 1988.

Knap, Josef: *Bez poslední kapitoly.* Torst, Praha 1997

Knap, Josef: *Cizinec.* F. Topič, Praha 1934.

Knap, Josef: *Cizinec.* Československý spisovatel, Praha 1965.

Knap, Josef: *Cesty a vůdcové.* K literatuře let dvacátých. Müller a spol., Turnov 1926.

Knap, Josef: *Čas kopřiv.* Československý spisovatel, Praha 1970.

Knap, Josef: *Čas kopřiv.* Aeterna, Praha 1993.

Knap, Josef: *Dokud vane vítr.* Státní nakladatelství dětské literatury, Praha 1968.

Knap, Josef: *Knížka o Šrámkovi.* Fr. Borový, Praha 1927

Knap, Josef: *Literatura české půdy.* Novina, Praha 1939

Knap, Josef: *Muži a hory.* České slovo, Praha 1928.

Knap, Josef: *O básnících našeho kraje.* Knihovnička Českého ráje, Sobotka 1997

Knap, Josef: *Pushta.* Novina, Praha 1937.

Knap, Josef: *Réva na zdi.* Sfinx, Praha 1926.

Knap, Josef: *Réva na zdi.* Novina, Praha 1940.

Knap, Josef: *Věno.* Literární a umělecký klub, Praha 1944.

Knap, Josef: *Věno.* Čs. Spisovatel, Praha 1968.

Sever a východ. Literární revue. red. Josef Knap. Müller a spol., Turnov 1925-1930.

Literatura didaktická

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. VÚP, Praha 2005.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. VÚP, Praha 2007.

www.rvp.cz

Literatura encyklopedická

Akademický slovník cizích slov. Academia, Praha 2000.

Blackwellova encyklopedie politického myšlení. Barrister & Principal, Brno 2000.

Blahynka a kol.: *Čeští spisovatelé 20. století.* Československý spisovatel, Praha 1985.

Brabec, Jiří a kol.: *Slovník českých spisovatelů.* '68 Publishers, Toronto 1982.

Holub, Josef - Leyr, Stanislav: *Stručný etymologický slovník jazyka českého.* SPN, Praha 1978.

Chaloupka, Otokar: *Příruční slovník české literatury od počátků do r. 1945.*

Adonai, Praha 2001.

Janoušek, Pavel a kol.: *Slovník českých spisovatelů od roku 1945.* Brána, Praha 1995.

Karpatský, Dušan: *Malý labyrint literatury.* Albatros, Praha 2001.

Kárník, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918-1938).* Libri, Praha 2003.

Klímek, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII. 1918-1929.* Paseka, Praha-Litomyšl 2000.

Klímek, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIV. 1929-1938.* Paseka, Praha-Litomyšl 2002.

Křivánek, Vladimír – Kupcová, Helena: *Malý slovník literárních pojmů a autorů.*

Scientia, Praha 1994.

Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Academia, Praha 1993.

Lehár, Jan - Stich, Alexandr - Janáčková, Jaroslava - Holý, Jiří: *Česká literatura od počátků k dnešku.* Lidové noviny, Praha 2002.

Lopatka, Jan a kol.: *Slovník zakázaných autorů 1948 – 1980.* SPN, Praha 1991.

Mocná, Dagmar, Peterka Josef a spol.: *Encyklopedie literárních žánrů.* Paseka, Praha-Litomyšl 2004.

Neff, Vladimír: *Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias.* Mladá fronta, Praha 1993.

Novák, Arne: *Přehledné dějiny literatury české.* Atlantis, Brno 1995.

Novák, Arne: *Dějiny českého písemnictví.* Brána, Praha 1994.

Slovník francouzsky píšících spisovatelů. Libri, Praha 2002.

Slovník severských spisovatelů. Libri, Praha 1998.

Tindall, Georg Brown - Shi David: *Dějiny států USA.* Lidové noviny, Praha 1994.

Všeobecná encyklopedie Diderot (v osmi svazcích). Nakladatelský dům OP, 1998.
Vlašín, Štěpán a kol.: *Slovník literárních směrů a skupin*. Orbis, Praha 1977.
Vlašín, Štěpán a kol.: *Slovník literární teorie*. Československý spisovatel, Praha 1977.

Literatura monografická

Bartoš, Josef: *Pojetí regionu v historiografii*. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Facultas Philosophica. Historica 27. Brno 1996.
Bařina, Miloslav-Chochoř, Ivo: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Městské muzeum Nová Paka a Městský úřad v Nové Pace, Nová Paka 2004.
Bílek, Karol: *Sobotecko*. Paseka, Praha – Litomyšl 2005.
Bílek, Karol – Bílková, Eva: *Osobnosti spjaté s gymnáziem v Jičíně*. Lepařovo gymnázium v Jičíně, Jičín 1999.
Branald, Adolf: *Převleky mého města*. Academia, Praha 2002.
Cílek, Roman: *Čas triumfu, čas pomsty*. Tempo, Třebíč 1997.
Cílek, Václav: *Krajiny vnitřní a vnější*. Dokořán, Praha 2002.
Cílek, Václav: *Makom. Kniha míst*. Dokořán, Praha 2004.
Čarek, Jan: *Chudá rodina z Heřmaně*. J. V. Burian, Písek 1924.
Čermák, Karel: *Putování po Zlaté stezce Českého ráje*. Gentiana, Jilemnice 2005.
Čulík, Jan: *Knihy za ohradou. Česká literatura v exilových nakladatelstvích 1971-1989*. Trizonia, Praha 1991.
Dvořáková, Zora: *Navzdory nenávisti a mstě. Z politických procesů 1952 až 1953*. Tempo, Třebíč 2002
Dvořáková, Zora: *Z letopisů třetího odboje*. Josef Hříbal, Praha 1992.
Giono, Jean: *Muž, který sázel stromy*. Literární čajovna Suzanne Renaud. Havlíčkův Brod 1997.
Götz, František: *Literatura mezi dvěma válkami*. Kritické rozhledy. Československý spisovatel, Praha 1984.
Fučík, Bedřich: *Setkávání a míjení*. Melantrich, Praha 1995.
Fučík, Bedřich: *Čtrnáctero zastavení*. Melantrich, Praha 1992.
Fučík, Bedřich: *Rodná krajina básníková*. Triáda, Praha 1989.
Hájíček, Jiří: *Selský baroko*. Host, Brno 2005.

- Hejl, Vilém – Kaplan, Karel: *Zpráva o organizovaném násilí*. Toronto, '68 Publishers 1986.
- Holeček, Josef: *Naši*. Orbis, Praha 1949.
- Kalista, Zdeněk: *Česká barokní pouť*. Cisterciána Sarensis. Žďár nad Sázavou 2001.
- Kalista, Zdeněk: *Po proudu života. 1,2*. Atlantis, Brno 1997.
- Kalista, Zdeněk: *Hněvej ty se na mne nebo nehněvej*. Václav Petr, Praha 1941
- Kalista, Zdeněk: *Tváře ve stínu*. Růže, České Budějovice 1969.
- Kaplan, Karel. Paleček, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Barrister & Principal, Brno 2001.
- Kárný, Miroslav: *Tajemství a legendy třetí Říše*. Praha 1983.
- Kratochvíl, Antonín: *Žaluji II, III*. Dolmen, Praha 1990
- Křelina, František: *Hubená léta*. Novina, Praha 1935.
- Křelina, František: *Jalovčí stráně*. Hlasy, Praha 1937.
- Křelina, František: *Klíče od království*. Vyšehrad, Praha 1971.
- Librová, Hana: *Láska ke krajině*. Blok, Brno 1998.
- Med, Jaroslav: *Spisovatelé ve stínu*. Zvon, Praha 1995.
- Mikšíček, Petr: *Sudetská pouť aneb Waldgang*. Dokořán, Praha 2005.
- Mráz, Ivan: *Ideologické aspekty českého ruralismu*. Diplomová práce. Pedf UK. Praha 2004.
- Mucha, Jiří: *Studené slunce*. Orbis, Praha 1991.
- Myśliwski, Wiesław: *Na kameni kámen*. Odeon, Praha 1986.
- Nor. A. C. : *Život nebyl sen*. Atlantis, Brno 2005.
- Palivec, Josef: *Prózy, listy z vězení, pozdravy přátel*. Torst, Praha 1996.
- Pekař, Josef: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Vesmír, Praha 1923.
- Pourrat, Henri: *Kašpar z hor*. Literární čajovna Suzanne Renaud. Havlíčkův Brod 2001.
- Pourrat, Henri: *O řeřavých očích a jiné příběhy*. Literární čajovna Suzanne Renaud. Havlíčkův Brod 1997.
- Pražáková, Hana: *Nadějí tu žijem*. Hejkal, Havlíčkův Brod 2001.
- Pražáková, Hana: *Dobry den Brno*. Hejkal, Havlíčkův Brod 2005.
- Prokúpek, Václav: *Baba*. Novina, Praha 1928.
- Rotrekl, Zdeněk: *Skrytá tvář české literatury*. Blok, Brno 1991.
- Scheybal, Josef - Scheybalová, Jana: *Lidová kultura severních Čech*. Roman Karpaš, Liberec 2006.

- Sedláček, Jan: *Věžeňské prózy ve druhé polovině 20. století*. Diplomová práce. Katedra české literatury. Pedagogická fakulta UK, Praha 2004.
- Sedlák, Jiří: *Inocenc Arnošt Bláha*. Vydavatelství Masarykovy university v Brně, Brno 1995.
- Seifert, Jaroslav: *Všecky krásy světa*. Index, Köln 1981, spoluv. 68 Publishers Toronto. V Československu 1. vydání. In: *Československý spisovatel*, Praha 1982.
- Slavík, Ivan: *Tváře za zcadlem*. Vyšehrad. Praha 1996.
- Stasiuk, Andrzej: *Dukla*. Periplum, Olomouc 2006.
- Stasiuk, Andrzej: *Haličské povídky*. Periplum, Olomouc 1995.
- Šimůnek, Jaroslav: *Ruralisté z Českého ráje*. Knihovnička Českého ráje – Sobotka, sv. 1. Městská knihovna Fráni Šrámka, Sobotka 1993.
- Šolc, Václav: *Prvosenky*. J. Otto, Praha 1905.
- Šrámek, Fráňa: *Splav*. Fr. Borový, Praha 1916.
- Tokarczuková, Olga: *Pravěk a jiné časy*. Host, Brno 1996.
- Tokarczuková, Olga: *Denní dům, noční dům*. Host, Brno 2002.
- Toman, Karel: *Měsíce*. Fr. Borový, Praha 1918.
- Trávníček, Mojmír: *Skryté letokruhy*. Malina, Vsetín 2001.
- Ulrychová, Eva – Krsek, Oldřich: *Prusko-rakouská válka v roce 1866 na Jičínsku*. Okresní muzeum a galerie Jičín, Jičín 1996.

Sborníky

- Housková, Anna - Hrbata, Zdeněk: *Román a genius loci. Regionalismus jako pojetí světa v evropské a americké literatuře*. Mlejnek, Pardubice 1993.
- Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Malá Skála, Praha 2005.
- Krajina a dům, daleko a blízko, nahoře a dole...* Studentská literárněvědná konference. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Praha 2005.
- Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti – díla – ideje*. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 22 - 23. dubna 2005 v Sedmihorkách. Z českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10, Státní okresní archiv Semily, 2005.
- Sborník pětadvacíti*. Uspořádal Václav Černý. Čs. Spisovatel, Praha 1969.
- Tváří k vesnici*. Uspořádal Jan Čarek. Novina, Praha 1936.

Básníci selství. Studie o ruralismu u nás. Uspořádal J. Knap. Svobodné učení selské, Praha 1932.

Valdšteňská loggie a komponovaná barokní krajina okolí Jičína. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 6. – 8. března 1997 v Jičíně. Z českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 10, Státní okresní archiv Semily, 1997.

Články

Hořec, Jaromír: *Likvidace v černobílém.* In: Lidová demokracie, 21. 12. 1990, s. 6.

Kuchař, Lumír: *Převlékání hadů.* Pohledy do nedávné historie. (Rozhovor se spisovatelem V. Prokúpkem. In: Lidová demokracie, 29. 3. 1968, s. 8.

Komárek, Stanislav: *Umění přibližnosti.* In: Orientace. Lidové noviny. 1. 4. 2006, s.4.

Literární noviny. (stručná zpráva o zproštění viny všech odsouzených ruralistů v plném rozsahu obžaloby). 4. 2. 1967, č. 5, s. 8.

600 let obce Podůlší. In: Muzejní noviny. Okresní muzeum a galerie Jičín. č. 15, 18. 5. 1999.

Proces s odnoží t. zv. „zelené internacionály“ v Brně. Zemědělské noviny, 5. 7. 1952, s. 2.

Rozhovor s J. Knapem o jeho románě Puszta. In: Osvěta venkova. Nová literatura, ročník IX., č. 3, prosinec 1937, s. 5.

Sádlo, Jiří-IIájek, Pavel: *Česká barokní krajina: co to vlastně je? II. Jevy, procesy, interpretace.* In: Dějiny a současnost. 4/2004, r. XXVI., s. 45-49.

Štoll, Ladislav – Taufer, Jiří: *Proti sektářství a liberalismu – za rozkvět našeho umění.* In: Literární noviny, č. 19, Praha 1952.

Zídek, Petr: *Hledání české kulturní krajiny.* In: Lidové noviny, Orientace, 24. 9. 2005, s. 3.

Zilynskij, Bohdan: *Co je nám do jejich ráje. Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století.* In: Dějiny a současnost, č. 5, r. XXVII, Praha 2005, s. 14 – 18.

Recenze děl Josefa Knapa (výstřižky)

Bez poslední kapitoly. Recenze z let 1984-1991. In: Literární archiv, osobní fond Josef Knap.

Bílek, Karol: *Replika antiputnovská. K Putnově recenzi vzpomínek Josefa Knapa.* In: Tvar, č. 21, 1. 12. 1997, s. 16.

Dresler, Jaroslav: *Vzpomínky Josefa Knapa.* In: Zvon. Únor 1984.

Lukeš, Jan: *Knihovnička literárních novin.* In: Literární noviny, č. 44, 5. 11. 1997, s. 16.

Mališ, Otokar: *Vzpomínky z „tradičního pásma“.* In: Literární noviny, 48/97, 3. 12. 1997.

Med, Jaroslav: Literární noviny, č. 40, 1997.

Novotný, Vladimír: *Ze života ruralistického kacíře.* In: Tvar 17, 1997.

Putna, Martin C.: *Bez hlavní kapitoly. Autecenzurované paměti Josefa Knapa.* In: Respekt, 1997/43.

Samšiňák, Karel: *Po léta chodil krajem, díval se a naslouchal...* In: Noviny Jičínska, 19. 2. 1998.

Šedová-Knapová, Jana: *Polopravda o mém otci.* Respekt 46, 10. 11. 1997, s. 19.

Cizinec. Recenze z let 1934-1965.

In: Literární archiv, osobní fond Josef Knap.

Benešová, Božena: *Josef Knap: Cizinec.* In: Eva, roč. VI., č. 12, 1934.

Brauner, Helmuth: *Zákon pudy v jednom románu domácím a cizím.* In: Národní střed, Praha, 31. 7. 1941.

Dvořák, Karel: *Cizinec nikoli Camusův.* In: Nové knihy, 27. 5. 1965.

Götz: *Horská vesnice v moderním románě.* In: Národní osvobození, 1. 3. 1934

Hrzalová, Hana: *Cizinec po třiceti letech.* In: Večerní praha, 2. 8. 1965.

Hora, Josef: *Selský román Josefa Knapa.* In: České slovo, 8. 4. 1934.

Křelina, František: *Knapův román zpod Tábora.* In: Pojizerské listy. 16. 2. 1934.

Koudelák, Josef: *Knapův Cizinec.* In: Besídka kulturní. Selské listy, 27. 3. 1934.

Martínek, Vojtěch: (bez názvu). In: Moravskoslezský deník, 20. 3. 1934.

Mášová, Milena: *Krátce o knihách.* In: Rudé právo, 1. 9. 1965.

Nor, A. C.: *Cizinec*. In: Salon, 1934.

Novák, Arne: *Z nové románové tvorby. Cizinec*. In: Lidové noviny, 11. 3. 1934.

Pochová, Růžena: *Nové knihy, J. Knap, Cizinec*. Novina, 29. 1. 1924.

Polan, Bohumil: *Knapův návrat k půdě*. In: Čin. Roč. VI., č. 11.

Renč, Václav: *Cizinec Josefa Knapa*. In: Rozhledy, 1. 3. 1934.

Rutte, Miloš: *Knapův román z podhorské vesnice*. In: Národní listy, 28. 3. 1934.

Sedlák, Jan Vojtěch: *Vesnický román Josefa Knapa*. In: Důstojnické listy, 22. 2. 1934.

Sezima, Karel: *Josefa Knapa Cizinec*. In: Lumír, R. 60. 1934.

Suchomel, Milan: *Cizinec ještě po 24 letech*. In: Literární noviny, 7. 8. 1965.

Šalda, F. X. In: Šaldův zápisník, roč. VII., č. 7/8, 1934.

Veselý, Antonín: *Agrární román z Českého ráje*. In: Pražské noviny, 11. 2. 1934

Vokáč, Václav: *Cizinec*. In: Nová doba, 7. 2. 1934.

Čas kopřiv. Recenze z let 1970-1994.

Réva na zdi. Recenze z let 1927-1940.

Věno. Recenze z let 1944-1970.

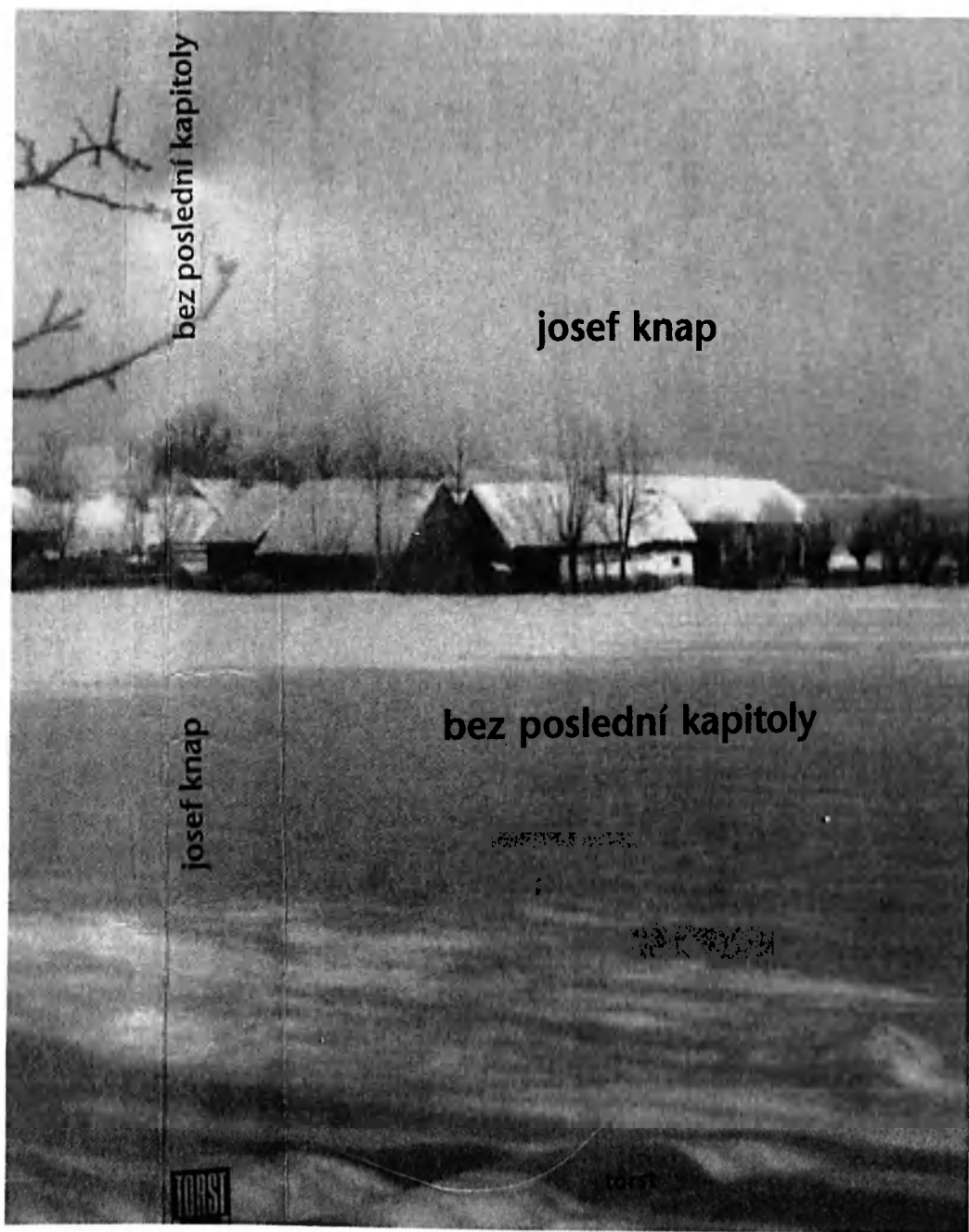
Výstřižky. Rozhovory s Josefem Knapem z let 1931 – 1970. In: LA PNP, osobní fond Josef Knap

8. *Obrazová příloha*

Obr. č. 1

Ta nejhezčí vesnice na vùkolí má dvě podoby, každou jinou, jak je od sebe oddělila dávná císařská silnice. (Bez poslední kapitoly, s. 20)

Obr. č. 2

Chalupa stojí, kde stála po ta staletí, na kraji vesnice: za vraty začínaly z jedné strany louky, z druhé pole. (Bez poslední kapitoly, s. 80)

Obr. č. 3

Světnice po záhrobcí spojená s chlévem (naproti přes dvůr byly špejchary, maštal a kůlna) byla a zůstala roubená ze dřeva, jen její původní zeleně natřené trámové s obílenými spárami dostalo kožich, omítku, vypadalo pak zdánlivě zděné. (Bez poslední kapitoly, s. 109)

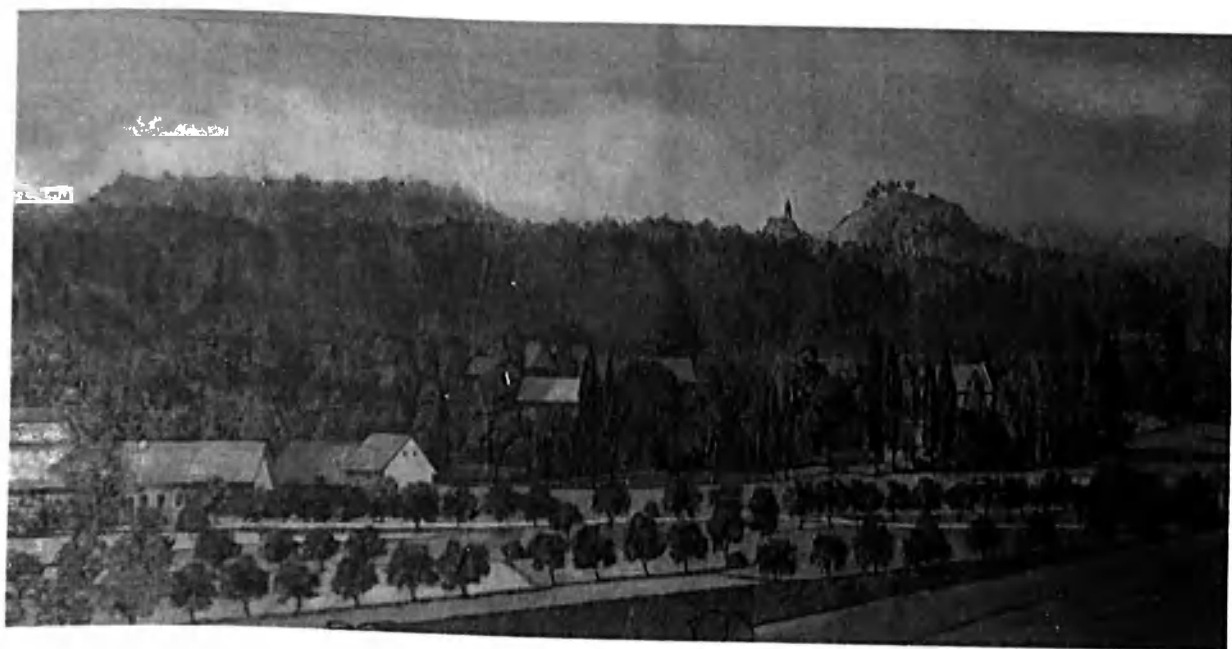

Obr. č. 4
Hospoda Na Jivě.

Obr. č. 5

Historická opona divadelního spolku Svatopluk Čech z roku 1927 v hospodě Na Jívě.

Obr. č. 6

Detail opony s horním Podůlším.

Obr. č. 7

Hoření Podůlší je větší a výhlednější, ale něco mu vždycky chybělo, střed, srdce, náves. V malebném oblouku nad silnicí věnčí svými ovocnými zahradami okraj lesa k Bradům. Když kvetou stromy, a hlavně zdálky, to sluší víc hořenímu Podůlší. (Bez poslední kapitoly, s. 20)

Obr. č. 8

Pomníček padlých z šestašedesátého, jedna ze značek tohoto kraje, rozestých u cest anebo na vyvýšeninách, kam po vojně svezli na vozech svorně mrtvé Prusy i Rakušany a posypali vápnem. (Bez poslední kapitoly, s. 23)

Obr. č. 9

Po celý den vál vítr jedním směrem, v plochách obilí postupovaly vlny bez konce. Pole byla v přílivu. Tak tu kraj stál, jsa v pohybu kromě prázdných polních cest. (Cizinec, s. 9)

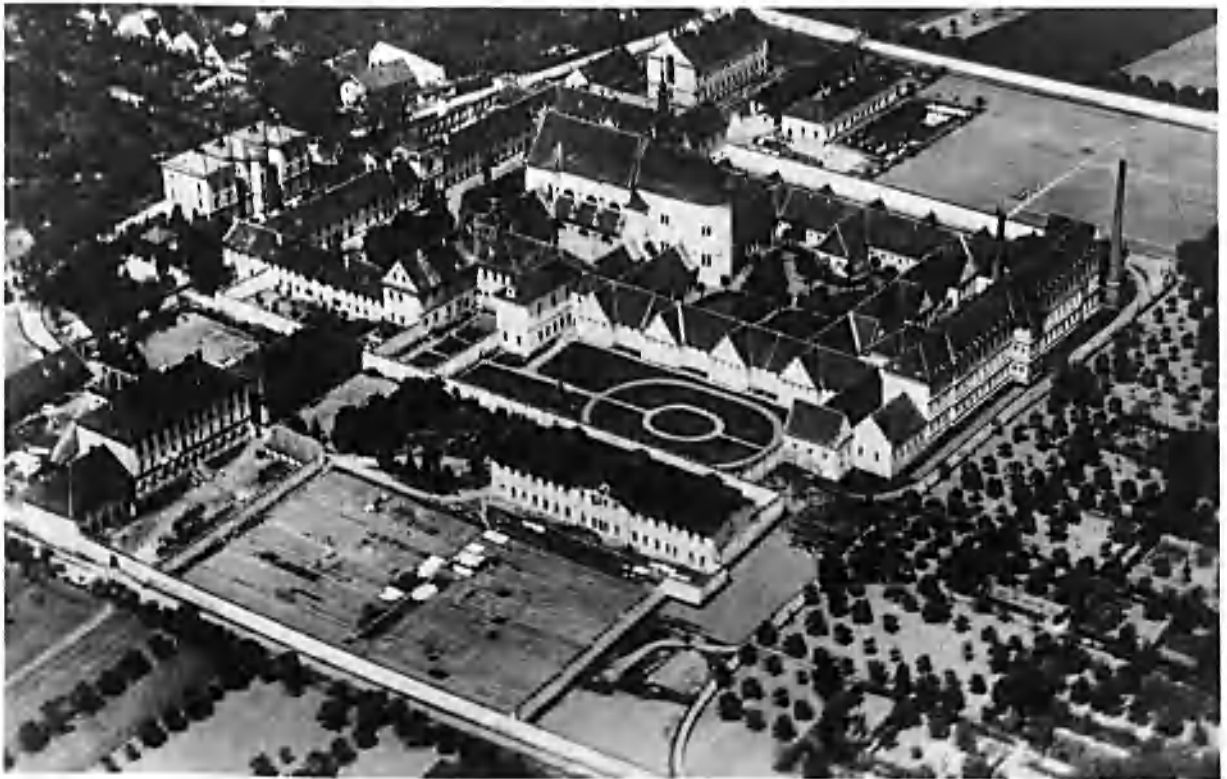
Obr. č. 10

Jméno Kaván začalo mi znít ve všech tónech... Byl ostatně básník také v názvu svých krajin, lyrik s horáckým slovníkem: I pod zachmuřeným nebem kvete mák, Svátky táhnou přes vrcha, Odtékání – začátek podzimu, Přeháňky od Tábora, Podmrak, Přesýpání nálad, Jeřáby v zatačce, Hnědé jaro, Proměna za městem. (Bez poslední kapitoly, s. 218.)

Obr. č. 11

Jako tekuté stříbro svítila rozlitá voda po lukách, potoky ji nestačily odvést. Vrbové pruty dostaly ostře žlutou a červenou barvu, teď už stálo jaro za vraty. (Cizinec, s. 106.)

Obr. č. 12

Když se v slunci třpytívala okénka ve střeše kartouzské věznice, znamenalo to, že se přiblížila jedenáctá hodina. (Věno, s. 23)

Obr. č. 13 Jičín. Lipová alej Libosad.

... Město jako z romance, studentské město, město jeho mládí, s vážnou věžovou branou a přítímím stromořadí lipových...(Cizinec, s. 146)

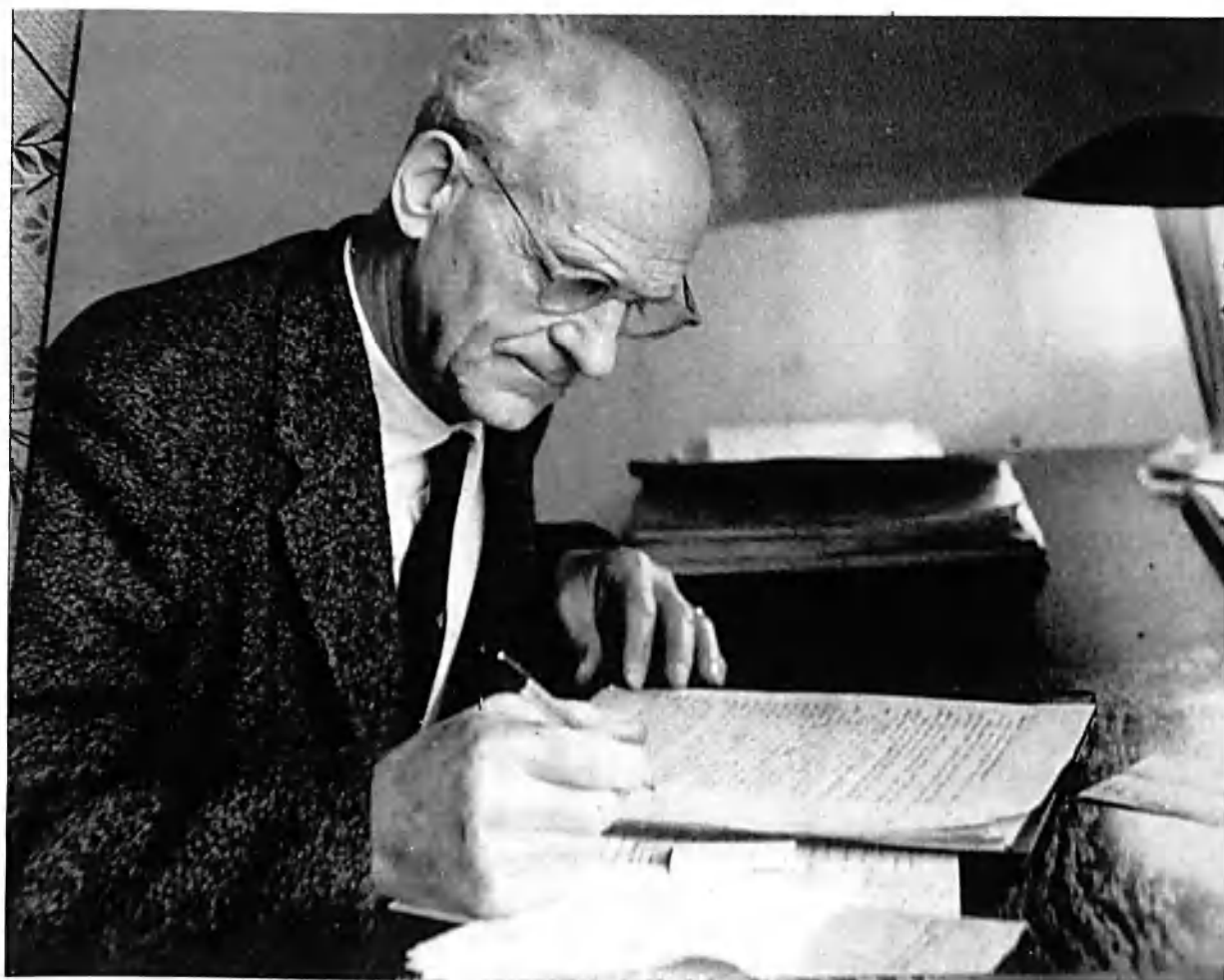
Obr. č. 14
Děti Josefa Knapa. Jana a Pavel Knapovi.

Obr. č. 15
Jana Knapová-Šedová v červenci 2007.

Obr. č. 16
Josef Knap v Podůlší.

Obr. č. 17
Josef Knap v roce 1973 u svého pracovního stolu v domku na Spořilově.

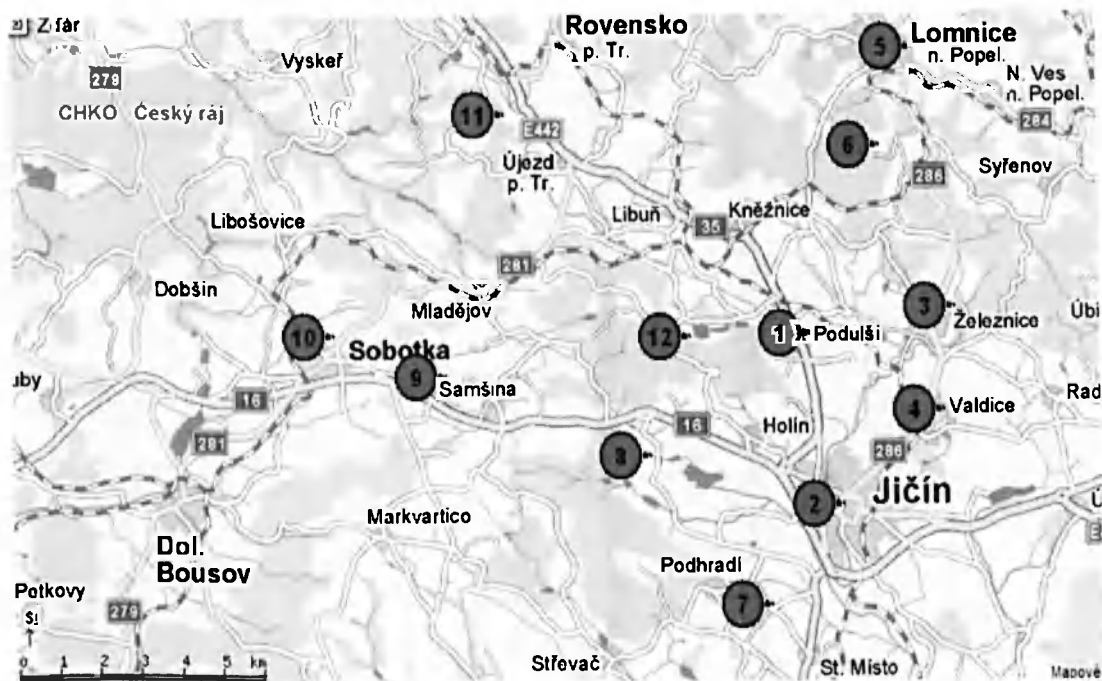

Obr. č. 18

Josef Knap psal manželce z vězení...

Obr. č. 19

Obr. č. 20

Knapův mikroregion, místa spjatá s životem a tvorbou Josefa Knapa:

1. Podůlší
2. Jičín
3. Železnice (Vlasta Breuerová – Knapová)
4. Valdice – Kartouzy
5. Lomnice nad Popelkou
6. Tábor
7. Podhradí u Jičína a Veliš (František Křelina)
8. Dolní Lochov (Václav Prokůpek)
9. Plhov (Rodiště básníka Joži Zindra)
10. Sobotka (Václav Šolc, Fráňa Šrámek)
11. Trosky
12. Prachovské skály a Jinolické rybníky